

Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes pirmā daļa

Dr. hist. Uldis Krēsliņš

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Dr. iur. Kristīne Jarinovska

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētāja
vietniece juridiskās zinātnes jautājumos

Reizē ar Sarkanās armijas vienībām 1940. gadā Latvijā parādījās ne tikai padomju varas institūti, bet arī padomju sabiedriski politisko procesu atribūti, tostarp, PSRS pastāvēšanas laikā izveidojušies īpatnējā lietu un parādību apzīmējumu terminoloģija.¹ Īpaša vieta padomju terminoloģijas leksikonā bija specifiskiem varas institūtu nosaukumiem, no to abreviatūras vai saīsinājumiem veidojot jaunus vārdus kā *čeka*, *Litfonds*, *Glavlits*. Šāda terminoloģiskā prakse, sevišķi nacionālajās republikās, līdzās zināmam iebiedēšanas efektam un savējo un svešo ātras noteikšanas testa uzdevumam, deva vēl kādu būtisku ieguvumu – cilvēki, kuriem nebija skaidras izpratnes par šo varas institūtu funkcijām un to darbinieku pilnvarām, neizbēgami sliecās pierakstīt tiem lielāku lomu un ietekmi, nekā tā patiesībā bija.

¹ Starp šādiem no PSRS realitātes izaugušiem specifiskiem padomju terminoloģijas piemēriem var minēt *kulaks*, *slēgtie institūti*, *orgāni*. Interesantu epizodi šajā sakarā atmiņās par Rīgu laikā pēc Otrā pasaules kara beigām min Lilija Zariņa, tolaik Latvijas Valsts universitātes Medicīnas fakultātes studente, aprakstot savas pūles noskaidrot, ko nozīmē *bruņas* (*броня* – krievu val.), kas apzīmēja izņēmuma tiesības, bet konkrētajā gadījumā attiecās uz tiesībām nebūt iesauktam PSRS bruņotajos spēkos. Zariņa, Lilija. *Sarkanā migla. Atmiņas*, 3. izdevums. Toronto: Daugavas Vanags, 1969, 113. lpp.

Iepriekšminētais ir attiecināms arī uz *pirmo daļu*², kas darbojās katra nozīmīgāka Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) iestādes un uzņēmuma ietvaros. Laikabiedru atmiņās *pirmā daļa* parasti raksturota kā vieta, kur personas aicināja uz pārrunām ar valsts drošības struktūru pārstāvjiem.³ Ievērojot to, cik dažādu personu

² Šeit un turpmāk, vārdu savienojums “pirmā daļa” izmantots kā vispārīgs apzīmējums visām saturiski līdzīgām struktūrām, lai gan dažādos laikos un dažādās institūcijās tām bijuši citi nosaukumi.

³ Piemēram, 1995. gada 12. maija *Lauku Avīzē* publicēja savu lasītāju vēstuli izlasi, atsaucoties uz iepriekš publicēto Māras Trapānes rakstu, kur kritizēta Triju zvaigžņu ordeņu piešķiršana nevis tikai tiem, kas PSRS okupācijas laikā izvēlējās “ērķškus” kā Gunārs Astra, bet arī tādiem cilvēkiem, kas izvēlējās “rozes” kā Jānis Peters un Imants Ziedonis (Trapāne, Māra. “Vai kārtējā Latvijas neatkarīgas laika simbola devalvācija?” *Latvija Amerikā*, Nr. 17, 1995, 29. aprīlis, 1., 20. lpp.). Viens lasītājs norādīja, ka Zinātņu akadēmijas augstceltnē bijis liels kabinets, ko “aizņēma čekas filiāle — tā saucamā “pirmā daļa”. Ko tad šī “pirmā daļa” darīja? Tika veiktas pārrunas ar zinātniekiem, kuriem bija jābrauc komandējumos uz ārzemēm, ar tiem, pie kuriem taisījās viesoties ārzemju kolēģi, ar tiem, kuru pētījumi bija saistīti ar kara rūpniecību vai kā citādi stratēģiski nozīmīgi. Skaidrs, ka visas šīs pārrunas tika kaut kādā veidā fiksētas, jo kā gan savādāk “pirmā daļa” atskaitīties savai priekšniecībai?” (“Triju Zvaigžņu ordeņu ēna”, *Lauku Avīzē*, Nr. 38, 1995, 12. maijs, 25. lpp.). 1992. gada 13. februāra *Dienā* Juris Paiders rakstīja, ka esot saticis savu kolēģi un universitātes docētāju, kas esot pastāstījis, ka “*perestroikas* plaukumā, bija atbildīgs par ASV viesprofesora vizīti savā fakultātē un pēc tam uzrakstīja *atskaiti* par imperiālistu profesora vizīti Universitātes *pirmajai daļai*”. Ievērojot minēto, kolēģis esot izteicis pieņemumu, ka viņa viņš ir “reģistrēts kā ziņotājs”. Paiders, Juris. “Kāda ir patriotisma mērvienība”, *Diena*, Nr. 30, 1992, 13. februāris, 2. lpp. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pirmo daļu kā vietu, kur veikta vervēšana un caur kuru organizēta ziņu iegūšana ārzemju zinātniskajā institūcijā, min arī Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis Ivars Lācis, uzsverot, ka atklātās neatbilstības biogrāfijā viņam liegušas pieeju valsts noslēpumam (Starptautiskā konference “LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras”, 2016, 13. augusts. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=vDsalpjVpE8>). Linards Muciņš savu saskarsmi ar Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes čekas pārstāvjiem saista ar profilaktiskajām sarunām, uz kurām viņš bija aicināts, sakot, ka jāierodas rektorātā, un kuras vadīja rektora Visvara Millera palīgs un reizē LPSR VDK operatīvais darbinieks Vasilijš Maslobojevs, Maksima dēls (dzimis 1930. gadā), kuram esot bijis savs kabinets universitātē, un paskaidrojumu sniegšanu universitātes pirmajā daļā. Tam sekoja Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektora Visvara Millera 1972. gada 28. augusta pavēle Nr. 224-st, pamatojoties uz Juridiskās fakultātes iesniegumu, kas noteica izslēgt Linardu Muciņu, Juridiskās fakultātes dienas nodaļas IV kursa studentu, “par padomu studenta necienīgu rīcību”. Savukārt Juridiskās

atmiņu stāstījumi līdzīgi apraksta *pirmo daļu* lomu pārrunu organizēšanā, jāpieņem, ka stāstītais patiešām atklāj vienu no šīs struktūras darbības uzdevumiem. Tomēr, iepazīstoties ar dokumentiem, var secināti, ka *pirmās daļas* mērķi un uzdevumi lielākajai daļai tā laika sabiedrības palika nepamanīti. Iespējams, šāds pārrunu organizēšanas un vietas nodrošināšanas tēls bija valsts drošības struktūru rosināts un uzturēts piesegs, lai slēptu, ka *pirmās daļas* mērķi un uzdevumi primāri saistīti ar slepeno lietvedību un slepenības režīma nodrošināšanu.

PSRS slepenās lietvedības institūta veidošanās sākusies 20. gadsimta divdesmito gadu sākumā.⁴ Par atskaides punktu kļuva Viskrievijas Ārkārtas komisija cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu izstrādātais un ar Krievijas Padomju Federatīvā Sociālistiskā Republika (KPFSR) Tautas Komisāru Padomes 1921. gada 13. oktobra dekrētu apstiprinātais *Saraksts ar ziņām, kas veido noslēpumu un nav izplatāmas*,⁵ kas bija instruktīvs starpnozaru dokuments un trijās nodaļās uzskaitīja gan to, kas uzskatāms par valsts noslēpumu, gan to, kā publicējamās par valsts noslēpumu uzskatāmās ziņas par ekonomiku.⁶ Krievijas pilsoņu kara beigās bija likti pamati arī valsts

fakultātes dekāna doc. Valtera Šulca un partijas biroja sekretāra prof. Jāņa Strautmaņa 1972. gada 29. augusta iesniegums LVU mācību daļai ierosina izslēgt Linardu Muciņu “padomju studenta necienīgas rīcības dēļ”, pamatojot to uz Linarda Muciņa iesniegtiem paskaidrojumiem un pārbaudes materiāliem LVU kadru daļā. (Starptautiskā konference “LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras”, 2016, 13. augusts. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=vDsalpjVpE8>; Linarda Muciņa sniegtā liecība LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai; Latvijas Universitātes arhīvs, 36-p. apr., 12121. l. (Pēteris Stučka Latvijas Valsts universitātes Kadru daļas lieta, Juridiskā un filozofijas fakultāte, Linards Muciņš, Arnolda dēls), studenta lietā lapas nav secīgi numurētas). *Red. piez.*

⁴ Sk. vairāk Аверченков, Владимир, Ерохин, Виктор, Голембиовская, Оксана. *История развития системы государственной безопасности России: учебное пособие*, 2-е издание. Москва: Издательство «ФЛИНТА», 2011.

⁵ *Перечень сведений, составляющих тайну и не подлежащих распространению* – krievu val. Михаил, Зеленев. “Военная и государственная тайна в РСФСР и СССР и их правовое обеспечение (1917–1991 гг.)”, *Ленинградский юридический журнал*, выпуск 1, 2012, с. 145. *Red. piez.*

⁶ Михаил, Зеленев. “Военная и государственная тайна в РСФСР и СССР и их правовое обеспечение (1917–1991 гг.)”, *Ленинградский юридический журнал*, выпуск 1, 2012, с. 145–146. *Red. piez.*

noslēpuma saglabāšanas uzraudzības sistēmai. Vispirms KPFSR Tautas Komisāru Padome ar 1922. gada 6. jūnija dekrētu *Nolikums par Galveno pārvaldi literatūras un izdevniecības lietās (Glavlits)*⁷ nodibināja Izglītības tautas komisariāta padotībā Galveno pārvaldi literatūras un izdevniecības lietās (*Glavlita*), kā teikts nolikuma 1. punktā, ar mērķi apvienot visa veida drukāto darbu cenzūru.⁸ Nolikuma 2. punktā bija noteikti *Glavlita* pienākumi, kas ietvēra iepriekšēju publicēšanai vai izplatīšanai paredzēto darbu caurskatīšanu, atļauju izsniegšanu atsevišķiem darbiem, kā arī periodiskiem un neperiodiskiem izdevumiem, priekšrakstu noteikšanu drukai un izplatīšanai. Savukārt 3. punktā bija ietverts uzskaitījums, ko bija noteikti aizliegts drukāt vai izplatīt, piemēram, darbus, kas satur *pretpadomju aģitāciju*, kara noslēpumus, nepatiesas ziņas ar mērķi rosināt sabiedrības viedokli, nacionālo vai reliģisko fanātismu vai pornogrāfiju. 1922. gada 30. augustā Krievijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālās Komitejas (CK) Sekretariāts pieņēma nolikumu *Par slepeno dokumentu glabāšanas un aprites kārtību*⁹, kas pirmo reizi paredzēja, ka slepenās lietvedības organizēšanai nepieciešams veidot slepeno daļu. 1926. gada 27. aprīlī PSRS Tautas Komisāru Padome ar dekrētu *Par saraksta ar ziņām, kas pēc sava*

⁷ Положение о Главное Управление по делам литературы и издательства (*Главлит*) – krievu val. Pieejams: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_1340.htm. Red. piez.

⁸ Nolikuma 4. punktā bija uzskaitīti izņēmumi, kas bija atbrīvoti no *Glavlita* cenzūras: “Komunistiskās Internacionāles, Krievijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, Krievijas Komunistiskās partijas gubernu komiteju izdevumi un visa vispār partijas komunistiskā druka, kā arī Valsts izdevniecības un Galvenās politiskās izglītības komitejas izdevumi, Viskrievijas Centrālās Izpildu Komitejas Ziņotājs un Zinātņu akadēmijas izdevumi ir atbrīvoti no cenzūras. Šo izdevumu sakarā Galvenajai pārvaldei literatūras un izdevniecības lietās un tās struktūrām ir pienākums nodrošināt pilnīgu kara cenzūras interešu īstenošanu. Speciālie nozaru izdevumi ir atbrīvoti no cenzūras tikai esot vienošanās starp Galveno pārvaldi literatūras un izdevniecības lietās un atbilstošam tautas komisariātam.” Red. piez.

⁹ О порядке хранения и движения секретных документов – krievu val. Вера, Македонская, Сергей, Конев. “Институт государственной тайны в отечественном законодательстве в 20-х–30-х годах XX века”, *Грамота*, № 10 (48), 2014, с. 145. Pieejams: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_10-2_35.pdf. Red. piez.

*satura ir sevišķi aizsargājams valsts noslēpums, apstiprināšanu*¹⁰ noteica ne tikai jaunu valsts noslēpumu saturošu ziņoju sarakstu, bet 6. punktā minēja valsts noslēpuma dalījumu – atzīti par noslēpumu vai publicēšanai neparedzēti.¹¹ 1926. gadā bija pieņemta virkne instrukciju, kas noteica slepenās lietvedības organizēšanas jautājumus. To starpā bija arī *Instrukcija vietējām [Apvienotās valsts politiskās pārvaldes]*¹² *struktūrām par uzraudzību pār slepenās un mobilizācijas lietvedības kārtību*¹³, kas noteica valsts drošības struktūru pienākumus slepenās lietvedības prasību ievērošanas kontrolē. 1929. gadā minētās instrukcijas vietā bija pieņemta jauna, kas galīgi nostiprināja valsts drošības struktūru lomu slepenās lietvedības kontrolē.¹⁴ 20. gadsimta divdesmito gadu beigās PSRS bija izveidota tipveida amatu nomenklatūra slepenajām struktūrām, kas ietvēra “vadītāju, instruktoru, sekretārus un viņu palīgus (sekretāru palīgus), korespondentus, vecākās mašīnrakstītājas un mašīnrakstītājas un arhivāres”¹⁵. Tautsaimniecības augstākajā padomē un ārlietu, darba un sakaru tautas komisariātu centrālajos aparātos bija izveidotas slepenās daļas (*секретные отделы* – krievu val.), citos komisariātos – slepenās daļas (*секретные отделы* – krievu val.), bet galvenajās pārvaldēs, pārvaldēs un nodaļās – slepenās

¹⁰ Об утверждении перечня сведений, являющихся по своему содержанию специально охраняемой государственной тайной – krievu val. Pieejams: <http://istmat.info/node/24242>. Red. piez.

¹¹ “Объявленные секретными или не подлежащими оглашению [...]” – krievu val.

¹² Объединенное государственное политическое управление – krievu val.

¹³ Инструкция местным органам ОГПУ по наблюдению за постановкой секретного и мобилизационного делопроизводства – krievu val. Фатьянов, Алексей, Корсун, Роман, Баев, Максим. “Институт государственной тайны как атрибут реализации властных полномочий”, *Вестник Воронежского института МВД России*, № 1, 2007, с. 23.

¹⁴ Вера, Македонская, Сергей, Конев. “Институт государственной тайны в отечественном законодательстве в 20-х–30-х годах XX века”, *Грамота*, № 10 (48), 2014, с. 146. Pieejams: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_10_2_35.pdf. Red. piez.

¹⁵ Вера, Македонская, Сергей, Конев. “Институт государственной тайны в отечественном законодательстве в 20-х–30-х годах XX века”, *Грамота*, № 10 (48), 2014, с. 146. Pieejams: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_10_2_35.pdf. Red. piez.

daļas (*секретные части* – krievu val.) un slepenās nodaļas (*секретные отделения* – krievu val.).¹⁶

Latvijas okupācijas rezultātā bija ieviesta arī PSRS izveidotā slepenības sistēma.¹⁷ Ilustrācijai jāmin, ka 1940. gada 10. augusta publikācija *Valdības Vēstnesī* norādīja, ka “Ministru kabinets 1940. g. 9. augustā ir pieņēmis un Valsts Prezidents¹⁸ izsludina” Likumu par Galveno literatūras pārvaldi. 20. augustā Galvenās literatūras pārvaldes kompetenci papildināja ar jautājumiem, kas skar “izdevniecību, poligrafisko iestāžu un to ražojumu pārdotavu, bibliotēku, lasītavu un kinematografu lietas”, kā arī noteica uzraudzību pār “valsts valodas likuma ievērošanu”.¹⁹ Minētās izmaiņas kompetencē un inkorporācija PSRS atspoguļojās arī nosaukumā. Galveno literatūras pārvaldi pārdēvēja par Galveno literatūras un izdevniecības pārvaldi, nosakot padotību Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Ministru Padomei.

Latvijas Universitāte kā nozīmīgs zinātnes un jauno zinātnieku sagatavošanas centrs, tātad vieta, kas pēc PSRS priekšrakstiem radīja arī valsts noslēpuma saturošu informāciju vai kam bija jāstrādā ar arī valsts noslēpuma saturošu informāciju, saskarās ne tikai ar slepeno lietvedību, bet arī strukturālām un personāla izmaiņām. 1940. gada

¹⁶ Вера, Македонская, Сергей, Конев. “Институт государственной тайны в отечественном законодательстве в 20-х–30-х годах XX века”, *Грамота*, № 10 (48), 2014, с. 146. Pieejams: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-292X_2014_10_2_35.pdf. *Red. piez.*

¹⁷ Ilustrācijai jāmin, piemēram, Likums par LPSR Galveno literatūras pārvaldi, kas bija pieņemts 1940. gada 9. augustā un dienu vēlāk ar izsludināšanu *Valdības Vēstnesī* tas stājās spēkā atbilstoši norādei par spēkā stāšanos izsludināšanas dienā. “Likums par Galveno literatūras pārvaldi” *Valdības Vēstnesis*, Nr. 180, 1940, 10. augusts, 1. lpp. 1940. gada 12. decembrī minēto institūciju pārdēvē par Galveno pārvaldi literatūras un izdevniecību lietās, padodot to LPSR Tautas Komisāru Padomei.

¹⁸ 1940. gada 10. augustā izsludināto Likumu par LPSR Galveno literatūras pārvaldi parakstīja nelikumīgi ievēlētās Tautas Saeimas priekšsēdētājs Pēteris Briedis (1905–1982) kā tikpat nelikumīgi ieceltā Valsts Prezidenta amata izpildei Augusta Kirhenšteina (1872–1963) vietas izpildītājs. “Likums par Galveno literatūras pārvaldi”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 180, 1940. 10. augusts, 1. lpp. *Red. piez.*

¹⁹ “Papildinājums likumā par Galveno literatūras pārvaldi”, *Valdības Vēstnesis*, Nr. 188, 1940, 20. augusts, 1. lpp. *Red. piez.*

septembrī noritēja Latvijas Universitātes reorganizācija,²⁰ kā rezultātā bija pieņemti Latvijas Valsts universitātes statūti, ko 1940. gada novembrī apstiprināja LPSR Tautas Komisāru Padome.²¹ Statūti paredzēja, ka Latvijas Valsts universitāte “apstiprināta un var tikt likvidēta vienīgi ar PSRS tautas komisāru padomes rīkojumu”²², ka universitātes “īpašumi ir valsts īpašumi”, turklāt bija noteikts, ka statūtus apstiprina un groza Vissavienības augstskolu lietu komiteja pēc LPSR Izglītības tautas komisariāta priekšlikuma,²³ līdz ar to normatīvi bija nostiprināts, ka tā ir iestāde.²⁴ “Zinātniski-pētnieciskos

²⁰ “Jaunā Latvijas PSR universitāte”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 35, 1940. gada 19. septembrī, 2. lpp. *Red. piez.*

²¹ “Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes lēmumi”, *Cīņa*, Nr. 129, 1940. 12. novembris, 7. lpp. *Red. piez.*

²² “Latvijas valsts universitātes statūti (satversme)” (statūtu izsvilkums, turpinājums), *Jaunais Komunārs*, Nr. 42, 1940, 3. oktobris, 4. lpp. *Red. piez.*

²³ “Latvijas valsts universitātes statūti (satversme)” (statūtu izsvilkums, turpinājums), *Jaunais Komunārs*, Nr. 42, 1940, 3. oktobris, 4. lpp. *Red. piez.*

²⁴ Ievērojams, ka, lai gan rektors atbilstoši statūtiem bija atbildīgs par vadību, organizāciju, zinātniski pētniecisko un administratīvi saimniecisko darbību, prorektori bija atbildīgi katrs par sev nodalīto kompetenci, tomēr reizē bija ieviests rektora palīga kadru lietās amats, kas “vada kadru pārvaldi, pieņem un atlaiž universitātes administratīvi-saimnieciskā un pārvaldes personāla darbiniekus un veic studentu uzņemšanu un beigušo un aspirantu novietošanu darbā” (*Jaunais Komunārs*, Nr. 42, 1940, 3. oktobris, 4. lpp.). Spriežot pēc 1941. gada 5. aprīļa publikācijas *Studentu Avīzē* par rektora palīgu kadru lietās bija iecelts Jānis Dzenītis (dzimis 1897. gadā). Viņa iecelšana bija saistīta ar to, ka: “Kadru jautājums LVŪ visu pagājušo laiku nav bijis atrisināts.” Publikācijā minēts, ka par savu galveno uzdevumu Dzenītis izvirzīja “disciplīnas nostiprināšanu LVŪ darbā”, uzsverot, ka būs “nelokami izvesta Ļeņina-Staļina partijas līnija – saudzēt, vecos, godīgos, Padomju varai labvēlīgos darbiniekus un droši izbīdīt vadītājā darbā jaunos kadrus” (“Droši izbīdīt jaunus kadrus vadītājā darbā”, *Studentu Avīze*, Nr. 12, 1941, 5. aprīlis, 1. lpp.). Presē pieejamās ziņas par Jāni Dzenīti ir skopas – dzimis Vietalvas pagastā, PSKP biedrs kopā 1917. gada 1. jūlijā, bijis apcietināts “vācu okupācijas laikā”, kopš 1919. gada marta aktīvi piedalījies “padomju aparāta izveidošanā un sociālistiskā celtniecībā” (“Droši izbīdīt jaunus kadrus vadītājā darbā”, *Studentu Avīze*, Nr. 12, 1941, 5. aprīlis, 1. lpp.). Minētais atbilst Jānim Dzenītim, Reiņa dēlam, kas no 1916. līdz 1917. bija Latviešu strēlnieku rezerves bataljonā, Latviešu strēlnieku rezerves pulkā, kas 1917. gadā bija pārcelts uz 5. Zemgales Latvijas strēlnieku pulku, bija apakšvirsnieks, vēlāk 1917. gadā dienēja Sarkanajā gvardē, no 1918. līdz 1920. gada pildīja kara komisāra vietnieka amatu Sarkanās Armijas dažādās vienībās (LVA 46. f., 1. apr., 32. l., 1. lp.

institūtus” definēja kā vienojošās struktūras zinātnisko spēku radnieciskajām specialitātēm, “lai kopīgi atrisinātu jautājumus, ko izvirza sociālistiskās saimniecības un zemes aizsardzība vajadzības”.²⁵ Presē bija uzsvērts, ka 1940. gada 31. augustā bija sācies LPSR Latvijas Valsts universitātes pirmais mācību gads.²⁶ 1958. gada 16. janvārī PSRS Ministru Padome nolēma “piešķirt” Pētera Stučkas vārdu Latvijas Valsts universitātei.²⁷ Notikumam veltītajā mītiņā, kur paziņots pieņemtais lēmums, apcerēja Pētera Stučkas (1865–1932) personību un devumu, tai skaitā docents un kopš 1958. gada LPSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktors Pauls Dzērve (1918–1961), kas gadu iepriekš bija publicējis monogrāfiju *Pēteris Stučka*, atgādināja, ka Stučka bijis pirmais “Latvijas valdības galva” un ka “viņa valdības laikā 1919. gadā nodibināja Latvijas Valsts universitāti”.²⁸ Šādā veidā Latvijas Valsts universitātes vēsture atvirzījās 1919. gadā. Savukārt Ekonomikas un juridiskās fakultātes Civilo un krimināltiesību un procesa katedras vadītājs, vēlāk civiltiesību un civilprocesa katedras vadītājs docents Ernests Ūdris (1884–1967)²⁹, cita starpā, raksturoja Stučku kā vienu no “Padomju Konstitūcijas autoriem 1918. gadā”³⁰. 1967. gada 7. janvārī PSRS Augstākās Padomes Prezidijs “par nopelniem zinātnes attīstīšanā un speciālistu sagatavošanā” apbalvoja Latvijas Valsts universitāti ar Darba Sarkanā Karoga ordeni,³¹ kā rezultātā tās pilnais nosaukums bija Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni

Citēts pēc Latviešu strēlnieku saraksts 1915–1917. Pieejams:
<http://latviesustrelniekusaraksts.lv/Saraksts/D.html>). *Red. piez.*

²⁵ “Latvijas valsts ūniversitātes statūti (satversme)” (statūtu izvilums, turpinājums), *Jaunais Komunārs*, Nr. 42, 1940, 3. oktobris, 4. lpp. *Red. piez.*

²⁶ “Sācies Latvijas PSR valsts ūniversitātes pirmais mācības gads”, *Jaunais Komunārs*, Nr. 40, 1940, 1. oktobris, 6. lpp. *Red. piez.*

²⁷ Austrāls, N. “LVU nosaukta Pētera Stučkas vārdā”, *Cīņa*, Nr. 16, 1958, 19. janvāris, 1. lpp. *Red. piez.*

²⁸ “Mītiņš Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 17, 1958, 24. janvāris, 3. lpp. *Red. piez.*

²⁹ “Ernests Ūdris”, *Cīņa*, Nr. 158, 1967, 8. jūlijs, 3. lpp.

³⁰ “Mītiņš Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 17, 1958, 24. janvāris, 3. lpp. *Red. piez.*

³¹ “PSRS Augstākās Padomes Prezidija dekrēts Par Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes apbalvošanu ar Darba Sarkanā Karoga ordeni”, *Cīņa*, Nr. 7, 1967, 8. janvāris, 2. lpp. *Red. piez.*

apbalvotā Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte (LVU). Tā pašā gada novembrī Mazajā aulā bija atklāta *Vēstures zāle*, kur pirmā ekspozīcija bija veltīta “mūsu republikas vecākās padomju augstskolas izveidošanai 1919. gadā”³².

LVU slepenās lietvedības struktūrai, tās mērķiem un uzdevumiem, darba organizācijai, personālsastāvam un darbībai ir veltīts dotais pētījums.

Izmantoto avotu un literatūras apskats

Pirmās daļas institūts līdz šim nav izpelnījies Latvijas pētnieku ievērību, un dotais pētījums ir pirmais mēģinājums analizēt to, izmantojot LVU prizmu.

Pētījuma pamatā ir LVU pirmās daļas lietvedības dokumenti, kam bijis noteikts slepenības statuss līdz 1997. gadam un kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (1340. fonda 1a. apraksts). Kopumā LVU pirmās daļas lietvedības dokumenti veido 110 lietas, kas ir sakārtotas hronoloģiskā secībā un aptver laiku no 1946. gada līdz 1990. gadam. Tematiski minētās lietas var sadalīt piecās lielās grupās: Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) CK un LPSR Ministru Padomes lēmumi un PSRS un LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju pavēles (13 lietas), LVU rektora pavēles (6 lietas), ar LVU kara katedras³³ darbu saistītie dokumenti (39 lietas), sarakste, plāni un atskaite par zinātnisko pētījumu gaitu, zinātnisko laboratoriju darbu, zinātniskajiem komandējumiem, sakariem ar citām augstskolām un zinātniskajiem institūtiem (47 lietas) un LVU pirmās daļas lietvedības dokumentu nomenklatūra (2 lietas).

Lai jautājumu par slepeno lietvedību un slepenības režīma nodrošināšanu varētu skatīt plašākā kontekstā, pētījumā ir izmantotas arī dažas LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes sevišķā sektora lietas,

³² Porietis, J. “Par universitāti – agrāk un tagad”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 223, 1967, 14. novembris, 1. lpp. *Red. piez.*

³³ Ievērojot to, ka LVU militārā apmācība bija uzticēta struktūrvienībai, kuras nosaukums laika gaitā mainījās, pētījumā būs izmantots vispārīgs attiecīgās struktūrvienības nosaukums.

kas raksturo preses cenzūras darbību³⁴ un aptver saraksti par slepenās lietvedības organizēšanu.³⁵ Tāpat izmantotas publikācijas, kas raksturo valsts noslēpuma sistēmu PSRS, kā arī sniedz vēsturisku ieskatu LVU darbībā. Izmantoto publikāciju par valsts noslēpuma sistēmu PSRS starpā minamas šāds publikācijas: Heinriha Stroda sastādīts dokumentu krājums *PSRS atklātajos iespieddarbos, radio un televīzijas raidījumos publicēšanai aizliegto datu saraksts: slepeni, Maskava, 1970*³⁶, Heinriha Stroda monogrāfija *PSRS politiskā cenzūra Latvijā: 1940–1990*³⁷ un Jura Millera promocijas darbs *Galvenās literatūras pārvaldes darbība Latvijā. 1985.–1990. gads*.³⁸ Savukārt publikāciju par LVU starpā minami tādi jubilejas izdevumi kā Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959) un Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātei 50 gadi.³⁹

Ievērojot to, ka faktiski visi LVU pirmās daļas lietvedības dokumenti ir krievu valodā, to atspoguļojums neizbēgami rada sarežģījumus terminoloģijas dēļ. Vispirms tas ir attiecināms uz LVU slepenās lietvedības struktūras apzīmējumu, kas dažādos laikos atšķīrās. No 1946. gada šo struktūru sauca sevišķā vienība (*специальность* – krievu val.), no 1950. gada maija – sevišķā daļa (*специальный отдел* – krievu

³⁴ LVA, 270. f. (Latvijas PSR Ministru Padome un Latvijas Republikas Ministru Padome), 1c. apr., 949. l. ("Valsts noslēpumu aizsardzības pārvaldes presē tekstu pārskats"; 1954.01.08–1954.10.11).

³⁵ LVA, 270. f., 1c. apr., 1181. l. ("Sarakste ar ministrijām u.c. organizācijām par slepenās lietvedības ieviešanu un specdaļu darbu"; 1957.01.26–1957.11.2).

³⁶ *PSRS atklātajos iespieddarbos, radio un televīzijas raidījumos publicēšanai aizliegto datu saraksts: slepeni, Maskava, 1970*, sast. Heinrihs Strods, no krievu val. tulk. Jānis Dūms. Rīga: SIA «Triple Bounce», 2008.

³⁷ Strods, Heinrihs. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā: 1940–1990*, 1., 2. sējums. Rīga: Jumava, 2010, 2011.

³⁸ Millers, Juris. *Galvenās literatūras pārvaldes darbība Latvijā. 1985.–1990. gads*, (promocijas darbs, zinātniskā vadītāja Dr. habil. philol. Janīna Kursīte-Pakule, aizstāvēts 2013. gadā). Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. Pieejams: <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F-1595453850/Juris%20Millers%202013.pdf>

³⁹ *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919–1959)*, atbildīgais redaktors Jānis Jurgens. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1959. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31803>, *Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātei 50 gadi*, atbildīgais redaktors Jānis Porietis. Rīga: Zinātne, 1969. Pieejams: <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/31798>

val.), bet no 1966. gada aprīļa – pirmā daļa (*первый отдел* – krievu val.).⁴⁰ Turklāt krievu valodas vārdu ‘*часть*’, ‘*отдел*’, ‘*отделения*’ tulkošanā institūcijas struktūras sakarā nav vienotības. Parasti patstāvīga struktūrvienība, kas saukta ‘*отдел*’, sastāv no vairākām padotām struktūrvienībām, kas sauktas ‘*отделения*’, patstāvīgo struktūrvienību tulko kā ‘daļa’, bet padoto kā ‘nodaļa’. Tipisks piemērs ir Valsts drošības komiteja (VDK). Savukārt, ja struktūrvienība, kas saukta ‘*отдел*’ nav dalīta vai dalīta struktūrvienībās, kas sauktas citādi nekā ‘*отделения*’, tad ‘*отдел*’ mēdz tulkot kā ‘nodaļa’.⁴¹ Aprakstot un raksturojot dokumentus, priekšroka dota tulkojumam, kas izmantots VDK struktūrvienību tulkošanā, bet vārda ‘*часть*’ tulkojums izvēlēts, lai uzsvērtu struktūrvienības atšķirību. Ievērojot slepenību minēto struktūrvienību sakarā, slepenās lietvedības organizēšanu krievu valodā un zinātnisku pētījumu trūkumu latviešu valodā, nevar būt runa tradīciju nosaukumu veidošanā latviešu valodā. Konkrētais pētījums piedāvā situatīvu risinājumu.

LVU slepenā lietvedība un slepenības režīma nodrošināšana. Vispārējs raksturojums

PSRS slepenās lietvedības kārtību noteica slepenas instrukcijas. Kopš 1940. gada bija izdotas šādas instrukcijas:⁴²

1. 1940. gada 2. janvārī PSRS Tautas Komisāru Padome apstiprināja *Instrukciju par slepenu un mobilizācijas darbu un lietvedības vešanu iestādēs un uzņēmumos*.⁴³

⁴⁰ LNA, 1340. f., 1. apr., LVU pirmās daļas pastāvīgi glabājamu dokumentālo materiālu par 1946.–1990. gadiem apraksts, 2. l.p.

⁴¹ Sk. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas Akadēmisko terminu datubāzi *AkadTerm*. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php>

⁴² Sk. Аверченков, Владимир, Ерохин, Виктор, Голембиовская, Оксана. *История развития системы государственной безопасности России*: учебное пособие, 2-е издание. Москва: Издательство «ФЛИНТА», 2011, с. 89–95.

⁴³ *Инструкция по ведению секретных и мобилизационных работ и делопроизводства в учреждениях и на предприятиях* – krievu val.

2. 1948. gada 1. martā PSRS Ministru Padome apstiprināja *Instrukciju par valsts noslēpuma saglabāšanas nodrošināšanu PSRS iestādēs un uzņēmumos*.⁴⁴

3. 1956. gadā PSRS VDK priekšsēdētājs apstiprināja *Instrukciju par valsts noslēpuma saglabāšanas nodrošināšanu PSRS iestādēs un uzņēmumos*.⁴⁵

4. 1965. gada 1. oktobrī PSRS Ministru Padome apstiprināja *Instrukciju par veicamo darbu valsts noslēpuma un slepenības režīma saglabāšanas nodrošināšanu*.⁴⁶

5. 1972. gada 11. jūlijā PSRS Ministru Padome apstiprināja *Instrukciju par veicamo darbu valsts noslēpuma un slepenības režīma saglabāšanas nodrošināšanu*.⁴⁷

6. 1987. gada 12. maijā, pamatojoties uz PSRS Ministru Padomes nolēmumu Nr. 556–126, apstiprināta *Instrukcija Nr. 0126-87 par slepenības režīma nodrošināšanu ministrijās, resoros, uzņēmumos, iestādēs un organizācijās PSRS*.⁴⁸

LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes sevišķā sektora dokumentu starpā saglabāties 1957. gada 31. decembra akts Nr. 4, ko sagatavoja LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes sevišķā sektora darbinieki T. Zujāns, G. Surtajeva un I. Pavlova, par to, ka viņi iznīcinājuši sadedzinot uzskaitījumā norādītos slepenos izdevumus, jo “tie zaudējuši praktisko nozīmi un aizstāti ar jauniem”⁴⁹. Iznīcināto

⁴⁴ Инструкция по обеспечению сохранности государственной тайны в учреждениях и на предприятиях СССР – krievu val.

⁴⁵ Инструкция по обеспечению сохранности государственной тайны в учреждениях и на предприятиях СССР – krievu. val.

⁴⁶ Инструкция по обеспечению сохранности государственной тайны и режима секретности проводимых работ – krievu val.

⁴⁷ Инструкция по обеспечению сохранности государственной тайны и режима секретности проводимых работ – krievu val.

⁴⁸ Инструкция №0126-87 по обеспечению режима секретности в министерствах, ведомствах, на предприятиях, в учреждениях и организациях СССР – krievu val.

⁴⁹ LVA, 270. f., 1c. apr., 1181. l. (LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes sevišķā sektora lietas Nr. 46 1. sējums, sarakste ar ministrijām un citām organizācijām par slepeno lietvedību un sevišķo daļu darbu, sāka 1957. gada 26. janvārī, beigta 1957. gada 29. novembrī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 2003. gada 21. oktobrim), 116. lp. (1957. gada 31. decembra akts Nr. 4, ko sagatavoja un parakstīja LPSR Ministru

izdevumu starpā bija arī dažādām iestādēm iepriekš izsniegta, arī vairākos eksemplāros 1948. gada 1. martā apstiprinātā instrukcija. Iznīcināts arī 1940. gada 2. janvārī apstiprinātās instrukcijas viens eksemplārs.⁵⁰ Minētais dokuments ir uzskatāms piemērs tam, ka slepeni aktuālo prasību ievērošanas nodrošināšanai bijusi radīta tāda sistēma, kas liedz pētniekiem veikt pilnīgu minēto instrukciju satura analīzi. Pētniecība pamatojas vai nu uz pastarpināti iegūtām ziņām vai arī attiecīgo dokumentu fragmentiem. Šāds piemērs ir bijušās Lietuvas PSR VDK dokumentos saglabāties 1972. gada 11. jūlijā apstiprinātās instrukcijas fragments rokraksta veidā.⁵¹

Līdztekus PSRS līmeņa dokumentiem slepenās lietvedības un slepenības režīma jautājumus risināja arī republikas un atsevišķa resora dokumenti. Tā, acīmredzot, sekojot 1940. gada 2. janvārī PSRS Tautas Komisāru Padomes apstiprinātajai instrukcijai, 1945. gadā bija izdota instrukcija latviešu un krievu valodā par slepeni un mobilizācijas darbu un slepenās lietvedības vešanu LPSR pilsētu un apriņķu izpildu komitejās.⁵² Savukārt PSRS Aizsardzības ministrijas 1966. gada pavēle Nr. 010 – Vadlīnijas valsts un kara noslēpuma saglabāšanas nodrošināšanai PSRS Bruņotajos Spēkos – ir resorisks 1965. gada 1. oktobrī PSRS Ministru Padome apstiprinātās instrukcijas piemērošanas nodrošināšanai domāts dokuments.⁵³

Padomes Lietu pārvaldes sevišķā sektora darbinieki T. Zujāns, G. Surtajeva un I. Pavlova; dokuments krievu valodā).

⁵⁰ LVA, 270. f., 1c. apr., 1181. l., 116.–121. lp.

⁵¹ Anušauskas, Arvydas. *KGB Lietuvoje: slaptosios veiklos bruožai*. Vilnius: Vilniaus krašto kultūros, verslo ir pilietinės iniciatyvos asociacija «Atvažiavo meška», 2008, 127 psl.

⁵² LVA, 270. f., 1c. apr., 1181. l., 122. lp. (Cēsu rajona darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas 1956. gada 3. decembra vēstule Nr. 115-cc LPSR Ministru Padomei (sevišķajam sektoram), ko parakstīja priekšsēdētāja vietnieks Vladimirs Lūsis, pielikumam ar 10 instrukciju eksemplāriem, kas nosūtīt kā zaudējuši spēku vai kā lieki, iznīcināti saskaņā ar 1957. gada 31. decembra aktu Nr. 4, par ko parakstījusies I. Pavlova; dokuments krievu valodā).

⁵³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 23. l. (LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas lieta Nr. 2, PSRS Aizsardzības ministrijas un Baltijas kara apgabala karaspēka komandiera pavēles un direktīvas par kara katedru darbu, sāka 1967. gada 9. janvārī, beigta 1968. gada 13. decembrī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūnijam), 31. – 31. lp. otra puse (Baltijas kara apgabala karaspēka komandiera ģenerālpulkveža Georgija Hetagurova un apgabala štāba priekšnieka

Dokumentu pieejamības statusu fiksēja dokumenta galvā. LVU slepenās lietvedības dokumentu starpā sastopami dažāda pieejamības veida dokumenti. Turklāt dokumenti ļauj spriest ne tikai par kritērijiem ierobežojumu noteikšanai konkrētai informācijai, bet arī par sekām. Piemēram, atbilstoši PSRS VDK 1965. gada 1. oktobra instrukcijai Nr. 00150

“izdevumiem un citiem materiāliem, kas satur neslepenas ziņas, bet ko atbilstoši PSRS Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē sarakstam aizliegts publicēts atklāti presē, raidīt radio un televīzijā vai kuras publicēšana var radīt kaitējumu Padomju valstij, noteikts vienots ierobežojošs statuss «Dienesta lietošanai» ar katra tirāžas eksemplāra numerāciju.”⁵⁴

PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1968. gada 12. jūlija vēstulē Nr. 2645, kur ir minētā norāde uz instrukcijas saturu, norādīts arī uz augstāko mācību iestāžu neatbilstošu rīcību, kas tā vietā, lai ievērotu instrukcijas priekšrakstus, turpina uz neslepeniem dokumentiem norādīt atzīmes kā “Izsūtāms atbilstoši sarakstam”, “Eks. Nr.”, “Abonētais izdevums”, “Nav paredzēts tirdzniecībai”⁵⁵ u. tml. Rezultātā neatbilstoši apzīmēti izdevumi nav identificējami, tādēļ tiem nepiemēro kārtību, kas attiecināma uz ierobežotas izplatīšanas izdevumiem, proti, tie “glabājas kopīgos bibliotēkas fondos un tos izdod visiem lasītājiem”.⁵⁶ Tāpat ministra vietnieks norādīja, ka konstatēti arī tādi gadījumi, ka, lai arī ir atbilstoša atzīme, tomēr nav veikta katra eksemplāra numerācija,

ģenerālleitnanta Mihaila Ivanova 1967. gada 16. septembra pavēle Nr. 0105 (eksemplāra Nr. 650) Baltijas kara apgabala karaspēkam par PSRS Aizsardzības ministrijas 1966. gada pavēles Nr. 010 nozaudēšanu Ventspils apvienotajā pilsētas kara komisariatā un vainīgo sodīšanu; tipogrāfisks izdevums krievu valodā).

⁵⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1968. gada 12. jūlija dokuments Nr. 2645, kas adresēts republiku augstākajām un vidējām speciālajām (tautas) izglītības ministrijām, Igaunijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības komitejai un augstāko mācību iestāžu rektoriem (atbilstoši sarakstam); dokuments krievu valodā).

⁵⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp.

⁵⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp.

kas tādēļ liedz veikt atbilstošu izdevumu uzskaiti.⁵⁷ Visbeidzot, norādīts arī uz kļūdām, nosakot atzīmi dienesta lietošanai gadījumos, kad tas nav nepieciešams^{58, 59}.

PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina (1907–1993) 1977. gada speciālistu, kas iepazīstināti ar valsts noslēpumu, izbraukšanai uz ārzemēm kārtības instrukтивā vēstule (*инструктивное письмо* – krievu val.) Nr. ИП-130, skaidrojot kārtību, kā atlasa personas, kas iepazīstinātas ar valsts noslēpumu, braucieniem uz ārzemēm, parindē skaidro valsts noslēpuma atšķirību no dienesta un ražošanas noslēpuma. Proti,

“Valsts noslēpumiem un ziņām, kas veido valsts noslēpumu, pieder tikai sevišķi svarīgas⁶⁰ un pilnīgi slepenas⁶¹ [tā tekstā – *red. piez.*] ziņas. Slepenas⁶² [tā tekstā – *red. piez.*] ziņas veido ne valsts [tā tekstā – *red. piez.*], bet dienesta vai ražošanas noslēpumu un nav šķērslis izbraukšanai uz ārzemēm sakarā informētības motīvu dēļ.”⁶³

⁵⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp.

⁵⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 35. lp.

⁵⁹ Eksemplāra numurus norādīja gan uz dokumentiem, gan arī uz sacerējumiem. Piemēram, nolikuma *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā*, ko 1983. gada 4. jūlijā apstiprināja PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs Viktors Čebrikovs, eksemplāram, kas izmantots sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā (K30-1499-15/15 48., 56.–67. lpp. o. p.), ir numurs – 2166. Savukārt VDK mācību literatūrai ir pat divi numuri. Skat. Induļa Zālītes 1997. gadā Hārvarda Universitātei nodoto grāmatu – *История советских органов государственной безопасности* (учебник № 12179), председатель редакционной коллегии Виктор Михайлович Чебриков (совершенно секретно, 2173). Москва: Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского, Специальная кафедра № 9, 1977. Pieejams: <https://projects.iq.harvard.edu/jcws/online-document-archive> *Red. piez.*

⁶⁰ *Особой Важности, ОВ* – krievu val.

⁶¹ *Совершенно Секретно, СС* – krievu val.

⁶² *Секретно, С* – krievu val.

⁶³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 17. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1977. gada [datums grūti saskatāms] instrukтивā vēstule Nr. ИП-130, kas adresēta republiku augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriem un augstāko mācības iestāžu rektoriem (atbilstoši sarakstam), 1977. gada 11. jūlijā dokuments novizēts biedriem Varslavānam un Kuharenko; dokuments krievu valodā).

Ministrs, cita starpā, piedāvāja, ka personu, kas ir iepazīstinātas ar valsts noslēpumu, izbraukšana ir stingri jāierobežo. Komandēšana pieļaujama tikai tad, ja neviens cits, kas nebūtu iepazīstināts ar valsts noslēpumu, nespēj izpildīt uzdevumu. s ļauj spriest par citiem dokumentu pieejamības statusiem.⁶⁴ Ministrs arī skaidroja izņēmumu saturu, proti, ja rezultāti, ko gūst no šāda brauciena nāk par labu augstākajā mācību iestādē risināmajām problēmām, kas veido to valsts noslēpumu, ar kuru iepazīstināta komandēšanai paredzētā persona, tikai tad komandēšana uzskatāma par lietderīgu.⁶⁵ Reizē uzsvērts, ka speciālisti, kas ir iepazīstināti ar valsts noslēpumu, nav nosūtāmi braucienos

“darbam starptautiskajās organizācijās, kuru galvenās mītnes atrodas kapitālistiskajās vai attīstības valstīs. Tādu speciālistu nosūtīšana uz ārzemēm zinātniskā vai specializētā tūrisma nolūkā stingri ierobežojama.”⁶⁶

Papildus atrunas bija noteiktas, ja bija paredzēts tūrisma brauciens vai brauciens privātās darīšanās

“uz kapitālistiskajām valstīm, kā arī uz KTDR [Korejas Tautas Demokrātisko Republiku], ĶTR [Ķīnas Tautas Republiku], VTR [Vjetnamas Tautas Republiku], DSFR [Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku] un Kubas Republiku.”⁶⁷

Slepenā lietvedība paredzēja saņemto un nosūtīto dokumentu reģistrāciju, dokumentu glabāšanas termiņa noteikšanu, kā arī dokumentu iznīcināšanas kārtību, ja glabāšana bija terminēta. LVU pirmās daļas lietu nomenklatūrā par laiku no 1963. gada līdz 1974. gadam biežāk minētie lietu glabāšanas termiņi ir pastāvīgi (piemēram, atskaites un plāni par zinātnisko laboratoriju darbu, dokumentu iznīcināšanu apliecināši dokumenti, augstāko amatpersonu un institūciju pavēles) un trīs līdz pieci gadi (piemēram, sarakste). Lietu nomenklatūra atsevišķu dokumentu grupu gadījumā pieļāva izvēli starp glabāšanu pastāvīgi vai trīs līdz piecus gadus (piemēram,

⁶⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 17. lp.

⁶⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 17. lp. otra puse.

⁶⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 18. lp.

⁶⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 18. lp.

augstāko amatpersonu un institūciju priekšraksti). Terminus noteica arī saistībā ar nosacījuma izpildi, piemēram, atļauja slepenam darbam un dokumentiem termiņš formulēts “gažu pēc darbinieka atlaišanas”, ziņu, ko aizliegts publicēt presē, saraksts, instrukcijas par topogrāfisko karšu izsniegšanas un uzskaites kārtību bija noteikts glabāt “līdz atcelšanai ar sekoj.[ošo dokumentu]”, aktus par sevišķās daļas slepenās lietvedības pārbaudi bija paredzēts glabāt “līdz nākam.[ajai] pārbaudei”.⁶⁸

Darbs ar saņemtajiem dokumentiem paredzēja adresāta vai sevišķās norādes gadījumā arī citu personu iepazīstināšanu ar dokumenta saturu. Tas, kad un kas bija iepazīstināts ar dokumenta saturu, apliecina atzīme *iepazinos*, paraksts un datums. Saņemto dokumentu vidū saglabājušies Padomju Savienības Komunistiskā Partijas (PSKP) CK un LKP CK dokumenti, PSRS un LPSR valdības institūciju, kā arī augstāko amatpersonu un institūciju priekšraksti. Tāpat saņemto dokumentu vidū saglabājusies sarakste ar citām augstskolām, zinātniski pētnieciskajiem institūtiem vai slēgtiem, parasti ar militāro jomu saistītiem, zinātniski pētnieciskajiem institūtiem un ražošanas uzņēmumiem jeb tā saucamajām *pastkastītēm*. Saņemot no *pastkastītēm* korespondenci, galvā norādīja vai nu tikai to, ka sūtītājs ir *pastkastīte*, piemēram, “Pastkastītes uzņēmums B-2572”⁶⁹, vai arī precīzas adreses vietā bija pastkastītes

⁶⁸ Sk., piemēram, LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l., 5. lp. (Pētera Stučka Latvijas Valsts universitātes sevišķās daļas lietu nomenklatūra 1963., 1964. gadam, parakstījis sevišķās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis, paredzēts rektora Valentīna Šteinberga apstiprinājums 1963. gadā; dokuments krievu valodā). Tāpat sk. LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l. (LVU pirmās daļas 20. lietas 1. sējums, pilnīgi slepeno un slepeno lietu nomenklatūra 1965–1974).

⁶⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 39. l. (LVU pirmās daļas 10. lietas 1. sējums, tematika un atskaites par zinātniski pētnieciskajiem darbiem un atsauksmes par autoreferātiem, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 17. jūlijam), 4. lp. (Pastkastītes uzņēmuma B-2572 1969. gada 17. februāra vēstule Nr. 01/210c LVU Fizikas un matemātiskās fakultātei, biedram Aivaram Liepam, vēstuli parakstīja galvenā konstruktora vietnieks Meļņikovs, uz dokumenta ir pašrocīgi rakstīts, ka A. Liepa ir lasījis 1969. gada [datums nav saskatāms], savukārt Jura Miķelsona, kuru lūdz komandēt uz attiecīgo uzņēmumu atbilstoši līgumam, paraksta uz dokumenta nav; dokuments krievu valodā). Atbilstoši publiski pieejamajām ziņām minētā pastkastīte bija Eksperimentālās mašīnbūves centrālais konstruktoru birojs (Центральное

numurs, piemēram, 1969. gadā LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta pasta adrese bija "Rīgā, centrs p. k. 21"⁷⁰, bet 1971. gadā tā ir "Rīgas rajons, p/n Salaspils"⁷¹.

Saņemto dokumentu starpā īpašu vietu ieņēma PSKP CK un LKP CK dokumenti, kuru lietvedības kārtību paredzēja speciāls nolikums. Atšķirībā no citiem dokumentiem saskaņā ar LVU rektora pavēli šo dokumentu uzskaitē un uzglabāšanai nozīmēja īpašu atbildīgo – LVU pirmās daļas priekšnieku. Tāpat atšķirībā no citiem dokumentiem nolikums paredzēja arī situāciju, ka sūtītos dokumentus atgriež to nosūtītājam. Šādā gadījumā no lietas izņemto lapu vietā iešuva aizstāšanas izziņu, kurā norādīja, ka attiecīgais dokuments ir izņemts no lietas un nosūtīts tā nosūtītājam.⁷² LVU pirmās daļas dokumentos ir saglabājušās divas LVU rektora pavēles par rīcību ar PSKP CK un LKP CK dokumentiem – 1973. gada 22. janvāra⁷³ un 1984.

конструкторское бюро экспериментального машиностроени – krievu val.).
Red. piez.

⁷⁰ Sk. LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l. (LVU pirmās daļas 12. lieta, materiāli (plāni, ziņojumi, izziņas) par Universitātes Skaitļošanas centra darbu, sākts 1960. gadā, beigts, 1962. gadā), 19. lp. (LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora Igora Kirko 1962. gada 17. aprīļa vēstule Nr. 124cc-11 LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam; dokuments krievu valodā).

⁷¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l. (LVU pirmās daļas 10. lietas 1. sējums, tematika un atskaites par zinātniskie pētniecisko darbu un atsauksmes par autoreferātiem), 51.–52. lp. (LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietnieka zinātniskajā darbā Kurta Švarca 1971. gada 13. augusta vēstule Nr. 41c, kas adresēta Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes prorektoram profesoram Edgaram Jansonam; dokuments krievu valodā).

⁷² Sk. LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 42.–54. lapu aizstāšanas izziņa (1981. gada 22. decembra aizstāšanas izziņa, kas 1. lietā aizstāj LKP CK 1979. gada 1. novembra vēstuli Nr. 283-c/174 uz divām lapām ar pielikumiem, jo dokuments atbilstoši LKP CK 1981. gada 4. decembra vēstulei Nr. 1156-c nosūtīts LKP CK sevišķajam sektoram 1981. gada 23. decembrī, reģistrējot ar Nr. P. 71. 1981. gada 22. decembrī dokumentu no lietas izņēma Ērika Sīle, bet LKP CK to pieņēma 1981. gada 22. decembrī Nina Alfimova).

⁷³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l. (LVU pirmās daļas 3. lietas 1. sējums, Universitātes rektora pavēles, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 10. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1973. gada 22. janvāra pavēle Nr. 3-c *Par kārtību, kā jārikojas ar PSKP CK un LKP CK dokumentiem LVU*; dokuments krievu valodā).

gada 19. jūnija⁷⁴. Ja LVU rektora Visvara Millera (1927–1992) 1973. gada 22. janvāra pavēlē Nr. 3-c *Par kārtību, kā jārikojas ar PSKP CK un LKP CK dokumentiem* LVU ir runa par atbildīgā pirmās daļas priekšnieka Stahija Sproģa noteikšanu par PSKP CK un LKP CK dokumentu uzskaiti, glabāšanu un atgriešanu,⁷⁵ tad LVU rektora Visvara Millera 1984. gada 19. jūnija pavēlē Nr. 2/8 *Par atbildīgā par LKP CK dokumentu uzskaiti, glabāšanu un atgriešanu noteikšanu* vairs minēti tikai LKP CK dokumenti – par atbildīgo bija iecelta pirmās daļas priekšiece Ērika Sīle, bet viņas prombūtnē vecākais inženieris režīma jautājumos Jānis-Imants Lācis. Iespējams, atšķirības noteica nolikumi, uz kuriem atsaucas minētās pavēles.⁷⁶ Ja 1973. gada 22. janvāra pavēlē rektors atsaucās uz Nolikumu par kārtību rīcībai ar PSKP CK un LKP CK dokumentiem, kas apstiprināta ar LKP CK biroja 1972. gada 2. decembra nolēmumu,⁷⁷ tad 1984. gada 19. jūnija pavēlē ir atsauce uz 1981. gada Nolikumu par kārtību rīcībai ar LKP CK dokumentiem LPSR ministrijām un resoriem [padoto] padomju, saimniecisko, sabiedrisko organizāciju aparātos⁷⁸.⁷⁹ Iepriekš minēto dokumentu gadījumā bijis nepieciešams arī tos pavairot, tādēļ šādos gadījumos mašīnrakstā sagatavots attiecīgā dokumenta atbilstošs noraksts un nepieciešamais noraksta eksemplāru skaits, par ko liecina norāde dokumenta noslēgumā. Līdzās informācijai par eksemplāru skaitu, mašīnrakstītāju, pavairotāju, mašīnrakstīšanas dokumenta datumu un numuru,

⁷⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l. (LVU, Universitātes rektora pavēles, sāhta 1980. gada 6. februārī, beigta 1984. gada 4. decembrī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 15. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1984. gada 19. jūnija pavēle Nr. 2/8 *Par atbildīgā par LKP CK dokumentu uzskaiti, glabāšanu un atgriešanu noteikšanu*; dokuments krievu valodā).

⁷⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 10. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1973. gada 22. janvāra pavēlē Nr. 3-c *Par kārtību, kā jārikojas ar PSKP CK un LKP CK dokumentiem* LVU).

⁷⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 15. lp.

⁷⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 10. lp.

⁷⁸ *Положение о порядке обращения с документами ЦК Компартии Латвии в аппарате советских, хозяйственных, общественных организаций министерств и ведомств Латвийской ССР* – krievu val.

⁷⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 15. lp.

ietverta arī informācija par melnraksta un pavairošanai izmantotā materiāla iznīcināšanu.⁸⁰

Nosūtīšanai paredzētos dokumentus sagatavoja mašīnrakstā. Šo darbu veica mašīnrakstītājs ar atļauju darbam ar slepeniem dokumentiem. Slepna dokumenta rekvizītos ietvēra norādi par slepenības veidu, kas saīsināti guva atspoguļojumu arī dokumenta numurā, kā arī konkrētā dokumenta eksemplāra kārtas skaitli. Dokumenta noslēgumā vai pēdējās lapas otrajā pusē parasti norādīja dokumenta eksemplāru skaitu, konkrēto eksemplāru sadali, izpildītāju, mašīnrakstītāju, dokumenta sagatavošanas mašīnrakstā laiku.⁸¹ Saglabājušos nosūtīšanai paredzēto dokumentu starpā ir, piemēram, LVU rektora pavēles, sarakste ar augstākām amatpersonām un institūcijām, kā arī ar sadarbības organizācijām kā zinātniski pētnieciskie institūti un ražošanas uzņēmumi.

Atsevišķu LVU pirmās daļas lietvedības daļu veidoja ar LVU kara katedras darbību saistīta slepena sarakste. Izpildot PSRS Augstākās un vidējās speciālas izglītības ministrijas 1961. gada 3. februāra pavēli Nr. 15-cc un Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlnieka 1961. gada 18.⁸² februāra pavēli Nr. 06281, LVU notika kara

⁸⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 1. l. (LVU pirmās daļas 4a. lieta, LKP CK un LPSR Ministru Padomes nolēmumi, sāka 1958. gada jūnijā, beigta 1959. gada novembrī), 23.–24. lp. (LKP CK Biroja un LPSR Ministru Padomes 1959. gada 11. novembra nolēmums *Par neatliekamajiem pasākumiem, kas saistīti ar Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Skaitļošanas centra izveidi*; dokuments krievu valodā). *Red. piez.*

⁸¹ Sk., piemēram, LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l. (LVU pirmās daļas 12. lieta, materiāli (plāni, ziņojumi, izziņas) par universitātes Skaitļošanas centra darbu, sāka 1960. gada janvārī, beigta 1962. gada decembrī), 20.–20. lp. otra puse (LVU rektora Valentīna Šteinberga un sevišķās daļas priekšnieka Stahija Sproģa parakstīta, 1962. gada 29. aprīlī izsūtīta vēstule Nr. 27-cc, organizācijas p/k 560 direktoram N. Čarinam; dokuments krievu val.). Atbilstoši publiski pieejamajai informācijai organizācija p/k 560 vēlāk saukta ražošanas apvienība *Granīts* (ПО Гранит). Minētais atbilst arī vēstules saturam, kur lūgts atsūtīt organizācijas rīcībā esošo literatūru, kas nepieciešama, lai veiktu darbus atbilstoši iepriekš noslēgtajai vienošanās par automatisko mērķēšanas sistēmu analīzi un sintēzi. *Red. piez.*

⁸² Dokumenta kopijā, acimredzot, pieļauta kļūda drukātā tekstā, pierakstot datumu. Drukātā tekstā norādīts 13. februāris, bet ar tinti, ar ko pierakstīts arī dokumenta numurs, rakstīts 18. Ievērojot to, ka sadalē norādīts, ka dokuments drukāts 15. februārī, uzskatāms, ka pareizs datums ir 18. februāris. Minēto apstiprina arī LVU rektora Jāņa Jurgena 1961. gada 22. februāra pavēlē Nr. 1-c minētā norāde. LVA,

katedras slepenās lietvedības “lielā tīrīšana”, jo bija likvidēta kara katedra. LVU rektora Jāņa Jurgena 1961. gada 22. februāra pavēle Nr. 1-c, atsaucoties uz iepriekš minētajām pavēlēm, izveidoja kara katedras slepenās lietvedības likvidācijas komisiju četru amatpersonu sastāvā, kur par priekšsēdētāju bija noteikts vecākais pasniedzējs pulkvedis A. Haričevs, bet par locekļiem - sevišķās daļas priekšnieks Stahijs Sprogis, kara katedras laborants Mihails Gluhovs un Baltijas kara apgabala štāba pārstāvis, neminot konkrētu vārdu.⁸³

Tas, ka slepenās lietvedības struktūrvienības pastāvēja arī citviet, bet slepenā dažādu iestāžu un uzņēmumu savstarpējā sarakste par plašu jautājumu spektru notika ar slepenās lietvedības struktūrvienību starpniecību, radīja situāciju, ko vispārinot var nodēvēt par *paralēlo realitāti*. Slepenā lietvedība tādējādi apkalpoja un daļēji arī pati veidoja padomju dzīves *paralēlo realitāti*, bet atklātībai paredzētā informācijas telpā dzīvojošie pat nenojauta par šādas otras – slepenās realitātes – pastāvēšanu.

LVU pirmās daļas dokumenti sniedz liecību ne tikai par institūcijām, kur pirmā daļa bijusi izveidota, tās nosaukumu, bet arī personām, kas darbojās attiecīgajās struktūrvienībās.⁸⁴ LVU pirmā daļa

1340. F., 1a. apr. 13. l. (LVU pirmās daļas 9. lieta, Universitātes kara katedras likvidācijas materiāli (pavēles, akti, izziņas), sāka 1961. gada janvārī, beigta 1961. gada martā, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 1.–3. lp. (Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlnieka 1961. gada 18. februāra pavēle Nr. 06281 mācību iestāžu kara katedru priekšniekiem, apgabala pārvalžu un daļu priekšniekiem, ko parakstījis Baltijas kara apgabala pavēlnieks, ģenerālpulkvedis Josifs Gusakovskis un Baltijas kara apgabala štāba priekšnieks ģenerālmajors Georgijs Semjonovs); LVA, 1340. f., 1a. apr., 13. l., 9. lp. (LVU rektora Jāņa Jurgena 1961. gada 22. februāra pavēle Nr. 1-c). Ievērojot minēto, dokuments kļūdaini citēts, piemēram, Zvirgzdiņš, Indulis. “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956)”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 253. lpp. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. Red. piez.

⁸³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 13. l., 9. lp.

⁸⁴ Sk. piemēram, LPSR Izglītības ministrijas vecākā sevišķā darba inspektora A. Brieža 1965. gada 10. marta vēstuli Nr. 18-c Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektoram Valentīnam Šteinbergam. LVA, 1340. f., 1a. apr., 25. l. (LVU 1 daļas 9. lieta, plāni un atskaites par zinātniski pētniecisko un izmēģinājumu darbu Skaitļošanas centrā un Pusvadītāju fizikas problēmu laboratoriju, sāka 1965. gada 12. februārī, beigta 1965. gada 6. jūlijā), 6. lp. Tāpat skat. Oktobra revolūcijas un sociālisma celtniecības Centrālā valsts arhīva pirmās daļas priekšnieka G. Tumanova 1972. gada

savu slepeno lietu nomenklatūru saskaņoja ar LPSR Ministru Padomes Arhīvu pārvaldes Oktobra revolūcijas un sociālisma celtniecības Centrālā valsts arhīva pirmo daļu.⁸⁵ Šī slepenās lietvedības sistēma veidoja noslēgtu ciklu, kas bija pilnībā norobežots no atklātās lietvedības.

Spriežot, piemēram, pēc LVU rektora Valentīna Šteinberga 1970. gada 7. janvāra pavēles Nr. 1-c *Par pārbaudi par pilnīgi slepenu un slepenu dokumentu esību LVU*, 1965. gada 1. oktobra instrukcija Nr. 00150 viesa izmaiņas LVU pirmās daļas darbībā, radot nepieciešamību regulāri veikt darbības slepenības režīma nodrošināšanai. Minētā pavēle, atsaucoties uz instrukcijas 188. punktu, kas paredz, ka gada beigās jāveic pilnīga pilnīgi slepenu un slepenu dokumentu pārbaude, noteica komisijas sastāvu attiecīgā uzdevuma veikšanai. Konkrētajā gadījumā par komisijas priekšsēdētāju iecēla otrās daļas priekšnieku Georgiju Vorobjovu, par komisijas locekļiem Vladimiru Hovanski – Kara katedras mācību daļas priekšnieku, Genovefu Verbovsku – Skaitļošanas centra pirmās daļas inspektori un Ēriku Sīli LVU pirmās daļas vecāko inspektori.⁸⁶ Ikgadējās pārbaudes papildināja pilnīgi slepenu un slepenu dokumentu šķirošana, lai noteiktu glabāšanas termiņu – pastāvīgi vai pagaidu. Tā LVU rektors Valentīns Šteinbergs

3. februāra dokumentu Nr. 7-84 *Par 1972. gada 26. janvāra dokumentu Nr. 13-c*, ar kuru saskaņo 1972. gada slepenās lietvedības nomenklatūru (LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 20. lp.), kas atklāj ne tikai daļas priekšnieku, bet arī to, ka arhīva pirmajā daļā, spriežot pēc dokumentā norādītās atbildīgās amatpersonas, kas reizē šo dokumentu arī sagatavojusi mašīnrakstā, strādājusi arī Z. Baikšte. Pēdējā atbilstoši 1973. gada 1. novembra *Cīņas* publikācijai, kas nosodīja arī bijušās arhīva darbinieces Z. Baikštes rīcību, jo viņa bija to starpā, kas pretēji valdības lēmumiem nevis cēlusi dārza mājiņu “pēc apstiprinātiem projektiem, bet gan divstāvu mūra ēkas ar garāžām un siltumnicām”, Z. Baikštes “dārza mājiņa” esot bijusi 80 kvadrātmetrus liela (“Ideoloģiskais darbs – mūsdienu prasību līmenī”, *Cīņa*, Nr. 257, 1973, 1. novembris, 2. lpp.). *Red. piez.*

⁸⁵ Sk., piemēram, LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 20. lp. (Oktobra revolūcijas un sociālisma celtniecības Centrālā valsts arhīva pirmās daļas priekšnieka G. Tumanova 1972. gada 3. februāra dokuments Nr. 7-84 *Par 1972. gada 26. janvāra dokumentu Nr. 13-c*, ar kuru saskaņo 1972. gada slepenās lietvedības nomenklatūru; dokuments krievu valodā, dokumenta galva arī latviešu valodā).

⁸⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 2. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1970. gada 7. janvāra pavēle Nr. 1-c *Par pārbaudi par pilnīgi slepenu un slepenu dokumentu esību LVU*; dokuments krievu valodā).

1969. gada 38. aprīļa pavēle Nr. 5-c noteica, ka glabāšanas termiņus LVU pirmās daļas lietvedībā esošajiem 1965.–1968. gadu pilnīgi slepeniem un slepeniem dokumentāliem materiāliem nosaka ekspertu komisija. Minētajai komisijai bija arī uzdots veikt 1946.–1964. gadu pagaidu glabāšanā esošo dokumentu atlasīšanu. Konkrētās komisijas priekšsēdētājs bija noteikts Juris Zaķis – Pusvadītāju fizikas laboratorijas vadītājs, locekļiem – Vladimirs Hovanskis – kara katedras mācību daļas priekšnieks, Arnolds Liepiņš – Skaitļošanas centra programmēšanas nodaļas vadītājs, Stahijs Sproģis – LVU pirmās daļas priekšnieks.⁸⁷ Acīmredzot, sekojot normatīvu priekšrakstu izmaiņām, proti, 1972. gada instrukcijas Nr. 00166 316. punktam, pilnīgi slepenu un slepenu materiālu esības un glabāšanas pārbaudes kļūst aptverošākas, piemēram, LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 12. janvārī sagatavotā pavēle Nr. 1/1 *Par komisijas izveidi slepenu dokumentu ikgadējai pārbaudei universitātē* paredz, ka minēto pārbaudi pirmajā daļā, kara katedrā un Ģeogrāfijas fakultātē veic komisija docenta Jura Tilika vadībā. Katrā struktūrvienībā bija noteikti trīs komisijas locekļi: pirmajā daļā – vecākā inženiere režīma jautājumos Ērika Sīle, Ķīmijas fakultātes vecākie inženieri Olga Vihareva, Jeļena Gavrilova; kara katedrā – pulkvedis Aleksandrs Borisovs, pirmās daļas vecākā inspektore Ņina Alfimova, pirmās daļas pilnvarotā Olga Jeremina; Ģeogrāfijas fakultātē – docents Ojārs Āboltiņš, vecākā inženiere režīma jautājumos Ērika Sīle un pirmās daļas pilnvarotais Vitālijs Zelčs.⁸⁸

Pastiprinātu uzraudzību izpelnījās, piemēram, slepenās topogrāfiskās kartes, kas glabājās gan LVU Ģeogrāfijas fakultātē, gan LVU kara katedrā. Slepeno karšu glabāšanai un uzskaiti ar LVU rektora pavēli bija norīkotas atbildīgās personas, ko dēvēja par LVU pirmās daļas pilnvarotajiem. Piemēram, LVU rektora Valentīna Šteinberga 1970. gada 10. marta pavēle Nr. 7-c *Par [Vito Lapsas, Hado dēla] iecelšanu par LVU pirmās daļas pilnvaroto Ģeogrāfijas fakultātē*

⁸⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 1. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1969. gada 28. aprīļa pavēle Nr. 5-c; dokuments krievu valodā).

⁸⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 5., 5. lp. otra puse (LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 12. janvārī sagatavotā pavēle Nr. 1/1 *Par komisijas izveidi slepenu dokumentu ikgadējai pārbaudei universitātē*; dokuments krievu valodā).

paredzēja iecelts ģeogrāfijas zinātniski pētnieciskā sektora jaunāko zinātnisko līdzstrādnieku Vito Lapsu par pirmās daļas pilnvaroto Ģeogrāfijas fakultātē. Ģeogrāfijas fakultātes dekānam Guntim Eberhardam bija jānodod pilnvarotajam visas Ģeogrāfijas fakultātē esošās topogrāfiskās kartes un citi slepeni materiāli, kā arī materiāli dienesta lietošanai. Savukārt pieņemšana un nodošana Lapsam bija uzticēta komisijai docenta Aleksandra Jaunputniņa vadībā. Komisijas locekļi bija Guntis Eberhards un pirmās daļas vecākā inspektore Ērika Sīle. Vito Lapsa, spriežot pēc paraksta, ar dokumentu bija iepazīstināts 1970. gad 24. martā, tātad divas nedēļas pēc pavēles pieņemšanas.⁸⁹ Laiku pa laiku to glabāšanas pārbaudi īstenoja speciāla ar LVU rektora pavēli nozīmēta komisija, piemēram, 1975. gada 8. janvārī, izpildot PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas 1974. gada 12. novembra pavēli par slepeno topogrāfisko karšu, ģeodēzijas, aerofotouzņēmumu un citu materiālu stāvokli, uzskaiti, glabāšanu un izmantošanu LVU rektors uzdeva komisijai – komisijas priekšsēdētājs Guntis Eberhards, fiziskās ģeogrāfijas katedras vadītājs, komisijas locekļi – Ērika Sīle, pirmās daļas vecākā inženiere režīma jautājumos, Jānis Štrauhmanis, kartogrāfs, ekonomiskās ģeogrāfijas katedras vecākais pasniedzējs – veikt attiecīgo pārbaudi līdz 31. janvārim, iesniedzot pārbaudes aktu rektoram apstiprināšanai.⁹⁰

Tas, ka pārbaudes noteica reāla nepieciešamība, liecina, piemēram, LVU rektora Visvara Millera 1972. gada 17. oktobra pavēle Nr. 21-c *Par administratīvās atbildības noteikšanu cikla priekšniekam – kara katedras vecākajam priekšniekam pulkvedim [Ivanam Tuļinovam]* par to, ka 1972. gada 6. oktobrī nodarbību par kara topogrāfiju laikā Tuļinova vainas dēļ bija nozaudēta slepena topogrāfiskā karte (1:50 0000, 0-35-109-A), kas tā arī nebija atrasta.

⁸⁹ Sk., piemēram, LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 3. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1970. gada 10. marta pavēle Nr. 7-c *Par [Vito Lapsas, Hado dēla] iecelšanu par LVU pirmās daļas pilnvaroto Ģeogrāfijas fakultātē*; dokuments krievu valodā).

⁹⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 57. l., 2. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1975. gada 8. janvāra pavēle Nr. 2-c par uzskaites, glabāšanas un darba ar slepenām topogrāfiskām kartēm Ģeogrāfijas fakultātē pārbaudi; dokuments krievu valodā).

Minētā iemesla dēļ Tuļinovam bija izteikts stingrais rājiens.⁹¹ LVU rektora Visvara Millera rīcība sekoja Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlnieka Aleksandra Majorova un štāba priekšnieka ģenerālmajora Mihaila Tereščenko 1972. gada 13. novembra pavēlei Nr. 0111 *Par slepenas topogrāfiskas kartes nozaudēšanu LVU kara katedrā*, kas atšķirībā no rektora pavēles daudz precīzāk konstatē faktus un izvērstāk nosaka atbildību. Proti, bija konstatēts, ka Tuļinovs – vispārējā karaspēka cikla priekšnieks – nodarbību beigās nepārbaudīja karšu esību un pārtraukuma laikā atstāja tās bez pieskatīšanas, tādēļ ir atbildīgs par slepenas topogrāfiskās kartes nozaudēšanu. Viņam pavēlē izteikts rājiens, kara katedras priekšniekam Robertam Juknam bija aizrādīts uz nopietniem trūkumiem, rīkojoties ar slepeniem dokumentiem kara katedrā, bet visiem kara katedru priekšniekam augstākajās civilajās mācību iestādēs bija uzdots nodrošināt rīcības atbilstību “PSRS MP VDK Instrukcijai Nr. 00150-65. g.”.⁹² Iepriekš atbilstoši LVU rektora Visvara Millera 1972. gada 11. oktobra pavēlei Nr. 20-c *Par komisijas iecelšanu slepenas topogrāfiskas kartes pazušanas gadījuma izmeklēšanai* bija izveidota komisija minētā gadījuma izmeklēšanai. Tās vadība bija uzticēta pirmās daļas priekšniekam Stahijam Sproģim, bet par komisijas locekļiem bija iecelti – otrās daļas priekšnieks A. Holms un kara katedras vecākais pasniedzējs pulkvedis Alberts Kapusts⁹³. Pavēlē bija norādīts, ka komisijai jārīkojas atbilstoši 1965 gada 1. oktobra instrukcijas XXIV

⁹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 8. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1972. gada 17. oktobra pavēle Nr. 21-c *Par administratīvās atbildības noteikšanu cikla priekšniekam – kara katedras vecākajam priekšniekam pulkvedim [Ivanam Tuļinovam]*; dokuments krievu valodā).

⁹² LVA, 1340. f., 1a. apr., 36. l. (LVU pirmās daļas 2. lietas 1. sējums, PSRS aizsardzības ministra un Baltijas kara apgabala komandiera kara katedru darba jautājumos pavēles un direktīvas, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 54. lp. (Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlnieka Aleksandra Majorova un štāba priekšnieka ģenerālmajora Mihaila Tereščenko 1972. gada 13. novembra pavēlei Nr. 0111 *Par slepenas topogrāfiskas kartes nozaudēšanu LVU kara katedrā*).

⁹³ Visvara Millera, Ivana Tuļinova un Alberta Kapusta vārdi kopā atrodami vienā no propagandas publikācijām – Belousova, Rita. “Pieskāriens”, *Cīņa*, Nr. 262, 1982, 13. novembris, 3. lpp. *Red. piez.*

sadaļai.⁹⁴ Laiku pa laikam slepenu topogrāfisku karšu pazušana, vairumā gadījumu citās PSRS augstākajās mācību iestādēs, aktualizēja nepieciešamību pievērst pastiprinātu uzmanību arī LVU kara katedras rīcībai ar slepeniem dokumentiem un materiāliem. Piemēram, PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1968. gada 20. marta pavēle Nr. 37-c *Par šaujamieroču nolaupīšanas un slepenu dokumentu nozaudēšanas augstāko mācību iestāžu kara katedrās gadījumiem*, norādot konkrēto augstāko mācību iestādi, rektoru vai prorektoru, kā arī kara katedras priekšnieku, uzskaitīja 1966.–1967. mācību gadā, kā arī 1968. gada janvārī nolaupītos vai nozaudētos kara katedras rīcībā esošos ieročus, slepenas topogrāfiskās kartes un slepenus mācību līdzekļus, tai skaitā mācību shēmu *Raķešu divizona pārvietošanās* bija nozaudēta Čeljabinskas politehniskajā institūtā. Šajā sakarā bija uzdots pastiprināti pievērst uzmanību priekšrakstu ievērošanai, kā arī norādīts, ka atbildīgie būs sodīti līdz pat atbrīvošanai no amata. Acīmredzot, uzskatāmībai no piecu gadījumu sakarā minētajām desmit amatpersonām divas minētas kā bijušās (Erevānas valsts universitātes bijušais rektors Mekrtičs Nersisjans (1910–1999) un Maskavas aviācijas institūta bijušais kara katedras priekšnieks inženieris pulkvedis P. Gončars).⁹⁵ Līdzīga satura ministra pavēles, kur uzskaitīti slepenu dokumentu un materiālu nozaudēšanas gadījumi, kā arī doti tā sakarā norādījumi gan tiešajiem atbildīgajiem, gan arī citiem, bijuši arī vēlāk, piemēram, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1975. gada 28. augusta pavēle Nr. 135-c *Par slepenu dokumentu pazušanu augstāko mācību iestāžu katedrās*.⁹⁶ Slepenu dokumentu un

⁹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 7. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1972. gada 11. oktobra pavēle Nr. 20-c *Par komisijas iecelšanu slepenas topogrāfiskas kartes pazušanas gadījuma izmeklēšanai*; dokuments krievu valodā).

⁹⁵ Sk., piemēram, LVA, 1340. f., 1a. apr., 23. l., 65.–68. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1968. gada 20. marta pavēle Nr. 37-c *Par šaujamieroču nolaupīšanas un slepenu dokumentu nozaudēšanas augstāko mācību iestāžu kara katedrās gadījumiem*; dokumenta noraksts krievu valodā).

⁹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l. (LVU pirmās daļas 1. lietas 1. sējums, LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas pavēles un direktīvas, kas attiecas uz universitātes darbību, par 1975.–1976. gadiem, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 1., 1. lp. otra puse (PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības

materiālu nozaudēšanas sakarā sekoja arī Bruņoto spēku reakcija. Piemēram, Baltijas kara apgabala štāba priekšnieka ģenerālmajora Mihaila Tereščenko 1972. gada 21. augusta pavēle Nr. 8/0360 augstāko mācību iestāžu kara katedru priekšniekiem norādīja, ka pēdējā laikā arvien biežāk pazūd slepeni dokumenti. Pamatojoties uz Sauszemes karaspēka galvenā štāba 1972. gada 24. jūlija norādījumu Nr. 451/0140, bija pavēlēts veikt nepieciešamo, lai novērstu pazušanas gadījumus, pilnveidot studentu audzināšanas darbu un ne retāk kā reizi mēnesī veikt slepeno dokumentu un materiālu pārbaudi.⁹⁷ Vienīgais dokuments, kas liecina, ka slepenības priekšrakstu ievērošana aktualizēta sakarā ar Amerikas Savienoto Valstu (ASV) un Ziemeļatlantijas Līguma organizācijas (NATO) valstu izlūkdienestu aktivizēšanos ir Baltijas kara apgabala štāba priekšnieka ģenerālleitnanta Ivanova 1967. gada 10. jūlija dokuments Nr. 038-Д, kas adresēts armijas, savienojumu un daļu štāba priekšniekiem un Baltijas kara apgabala pārvalžu, daļu un iestāžu priekšniekiem, kur paziņots apgabala karaspēka pavēlnieka pavēle un pielikumā pievienots Baltijas kara apgabala štāba 8. daļas priekšnieka pulkveža Ivana Sidorenko apskats par 1967. gada pirmā pusgada nepilnībām slepenajā režīmā un slepenajā darbā Baltijas kara apgabala štābos un iestādēs.⁹⁸ Kā apliecinājums ārvalstu izlūkdienestu aktivitātēm minēts, ka kļuvusi intensīvāka gaisa izlūkošana Baltijas jūras neitrālajā zonā un Baltijas kara apgabalu biežāk apmeklējuši “militārie atašeji, diplomāti, tūristi un citas ārzemju personas”⁹⁹. Minēti arī konkrēti skaitļi. 1964.

ministra Vjačeslava Jelutina 1975. gada 28. augusta pavēle Nr. 135-c Par slepenu dokumentu pazušānu augstāko mācību iestāžu katedrās; dokuments krievu valodā).

⁹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 36. l., 40.–41. lp. (Baltijas kara apgabala štāba priekšnieka ģenerālmajora Mihaila Tereščenko 1972. gada 21. augusta pavēle Nr. 8/0360 augstāko mācību iestāžu kara katedru priekšniekiem; dokuments krievu valodā).

⁹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 23. l., 13.–17. lp. otra puse (Baltijas kara apgabala štāba priekšnieka ģenerālleitnanta Ivanova 1967. gada 10. jūlija dokuments Nr. 038-Д, kas adresēts armijas, savienojumu un daļu štāba priekšniekiem un Baltijas kara apgabala pārvalžu, daļu un iestāžu priekšniekiem, kur paziņots apgabala karaspēka pavēlnieka pavēle un pielikumā pievienots Baltijas kara apgabala štāba 8. daļas priekšnieka pulkveža Ivana Sidorenko apskats par 1967. gada pirmā pusgada nepilnībām slepenajā režīmā un slepenajā darbā Baltijas kara apgabala štābos un iestādēs; dokuments un pielikums krievu valodā).

⁹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 23. l., 13. lp.

gadā bijušas 48 diplomātu un kara atašeju vizītes, 1966. gadā – 70, bet 1967. gada trijos mēnešos Tallinu, Rīgu un Viļņu apmeklēja – 35. 1965. gadā konstatēti 380 izlūkdienesta aviācijas lidojumi virs Baltijas jūras, 1966 – 550, bet 1967. gada trijos mēnešos – 160.¹⁰⁰

Pastiprinātas uzmanības piemērs, ir arī PSRS Ministru Padomes Galvenās ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvaldes Baltijas teritoriālās valsts ģeodēzisko darbu uzraudzības inspekcijas (Friča Gaiļa ielā 11, tagad Alberta ielā 11) 1971. gada 5. jūlija vēstule Nr. 489-c, kas adresēta LVU un kas 9. jūlijā bija novizēta Eberhardam, Pūriņam, Jaunputniņam, Kolotijevskim,¹⁰¹ kuri savukārt parakstījās par iepazīšanos. Vēstulē norādīts, ka saskaņā ar PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1963. gada 14. februāra nolēmumu Nr. 208-76 un 1964. gada 8. oktobra nolēmumu Nr. 870-352 dažāda veida karšu un atlantu izdošana ir Galvenās ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvaldes kompetence. Visiem citiem kā valsts komitejām, ministrijām un to resoriem karšu un atlantu izdošana ir aizliegta. Atļaujas veikt kartogrāfiskus darbus atbilstoši Instrukcijas par topogrāfiski ģeodēzisko, kartogrāfisko un aerofotouzņēmumu materiālu slepenības noteikšanu un nodrošināšanu 31. punktam izsniedz teritoriālās valsts ģeodēzisko darbu uzraudzības inspekcijas. Neskatoties uz iepriekš minēto kārtību, vēstulē teikts, ka pēdējā laikā konstatēti gadījumi, ka organizācijas, atsevišķi zinātniskie darbinieki, studenti izgatavo dažāda veida tematiskās kartes, plānus, atlantus bez inspekcijas atļaujas, kas pārkāpj noteikto slepenības režīmu. Turklāt nepieciešamība materiāliem, kas izgatavoti ar mērķi tos atklāti publicēt, noteikt ierobežojošo statusu – *dienesta lietošanai vai slepeni* – virknē gadījumu rada pārlieku valsts līdzekļu izlietošanu vai papildus

¹⁰⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 23. l., 13. lp.

¹⁰¹ Tobrīd Guntis Eberhards (1936) – Ģeogrāfijas fakultātes dekāns, Valentīns Pūriņš (1910–1998) – LVU Ģeogrāfijas zinātniskās pētniecības sektora vadītājs, Aleksandrs Jaunputniņš (1904–1974) – LVU Ģeogrāfijas fakultātes Fiziskās ģeogrāfijas katedras vadītājs un Antons Kolotijevskis (1917–1982) – LVU Ģeogrāfijas fakultātes Ekonomiskās ģeogrāfijas katedras vadītājs. Par minēto personu lomu LVU Ģeogrāfijas fakultātē sk., piemēram, Jaunputniņš, A. “Nedaudz no fakultātes vēstures”, *Padomju Students*, Nr. 14, 1973, 20. decembris, 2. lpp. *Red. piez.*

darba ieguldīšanu attiecīgo materiālu pārtaisīšanai¹⁰².¹⁰³ Minētā sakarā inspekcija LVU lūdza nepieļaut atklātai izmantošanai vai publicēšanai domāto tematisko plānu, karšu, atlantu izgatavošanu.¹⁰⁴ Tāpat inspekcija noteica iesniegt sarakstu ar kartēm un plāniem, kas izgatavoti vai sagatavoti publikācijai, izdošanai vai atklātai aizstāvēšanai 1970. gadā, kā arī tādu sarakstu ar kartēm un plāniem, kas izgatavoti vai sagatavoti publikācijai 1971. gadā. Visu darbu – esošo un plānoto – veikšanai ar kartēm, plāniem, atlantiem u.c. inspekcija pieprasīja iesniegumu, lai saņemtu darbu veikšanas atļauju. Visbeidzot, inspekcija atgādināja, ka karšu izgatavošanai ir jāsaņem inspekcijas atļauja, bet izdošanai – Galvenās ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvaldes atļauja (Križenovska iela 14, korpuss 2, Maskava).¹⁰⁵

LVU pirmās daļas dokumenti liecina, ka līdztekus slepenības nodrošināšanai uzmanība vērsta arī uz ieroču glabāšanas nosacījumu ievērošanu LVU Kara katedrā. Līdzīgi kā slepenu topogrāfisko karšu gadījumā, arī ieroču glabāšanai pastiprināta uzmanība pievērsta pēc nolaupīšanas gadījumu konstatēšanas. Dokumentāls liecinieks minētajam ir LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmā vietnieka Zigrīda Austera 1977. gada 17. augusta pavēle Nr. 10/7 *Par neapmierinošu situāciju mācību un mazkalibra ieroču glabāšanu PSRS augstākajās un vidējās speciālajās mācību iestādēs*, ar kuru paziņots PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1977. gada 1. augusta pavēle Nr. 140-c. Pavēlē norādīts, ka par spīti priekšrakstiem par mācību un mazkalibra ieroču glabāšanu augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu vadības rīcība

¹⁰² Atbilstoši ekspertu liecībām atklātai publicēšanai vai izmantošanai paredzētajās kartēs drošības nolūkos apzināti veica izkropļojumus, kā rezultātā tās nebija derīgas ne tikai darbiem, kur nepieciešamas precīzas kartes, bet arī tādai sadzīviskai vajadzībai kā ceļošana. *Red. piez.*

¹⁰³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 39. lp. (PSRS Ministru Padomes Galvenās ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvaldes Baltijas teritoriālās valsts ģeodēzisko darbu uzraudzības inspekcijas (Friča Gaiļa ielā 11, tagad Alberta ielā 11) 1971. gada 5. jūlija vēstule Nr. 489-c, kas adresēta LVU un ko parakstīja inspekcijas priekšnieks Deņisenko un galvenais inženieris Bezkrvonijs; dokuments krievu valodā).

¹⁰⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 39.–40. lp.

¹⁰⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 40. lp.

nav bijusi efektīva. Pavēlē ir ne tikai vispārīga norāde, ka konstatēti mazkalibra šauteņu, pistoļu un patronu nolaupīšanas gadījumi, bet pat uzskaitītas mācību iestādes un tur nolaupītais 1976. un 1977. gadā. Lai ilustrētu nolaupītā apmēru, jāmin daži pavēlē minētie piemēri. Ļipeckas būvniecības tehnikumā bija nolaupītas divas mazkalibra šautenes un 650 patronas, Duvanskas lauksaimniecības tehnikumā – divi mācību automāti, divas mazkalibra šautenes un 850 patronas, Permas būvniecības tehnikumā – četras mazkalibra šautenes un 18 900 patronas, bet Jaunmaskavas būvniecības tehnikumā – četras mazkalibra šautenes un 2500 patronas.¹⁰⁶ Pavēlē bija norādīts, ka šāds mācību un mazkalibra ieroču nolaupīšanas apmērs saistīts ar to, ka nav nodrošināti glabāšanas apstākļi, piemēram, ir slikti aprīkotas glabātavas, nav pienācīga apsardze, nav vai nedarbojas speciāla signalizācija, ir konstatēta bezatbildīga mācībspēku izturēšanās, kā arī vāja kontrole. Minētā rezultātā bija pavēlēts nodrošināt sistemātiskas pārbaudes, nepilnību konstatēšanas gadījumā bija uzdots novērst konstatēto un sniegt atbilstošu palīdzību, mācību iestāžu vadībai bija noteikts celt atbildīgo amatpersonu atbildības līmeni, pievērst sevišķu uzmanību kadru atlasei, pilnveidot viņu audzināšanās darbu un paaugstināt vērību.¹⁰⁷ Likumsakarīgi šādiem norādījumiem LVU sekoja regulāras ieroču glabāšanas pārbaudes, ko veica atbilstoša komisija. Piemēram, LVU rektora Visvara Millera 1983. gada 27. jūlija pavēle Nr. 2/4 *Par komisijas izveidi* paredzēja izveidot komisiju šādā sastāvā: priekšsēdētājs – Jānis Niedrītis, prorektors mācību un audzināšanas darbā –, locekļi – Kārlis Puzaks, kara katedras priekšnieks, Nikolajs Ustinovs, LVU partijas komitejas sekretāra vietnieks, V. Šepeļevs, Fizikas un matemātiskas fakultātes laboratorijas vadītājs, Jānis-Imants Lācis, pirmās daļas vecākais inspektors.¹⁰⁸ Personāla ziņā līdzīga

¹⁰⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 19.–20. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmā vietnieka Zigfrīda Austera 1977. gada 17. augusta pavēle Nr. 10/7 *Par neapmierinošu situāciju mācību un mazkalibra ieroču glabāšanu PSRS augstākajās un vidējās speciālajās mācību iestādēs*, ar kuru paziņoja PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1977. gada 1. augusta pavēle Nr. 140-c; dokuments krievu valodā, galva krievu un latviešu valodā).

¹⁰⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 21. lp.

¹⁰⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 11. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1983. gada 27. jūlija pavēle Nr. 2/4 *Par komisijas izveidi*).

komisija izveidota atbilstoši LVU rektora pienākumu izpildītāja Jura Zaķa 1986. gada 23. septembra pavēlei Nr. 3/15 *Par komisijas izveidi*: komisijas priekšsēdētājs – Jānis Niedrītis, prorektors mācību un audzināšanas darbā –, locekļi – V. Šepeļevs, Fizikas un matemātiskas fakultātes laboratorijas vadītājs, Georgs Stiprais - pirmās daļas pilnvarotais Skaitļošanas centrā, Jānis-Imants Lācis, pirmās daļas vecākais inspektors režīma jautājumos.¹⁰⁹

Vēl viens slepenības režīma nodrošināšanas aspekts, kas atradās LVU pirmās daļas lietvedībā, bija “atļaujas personām (studentiem un docētājiem), kas komandēti uz ražošanas praksi slēgtajos objektos”¹¹⁰ un atļauja darbam ar slepeniem dokumentiem.¹¹¹ Iepazīstoties ar LVU pirmās daļas slepenu lietu nomenklatūru kopš 1953. gada¹¹², var konstatēt, ka 1953. gada 6. februārī LVU rektora Jāņa Jurgena apstiprināta LVU sevišķās daļas lietu nomenklatūra 1953. gadā un 1954. gada 20. janvārī LVU rektora Jāņa Jurgena apstiprināta LVU sevišķās daļas lietu nomenklatūra 1954. gadā (turpinās līdz 1959. gadam) satur tikai lietu kategoriju – “atļaujas personām (studentiem un docētājiem), kas komandēti uz ražošanas praksi slēgtajos objektos”¹¹³. Tikai 1960. gada 19. februārī LVU rektora Jāņa Jurgena apstiprinātajā LVU sevišķās daļas lietu nomenklatūrā 1960. gadā parādās lietu kategorija – atļaujas pilnīgi slepenam darbam

¹⁰⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l. (LVU, Universitātes rektora pavēles, sāka 1985. gada 23. janvārī, beigta 1989. gada 10. jūlijā, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam; lapu numerāciju skata pēc iekšējā apraksta, jo uz lapas malām tā nav veikta), 8. lp. (LVU rektora pienākumu izpildītāja Jura Zaķa 1986. gada 23. septembra pavēle Nr. 3/15 *Par komisijas izveidi*).

¹¹⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l. (LVU pirmās daļas 1. lieta, sevišķās daļas slepenās lietvedības lietu nomenklatūra, sāka 1953. gada janvārī, beigta 1964. gada decembrī), 1. lp. (1953. gada 6. februārī LVU rektora Jāņa Jurgena apstiprināta LVU sevišķās daļas lietu nomenklatūra 1953. gadā; dokuments krievu valodā).

¹¹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 114. lieta (LVU personu, kam ir atļauja darbam ar slepenām ziņām, saraksts, parakstījis daļas priekšnieks Stahijs Sproģis; dokument krievu valodā).

¹¹² LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l., 1. lp.

¹¹³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l., 1. lp.; LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l., 2. lp (1954. gada 20. janvārī LVU rektora Jāņa Jurgena apstiprināta LVU sevišķās daļas lietu nomenklatūra 1954. gadā (turpinās līdz 1959. gadam), parakstījis daļas priekšnieks Stahijs Sproģis; dokument krievu valodā).

un dokumentiem – un apakšskategorija – atļaujas slepenam darbam ar rektora atļauju.¹¹⁴ 1969. gada jūnijā LVU rektora Valentīna Šteinberga (1918–2011) apstiprinātā LVU pilnīgi slepenu un slepenu lietu nomenklatūra 1965. un 1966. gadam pirmo reizi min lietu kategoriju – atļaujas slepenam darbam un dokumentiem saskaņā ar VDK sankciju.¹¹⁵ Minētajā lietu nomenklatūrā reizē ir arī lietu kategorija – atļauja slepenam darba atbilstoši rektora rīkojumam,¹¹⁶ kas, spriežot pēc 1969. gada jūnijā apstiprinātās nomenklatūras 1967. gadam, attiecas uz studentiem, jo glabāšanas termiņš formulēts – “līdz LVU beigšanai”¹¹⁷. Tajā pašā 1969. gada jūnijā ar LVU rektora Valentīna Šteinberga apstiprinātajā LVU pilnīgi slepenu un slepenu lietu nomenklatūrā 1969. gadam iztrūkst lietu kategorija – atļaujas slepenam darbam un dokumentiem saskaņā ar VDK sankciju, kas, spriežot pēc glabāšanas termiņa formulējuma – “gadu pēc atlaišanas” – attiecas uz LVU darbiniekiem.¹¹⁸ Tā vietā ir divas lietu kategorijas – saskaņotas ar VDK atļaujas studentiem slepenam darba un atļaujas slepenam darba atbilstoši rektora atļaujai –, abas, spriežot pēc glabāšanas termiņa formulējuma – “līdz LVU beigšanai” – attiecas uz studentiem.¹¹⁹ Lai nodrošinātu slepenu ziņu neizpaušanu, persona sniedza parakstu (dokumenta veids) par slepenu ziņu neizpaušanu. Šādi paraksti ir saglabājušies lietās, kas, piemēram, atspoguļot

¹¹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l., 3. lp. (1960. gada 19. februāra LVU rektora Jāņa Jurgena apstiprināta LVU sevišķās daļas lietu nomenklatūra 1960. gadā, parakstījis daļas priekšnieks Stahijs Sproģis; dokument krievu valodā).

¹¹⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l. (LVU pirmās daļas 20. lietas 1. sējums, pilnīgi slepenu un slepenu lietu nomenklatūra 1965–1974), 1. lp. (1969. gada jūnijā LVU rektora Valentīna Šteinberga apstiprinātā LVU pilnīgi slepenu un slepenu lietu nomenklatūra 1965. un 1966. gadam, parakstīja pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis; dokuments krievu valodā).

¹¹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 2. lp.

¹¹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 5. lp. (1969. gada jūnijā LVU rektora Valentīna Šteinberga apstiprinātā LVU pilnīgi slepenu un slepenu lietu nomenklatūra 1967. gadam, parakstīja pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis; dokuments krievu valodā).

¹¹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 1. lp.

¹¹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 11. lp. (1969. gada jūnijā LVU rektora Valentīna Šteinberga apstiprinātā LVU pilnīgi slepenu un slepenu lietu nomenklatūra 1969. gadam, parakstīja pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis; dokuments krievu valodā).

konkrētu projektu īstenošanu. Piemēram, PSRS Zinātņu akadēmijas Elektroķīmijas institūta Vispārējās un tehniskās ķīmijas nodaļas Fizikas un ķīmijas pusvadītāju zinātniskās padomes Organisko pusvadītāju sekcijas priekšsēdētāja, reizē institūta direktora akadēmiķa Aleksandra Frumkina (1895-1976) 1964. gada 27. jūlija vēstulei Nr. 0176 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam par viņa pārstāvētās sekcijas lēmumu organisko pusvadītāju praktiskās izmantošanas jautājumos,¹²⁰ lēmumam un pielikumam seko Edgara Siliņa 1964. gada 22. septembrī iesniegts paraksts. Lai kļiedētu maldīgus priekšstatus, seko paraksta teksta tulkojums:

“PARAKSTS

Es, zemāk parakstīties Edgars Siliņš Aleksandra dēls sniedzu konkrēto parakstu par to, ka apņemos neizpaust sevišķi nozīmīgas [*очобоў важности* – krievu val.], pilnīgi slepenas un slepenas ziņas, kas man kļuvušas zināmas, precīzi un kārtīgi izpildīti Instrukcijas par valsts noslēpuma saglabāšanas nodrošināšanas prasībām, ar ko esmu iepazinies.

Par atbildību šo ziņu izpaušanas un dokumentu un speciālo izstrādājumu, kas satur šādas ziņas, nozaudēšanas gadījumā esmu brīdināts.

Paraksts E. Siliņš

1964. gada 22. septembrī.”¹²¹

Spriežot pēc PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmā vietnieka Zigrīda Austera 1979. gada 5. septembra vēstules Nr. 465-c, ar kuru augstākās mācību iestādes, tai skaitā LVU, bija iepazīstinātas ar PSRS Augstākās un speciālās izglītības ministrijas Trešās pārvaldes izstrādātu tipveida plānu augstāko mācību iestāžu slepenā režīma struktūrvienību pamatdarbību veikšanai un tipveida

¹²⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 15. l., 98. lp. (PSRS Zinātņu akadēmijas Elektroķīmijas institūta Vispārējās un tehniskās ķīmijas nodaļas Fizikas un ķīmijas pusvadītāju zinātniskās padomes Organisko pusvadītāju sekcijas priekšsēdētāja, reizē institūta direktora akadēmiķa Aleksandra Frumkina (1895-1976) 1964. gada 27. jūlija vēstule Nr. 0176 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam; dokuments krievu valodā).

¹²¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 15. l., 103. lp. (Paraksts, ko 1964. gada 22. septembrī sniedza Edgars Siliņš).

formu ekspertu komisijas sēžu protokoliem,¹²² LVU rektoram faktiski nebija teikšanas pār slepenības nodrošināšanas prioritātēm. Trešās pārvaldes izstrādātais tipveida plāns 1980. gadam faktiski detalizēti noteica ne tikai pirmās daļas veicamo darbību klāstu, bet pat lielākajā daļā gadījumu to izpildes termiņu un norādi par atbildīgajām amatpersonām.¹²³ Ilustrācijai – tipveida plāns paredzēja vairākas darbību pozīcijas: organizatoriskie jautājumi un plānošana,¹²⁴ priekšrakstu izstrāde,¹²⁵ slepenā lietvedība,¹²⁶ atļaujas,¹²⁷ aizsardzība un telpu speciālā aprīkošana, kontrole¹²⁸, profesionālās mācības, kā arī papildus pasākumi.¹²⁹ Piemēram, organizatorisko jautājumu starpā bija ietvertas tādas darbības kā dalība zinātniskās padomes sēdes sagatavošana par slepenības režīma stāvokli augstākajā mācību iestādē un līdzekļiem tā nostiprināšanai, dalība gada plāna izstrādē, dienesta sapulču plānošana un organizēšana.¹³⁰ Organizatorisko jautājumu starpā minama arī “studentu-slepennieku” (*студент-секретчик* – krievu val.), kas bijis sabiedrisks amats un ko atalgoja ar ierakstu raksturojumā par studenta sabiedrisko aktivitāti, atlase, apstiprināšana un instruktāža. Līdzīgu atlasi veica arī sevišķā bibliotēka.¹³¹ “Studenti-slepennieki” bija nepieciešami, lai nodrošinātu praktisku slepenības režīma prasību izpildi studentu vidū. Atļauju sakarā plānotās darbības sniedz salīdzinoši shematisku atļauju kārtotāšanas kārtību: jaunas vai pārstrādātas amatu, kam nepieciešama atļauja, nomenklatūras sagatavošana, darbinieku, kam jāaizpilda anketas jaunas atļaujas saņemšanai sakarā ar atļaujas termiņa beigām vai biogrāfisko ziņu izmaiņām, saraksta sagatavošana, izziņu par atļaujām izsniegšana, kā arī kontrole pār atgrieztu izziņu iznīcināšanu.

¹²² LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 28.–38. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmā vietnieka Zīgfrīda Austera 1979. gada 5. septembra vēstule Nr. 465-c ar pielikumiem; dokumenti krievu valodā).

¹²³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 29.–35. lp.

¹²⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 29.–30. lp.

¹²⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 30.–31. lp.

¹²⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 31.–32. lp.

¹²⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 32. lp.

¹²⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 33. lp.

¹²⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 34. lp.

¹³⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 29. lp.

¹³¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 30. lp.

Papildus noteiktajām darbībām atļauju sakarā kā iespējamās minētas arī darbības – atļauju noformēšana un izsniegšana, lai apmeklētu režīma struktūrvienību, darbinieku un studentu instruktāža, ko komandē uz režīma objektiem vai ārzemēm, studentu instruktāža par anketas aizpildīšanu. Plāns paredz, ka tikai nomenklatūru izstrādā pirmā daļa, konkrētu personu sarakstu sagatavo slepenā režīma struktūrvienība un atļauju grupa, bet visas citas darbības – atļauju grupa.¹³²

LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 4. jūlija pavēle Nr. 7/5 *Par valsts noslēpuma saglabāšanas un slepenības režīma nodrošināšanas darba stāvokli LPSRS [Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas] sistēmā* informē par pārbaudē konstatētajām neatbilstībām 1972. gada Instrukcijai Nr. 00166 un Nolikumam par LPSR Augstākās un vidējās izglītības un zinātnes ministrijas pirmo daļu darbu, norādot arī atbildīgo mācību iestādi. LVU sakarā bija konstatētas vairākas neatbilstības: nesavlaicīga slepenības režīma nodrošināšanas prasību izpilde, slēdzot saimnieciskos līgumus par zinātniski pētniecisko darbu veikšanu, slepenības režīma struktūras nepietiekami organizē darbu, lai atklātu slepeni ziņu noplūdi, ekspertu komisijas pavisā izskata jautājumu par materiālu atklātu publicēšanu vai izvešanu uz ārzemēm,¹³³ kā arī nepietiekama kontrole pār prasību izpildi, ārzemju delegāciju un atsevišķu ārzemnieku uzņemšanu.¹³⁴ Līdzās nepieciešamībai novērst pārbaudē konstatētās neatbilstības, veikt nepieciešamo, lai precīzi izpildītu priekšrakstus, kā arī palielināt kontroli pār prasību izpildi, uzsvērt nepieciešamību maksimāli ierobežot pieeju slepenām ziņām, celt slepenības režīma struktūrvienībās strādājošo kvalifikāciju un atbrīvošanu no neraksturīgām funkcijām. Ārzemju delegāciju un atsevišķu ārzemnieku uzņemšanā bija norādīts, ka ir jāvadās pēc 1972. gada Instrukcijas Nr.

¹³² LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 32. lp.

¹³³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 14. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 4. jūlija pavēle Nr. 7/5 *Par valsts noslēpuma saglabāšanas un slepenības režīma nodrošināšanas darba stāvokli LPSRS [Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas] sistēmā*; dokuments krievu valodā).

¹³⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 15. lp.

00166 XVI sadaļas un 1973. gada Instrukcijas par ārzemju delegāciju uzņemšanas kārtību ministrijās, resoros, uzņēmumos, iestādēs un organizācijās PSRS.¹³⁵ Pavēles izpildes kontrole bija uzdots ministrijas pirmajai vienībai (*первая часть* – krievu val.).¹³⁶

Iepriekš minētajā pavēlē konstatētais par saimniecisko līgumu slēgšanu zinātniski pētniecisko darbu sakarā sasaucas ar PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1977. gada 5. marta vēstuli Nr. 824 savienoto republiku augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem. Tajā norādīts, ka augstāko mācību iestāžu un iestāžu, organizāciju un uzņēmumu, kuru ietvaros norit aizsardzības tehnikas izstrāde un izgatavošana, sadarbības prakses novērtējums atklājis nepilnības slepenības režīma nodrošināšanā, kas attiecīgi neatbilst PSKP CK un PSRS Ministru Padome 1970. gada 1. oktobra nolējumam Nr. 840-285, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas 1970. gada 31. decembra pavēlei Nr. 157-cc un Instrukcijas Nr. 00166 8. punktam, kas paredz, ka aizsardzības tehnikas izstrāde un izgatavošana norit tikai pēc atbilstošu slepenību nodrošinošu darbību veikšanas. Tā sakarā vēstules pielikumā bija nosūtīts tipveida *Slēdziens par režīma apstākļu, lai veiktu zinātniski pētniecisko (eksperimentālo konstruktoru) darbu aizsardzības tematikā, kā arī forma Zinātnisko, inženieri tehnisko un citu augstāko mācību iestāžu darbinieku piesaisti dalībai darbam par tēmu.*¹³⁷ LVU pirmās daļas slepenās lietvedības dokumentos ir saglabājušies dokumenti par vienu šādu zinātniski pētniecisko darbu *Zarja-12* (*Заря-12* – krievu val.). Dokumentu starpā ir LVU prorektora Jura Zaķa 1986. gada 4. jūlijā apstiprinātā instrukcija slepenības režīma nodrošināšanai zinātniski pētnieciskajam darbam *Zarja-12*, ko īstenot LVU, parakstīja pirmās daļas vecākais inženieris režīma jautājumos Jānis-Imants Lācis un PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas pārstāvis S. Fenins un uzņēmuma p/k A-1928 slepenības režīma daļas pārstāvis A. Sercovs.

¹³⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 15. lp.

¹³⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 16. lp.

¹³⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 8.–13. lp. (PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1977. gada 5. marta vēstule Nr. 824 republiku augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem ar pielikumiem; dokumenti krievu valodā).

tai skaitā instrukcija, kas detalizēti noteica darba izpildei nepieciešamos slepenības režīma nodrošinošs priekšrakstus, sākot ar to, ka darbs izpildāms Kronvalda bulvārī 4, 143. kabinetā, kas atbilst 1972. gada Instrukcijas 00166 un PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas 1984. gada 6. novembra nolikumam, ka telpai ir veikta skaņas izolācijas atestācija un ka par telpā atrodošos seifu ir personiski atbildīgs Juris Tiliks (1937–2007), kuram izsniegti numurēti zīmogi, līdz tam, ka kontroli pār slepenības režīma nodrošināšanu veic valsts drošības struktūras un universitātes un pasūtītāja slepenības režīma daļas pilnā apjomā. Turklāt instrukcijā bija noteikta kārtībā, kādā VDK, pasūtītāja slepenības režīma daļas vai ministrijas pārstāvji drīkstēja īstenot savas kontroles tiesības, proti, bija jāuzrāda attiecīgā uzdevuma izpildes priekšraksts, izziņa par atļauju darbam ar slepenām ziņām, kā arī personu apliecinošs dokuments.¹³⁸ Minētajā dokumentu kopā ir arī LVU rektora Visvara Millera 1986. gada 4. jūlijā apstiprināts plāns zinātniski pētnieciskā darba *Zarja-12* režīma nodrošināšanai paredzēja konkrētu darbību veikšanu, to izpildītājus, kā arī termiņu. Plānā atzīmēti sasniegti rezultāti, kā arī slēdziens par nepieciešamo apstākļu slepenības režīma nodrošināšanai izveidi un attiecīgi lēmums par darba izpildes sākšanu ar 1986. gada 11. augustu atbilstoši rektora 1986. gada 3. jūlija pavēlei Nr. 2/11.¹³⁹ Saglabāties arī zinātniski pētnieciskā darba *Zarja-12* dalībnieku (izpildītāju) saraksts, ko 1986. gada 1. septembrī apstiprināja LVU rektors Visvaris Millers un ko parakstīja darba vadītājs Juris Tiliks un pirmās daļas priekšiece Ērika Sīle, un trim papildus sarakstā iekļautajiem. Sarakstā minētas

¹³⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 59.–63. lp. (LVU prorektora Jura Zaķa 1986. gada 4. jūlijā apstiprinātā instrukcija slepenības režīma nodrošināšanai zinātniski pētnieciskajam darbam *Zarja-12*, ko īstenot LVU, parakstīja pirmās daļas vecākais inženieris režīma jautājumos Jānis-Imants Lācis un PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas pārstāvis S. Fenins un uzņēmuma p/k A-1928 slepenības režīma daļas pārstāvis A. Sercovs).

¹³⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 64.–65. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1986. gada 4. jūlijā apstiprināts plāns zinātniski pētnieciskā darba *Zarja-12* režīma nodrošināšanai, 1986. gada 4. jūlijā parakstīja PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas pārstāvis S. Fenins, uzņēmuma p/k A-1928 slepenības režīma daļas pārstāvis A. Sercovs, LVU zinātņu prorektors Juris Zaķis, LVU pirmās daļas pārstāvis Jānis-Imants Lācis un zinātniski pētnieciskā darba vadītājs Juris Tiliks; dokuments krievu valodā).

sešpadsmit personas, norādot viņu amatu un zinātniski pētnieciskajā darbā veicamās funkcijas, vārdu, uzvārdu un tēva vārdu, atļaujas darbam ar slepenām ziņām numuru, kur atkarībā no atļaujas izsniegšanas laika pirmais cipars vai burts norāda uz atļaujas formu, atļaujas izsniegšanas datumu, slepeno ziņu pieejas apjomu konkrētā zinātniski pētnieciskā darba ietvaros. Ziņām pretim ir minētās personas paraksts. Saraksts papildināts vēl ar trim personām. Tikai divām personām – docentam, darba vadītājam Jurim Tīlikam (1980. gada 24. aprīlī izsniegtā atļauja B/26522) un vecākajam zinātniskajam līdzstrādniekam, atbildīgajam izpildītājam Jurim Dzelmēm (1978. gada 11. aprīlī izsniegtā atļauja B/23376) – bija paredzēta pilnīga pieeja slepenām ziņām zinātniski pētnieciskā darba ietvaros, visiem citiem tā bija aprobežota konkrēti veicamā darba apjomā. Sarakstā veiktās piezīmes norāda, ka pēc saraksta apstiprināšanas noticis izpildītāju atbirums. Rutas Štreihfeldes un Vitas Avotiņas izpildi pārtrauca ģimenes pieaugums, Gaļina Dzelme izrādījās nevajadzīga, Ludmilas Kanta un Tamāras Gorbovickas izpilde pārtraukta, bet Broņislavs Leščinskis no izpildes bija atstatīts. Rezultātā izpildi (bez piezīmēm par izmaiņām) veica Egils Svars, Donāts Erts, Juris Avotiņš, Jeļena Gavrilova, Kārlis Veidemanis, Tatjana Tretjaka, Austrā Lubgane, Jānis Grava, Georgs Reihmanis, Ināra Kuņicka, Gunta Ķizāne. Spriežot pēc saraksta visvecākā atļauja darbam ar slepeniem dokumentiem bija Ludmilai Kants (1972. gada 11. janvārī D/11200), bet visjaunākās 1987. gada 10. aprīlī izsniegtās bija diviem no trim sarakstu papildinājušajiem – Georgam Reihmanim (D/01021) un Inārai Kuņickai (D/01021). Tikai vienam – Austrai Lubganei –, acīmredzot, atļaujas saņemšanas dokumenti bija jākārtoti atkārtoti (1985. gada 23. janvāra atļauja 3/23c, 1987. gada 10. aprīļa atļauja 01021).¹⁴⁰

Kemerovas Valsts universitātes zinātniskais prorektors Sergejs Rjabihš 1987. gada 14. janvāra vēstulē LVU zinātniskajam prorektoram Jurim Zaķim norādīja, ka laikā no 1987. gada 2. līdz 6. februārim Ķemerovas Valsts universitātē norisināsies darba grupas sanāksme par

¹⁴⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 66–68. lp. ([Zinātniski pētnieciskā darba] *Zarja-12* dalībnieku (izpildītāju) saraksts, ko 1986. gada 1. septembrī apstiprināja LVU rektors Visvaris Millers un ko parakstīja darba vadītājs Juris Tīliks un pirmās daļas priekšiece Ērika Sīle; dokuments krievu val.).

darba *Jadro-RVO* (*Ядро-РВО* – krievu val.) stāvokli, kādēļ bija lūgts komandēt uz atbildīgo izpildītāju Juri Tīliku ar ziņojumu par attiecīgā darba izpildes gaitu.¹⁴¹ LVU zinātņu prorektora 1987. gada 23. janvāra vēstulē Nr. 34-c Uzņēmuma p/k A-1928 direktoram, neminot viņa vārdu, norādīts, ka abu iepriekš minēto projektu izpildei 1987. gadā piecām personām bija nepieciešams apmeklēt attiecīgo uzņēmumu. Sarakstā norādīta tikai informācija par personas vārdu, uzvārdu, tēva vārdu, atļaujas darbam ar valsts noslēpumu numurs un izsniegšanas laiks. Konkrēti bija lūgts atļaut apmeklēt attiecīgo uzņēmumu Jurim Tīlikam, Jurim Dzelmēm, Jurim Avotiņam, Jeļenai Gavrilovai un Egilam Svaram.¹⁴² Minētais ilustrē to, cik iesaiste vienā projektā veicināja dalību citviet, tādējādi veicinot arī aktīvāko personu zinātnisko izaugsmi.

Tas, kas LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 4. jūlija pavēlē Nr. 7/5, bija tikai ieskicēts nepietiekams darbs, lai atklātu informācijas noplūdes kanālus,¹⁴³ toties LVU rektora Visvara Millera 1985. gada 14. augusta pavēle Nr. 9/3 *Par aizsardzības pret mutvārdu slepenas informācijas aizsardzību pret noplūdi, izmantojot tehniskus un akustiskus kanālus, organizēšanu*, sniedz detalizētu skatu uz rīcību noplūdes kanālu atklāšanai un novēršanai. Atbilstoši pavēlei, pirmkārt, slēgtu sarīkojumu norise bija pieļaujama tikai telpās, kas ir attestētas. Otrkārt, slēgtu pasākumu norisei bija paredzētas šādas LVU telpas: pirmā daļa (Raiņa bulvāris 19, 123. kabinets), otrā daļa (Raiņa bulvāris 19, 125. kabinets), Ķīmijas fakultātes radiācijas laboratorija (Kronvalda bulvāris 4, 43. kabinets). Iecere rīkot slēgtos sarīkojumus rektorāta sēžu zālē Raiņa bulvārī 19 bija noraidīta, par ko liecina rektora veikts svītrojums pavēlē. Treškārt, LVU pirmajai daļai kopīgi ar LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta tehnisko sistēmu daļu bija jāveic telpu apsekošana un jānosaka aizsardzībai

¹⁴¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 69. lp. (Kemerovas Valsts universitātes zinātniskā prorektora Sergeja Rjabih 1987. gada 14. janvāra vēstule LVU zinātniskajam prorektoram Jurim Zaķim; dokuments krievu val.).

¹⁴² LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 69. lp. (LVU zinātņu prorektora 1987. gada 23. janvāra vēstule Nr. 34-c Uzņēmuma p/k A-1928 direktoram, dokumentā vārds nav minēts; dokuments krievu valodā).

¹⁴³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 14. lp.

nepieciešamo darbu apjomu. Rezultātā abiem bija jāsagatavo darbu pieņemšanas aktu un jāveic telpu atestācija.¹⁴⁴ Par konkrētu telpu atestāciju liecina, piemēram, atbilstoši LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta direktora Edmunda Stūres 1986. gada 6. jūnija vēstulei Nr. 1205-c *Par telpu atestāciju* LVU rektoram Visvarim Milleram veikta LVU Ķīmijas fakultātes laboratorijas telpu atestācija.¹⁴⁵ Vēl viens piemērs ir LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta direktora Edmunda Stūres 1988. gada 24. novembra vēstule Nr. 205-c LVU rektoram Jurim Zaķim, kurai pielikumā nosūtīts LVU Ķīmijas fakultātes laboratorijas telpu atestācijas akts, kā arī izmaksu kalkulācija un rēķins par darbu izpildi. Reizē vēstulē norādīts, ka, lai gan atbilstoši LVU rektora 1985. gada 14. augusta pavēlei Nr. 9/3-cc universitātes pārvaldē ir ierādītas telpas, kur tehnisko sistēmu nodaļa veikusi apskati, ko apliecina 1986. gada 6. jūnija akts, tomēr līdz šim brīdim minētās telpas nav nodotas speciālai apsekošanai un atestācijai. Ievērojot minēto, bija lūgts nodrošināt, ka tehnisko sistēmu nodaļai nodod atestācijai šādas telpas līdz 1989. gada pirmajam ceturksnim – rektora kabinetu, sēžu zāli un pirmo un otro daļas.¹⁴⁶ LVU rektora Jura Zaķa 1988. gada 15. februāra pavēle Nr. 2/1 *Par kara katedras tehnisko līdzekļu aizsardzības no slepenas informācijas noplūdes organizāciju* paredzēja veikt virkni pasākumu slepenības režīma nodrošināšanai un mutvārdu slepenas informācijas noplūdes, izmantojot tehniskos līdzekļus, akustiskus un optiskus kanālus, novēršanai. Minētajam nolūkam rektors pavēlēja slepenu

¹⁴⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 4. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1985. gada 14. augusta pavēle Nr. 9/3 *Par aizsardzības pret mutvārdu slepenas informācijas aizsardzību pret noplūdi, izmantojot tehniskus un akustiskus kanālus, organizēšanu*; dokumenti krievu valodā, galva krievu un latviešu valodā).

¹⁴⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 56.–58. lp. (LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta direktora Edmunda Stūres 1986. gada 6. jūnija vēstule Nr. 1205-c *Par telpu atestāciju* LVU rektoram Visvarim Milleram ar pielikumiem; dokuments krievu valodā).

¹⁴⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 100. l. (LVU, tehniskie uzdevumi, darbu programma un apspriežu protokoli par zinātniski pētniecisko darbu *Adamant*, lieta sākta 1988. gada 6. janvārī, beigta 1989. gada 15. decembrī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 40.–43. lp. (LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta direktora Edmunda Stūres 1988. gada 24. novembra vēstule Nr. 205-c LVU rektoram Jurim Zaķim ar pielikumiem; dokumenti krievu valodā).

ziņu saturošu materiālu apspriedes rīkot kara katedras 9., 18. un 29. kabinetos, tieši aizliedzot slēgtus sarīkojumus organizēt ārpus šīm telpām. Katedras vadībai bija jānodrošina, ka nepiederošas personas neatrados kabinetos slēgto sarīkojumu laikā, kā arī attiecīgo telpu tuvumā. Tāpat bija uzdots sadarbībā ar pirmo daļu un piesaistot LPSR Valsts plāna komitejas Plānošanas zinātniskās pētniecības institūta tehnisko sistēmu daļas pārstāvjus, veikt telpu atbilstības pārbaudi un ziņot par neatbilstībām.¹⁴⁷

LVU pirmās daļas struktūra un personālsastāvs

LVU pirmās daļas struktūra

LVU pirmās daļas darbība skatāma ciešā kopsakarībā ar visas LVU vēsturi. Savā ziņā LVU pirmās daļas darbs ir kā indikators tiem procesiem, ko šajā laikā pārdzīvoja LVU. Dokumentāli saglabājušās liecības par LVU pirmā daļas darbību kopš 1946. gada¹⁴⁸, tolaik to sauca sevišķā vienība (*специальность* – krievu val.), tomēr ziņu par LVU pirmās daļas darbības saturu četrdesmitajos gados praktiski nav. Daļēji tas ir izskaidrojams ar LVU pirmās daļas īslaicīgas glabāšanas

¹⁴⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 12.–13. lp. (LVU rektora Jura Zaķa 1988. gada 15. februāra pavēle Nr. 2/1 *Par kara katedras tehnisko līdzekļu aizsardzības no slepenas informācijas noplūdes organizāciju*; dokuments krievu valodā).

¹⁴⁸ Ziņas par sevišķās daļas izveidi LVU kopš pirmā semestra pēc okupācijas 1940. gadā atrodamas presē pēc nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas 1941. gadā. Tā laika presē arī norādīts, ka attiecīgā struktūrvienība bijusi “Čekas priekšpostenis”, kur saplūdušas ziņas par studentiem un “kas vajadzības gadījumā tika nogādātas tālāk” (“Čekas ēnas Latvijas universitatē”, *Daugavas Vēstnesis*, Nr. 23, 1941, 26. oktobris, 3. lpp.). Presē pieejamas arī ziņas, ka “slepenās daļas” vadītājs tolaik bijis Jānis Logins, ka attiecīgajā nodaļā nonākušas ziņas par studentu neatbilstīgu rīcību. Jāņa Logina un rektora Jāņa Jurgena atzīme “Izmeklēt un noskaidrot” varējusi būt par pamatu represijām arī no čekas puses (“Par ko latviešu studentus nodeva čekai”, *Tēvija* Nr. 45, 1941, 21. augusts, 3. lpp.). Atbilstoši padomju presē minētajam Jānis Logins (1914–1943) 1941. gadā bijis LVU kadru daļas vadītājs (Pigoznis, A. “Jānis Logins. Nebija nezināmu varoņu”, *Padomju Students*, Nr. 6, 1960, 24. februāris, 2. lpp.). Cita starpā – viņš arī bijis viens no tiem, kas izmantots padomju priekšstatu par Salaspils darba nometni propagandēšanai. Skat., piemēram, Koršunovs, P. “Ar gaismas staru aiz Salaspils žoga”, *Cīņa*, Nr. 178, 1986, 31. jūlijs, 3. lpp. *Red. piez.*

dokumentu iznīcināšanu. Atbilstoši LVU rektora Valentīna Šteinberga 1969. gada 28. aprīļa pavēlei Nr. 5-c bija noteikta pagaidu glabāšanā atrodošos lietu un dokumentu atlase iznīcināšanai, kas pirmās daļas glabāšanā atradās no 1946. gadā.¹⁴⁹ Tomēr galvenais iemesls ziņu trūkumam par LVU pirmās daļas darbību saistāms ar kopējo laikmeta situācijas fonu. No PSRS varas īstenotāju viedokļa Latvijas teritorija četrdesmitajos gados vēl arvien bija *buržuāziskā nacionālisma* ideju pārpilna, ko valodas, kultūras un tradīciju atšķirības lika skatīt ar neuzticību. Izņēmums nebija arī LVU. Šo neuzticību demonstrēja ne tikai LVU vadības un darbības saturs, bet arī docētāju un studentu sastāva straujās pārmaiņas.

Sākoties LVU pirmajam akadēmiskajam gadam pēc okupācijas 1940. gadā, bija organizēta Marksisma-ļeņinisma katedra, kas ar “ideoloģiski nobriedušu” kadru palīdzību veica studentu un pat absolventu ideoloģisko audzināšanu.¹⁵⁰ Tās vadība¹⁵¹ bija nodota pārbaudīta ideologa Vladimira (Voldemāra) Miškes (1895–1972) rokās kopš 1940. gada, un tikai karjeras kāpums 1954. gadā, kad viņš kļuva par LKP CK Partijas vēstures institūta direktora vietnieku zinātniskajā darbā,¹⁵² mainīja ideoloģisko vadību LVU. Pirmie trīs padomju varas

¹⁴⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 1. lp.

¹⁵⁰ Marksisma-ļeņinisma studijas divgadīga kursa apjomā bija noteiktas visiem studentiem, izņemot pēdējā kursa studentus, kam minētais kurss bija viena gada apjomā, bet absolventiem tas bija trīs mēnešus ilgs. “Marksisma-ļeņinisma katedra sāk darbu”, *Padomju Latvija*, Nr. 57, 1940, 15, oktobris, 5. lpp. *Red. piez.*

¹⁵¹ Darbam LVU Marksisma-ļeņinisma katedrā 1940. gadā bija piesaistīti tādi padomju varas pārbaudīti kadri kā Augusta Kirhenšteina valdības izglītības ministra biedrs, vēlāk LPSR izglītības tautas komisārs Pēteris Vāleskalns (Valeskalns, 1899–1987), LVU rektors Jānis Paškēvics (1900–nav ziņu), Jānis Kalnbērziņš-Zaķis (Kalnbērziņš, 1893–1986), Jānis Avotiņš (1898–1986), Žanis Spure (1901–1943), Frīcis Deklavs (Deglavs, 1898–1957). Līdzīgi kā Vladimirs (Voldemārs) Miške arī Pēteris Vāleskalns (Valeskalns), Jānis Paškēvics (Paškevics, Paškevičs), Jānis Kalnbērziņš-Zaķis (Kalnbērziņš) un Jānis Avotiņš absolvējuši Sarkanās profesūras institūtu. “LPSR universitātes marksisma-ļeņinisma katedras mācības spēki”, *Padomju Latvija*, Nr. 13, 1940. 24. augusts, 3. lpp. *Red. piez.*

¹⁵² Vladimirs (Voldemārs) Miške dzimis 1895. gada 19. martā Valkas apriņķa Jērcēnu pagastā. PSKP biedra stāžs rēķināts kopš 1911. gada. 1914. gadā Miške izsūtīts uz Narimas novadu sakarā ar aktīvu darbību Latvijas sociāldemokrātiskā strādnieku partijā. Pēc Oktobra revolūcijas “strādā partijas, padomju un pedagoģiskajā darbā Petrogradā, Maskavā un Rietumsibīrijā” (“Vladimirs Miške”, *Црна*, Nr. 18, 1972, 22.

janvāris, 3. lpp.). No 1923. līdz 1930. gadam ir Komunistiskās internacionāles Latvijas sekcijas darbinieks. Studēja vēsturi Pirmajā Maskavas Valsts universitātē (šāds nosaukums Mihaila Lomonosova Maskavas Valsts universitātei bijis no 1917. līdz 1930. gadam) un partijas vēsturi Sarkanās profesūras institūtā. 1940. gadā kļūst par LKP CK izdevuma *Cīņa* redaktoru un LVU Marksisma-Ļeņinisma katedras vadītāju. Kara darbībai sākoties, evakuējas un strādā Cittautu literatūras apgādā Maskavā. 1944. gadā atkal iecelts par LVU Marksisma-Ļeņinisma katedras vadītāju, 1954. gadā kļūst par LKP CK Partijas vēstures institūta direktora vietnieku zinātniskajā darbā. 1972. gada 21. janvārī mirst būdams LKP CK loceklis, Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks un profesors. “Vladimirs Miške”, *Cīņa*, Nr. 18, 1972, 22. janvāris, 3. lpp., “LPSR universitātes marksisma-ļeņinisma katedras mācības spēki”, *Padomju Latvija*, Nr. 13, 1940. 24. augusts, 3. lpp. *Red. piez.*

izvēlēti un iecelti LVU rektori – Jānis Paškēvics¹⁵³ (Paškevics, Paškevičs, 1940–1941¹⁵⁴), Matvejs Kadeks¹⁵⁵ (1945–1949), Jānis Jurgens¹⁵⁶

¹⁵³ Jānis Paškēvics (Paškevics, Paškevičs) dzimis 1900. gadā Bauskas apriņķī, 1916. gadā pārcēlies uz Krieviju, kur strādājis par dzelzceļa strādnieku, 1918. gadā cīnījās 9. latviešu strēlnieku pulkā, no 1924. līdz 1931. gadam pildīja rotas, bataljona un pulka komandiera palīga un politiskajā vadītāja amatus. 1931. gadā pabeidza kara skolu Taškentā, tad līdz 1934. gadam studējis Staļina Augstākajā partijas lauksaimniecības skolā Ļeņingradā, bet līdz 1938. gadam studējis Sarkanās profesūras institūta ekonomikas nodaļā. Beidzot studijas, kļuvis par profesora vietas izpildītāju un politiskās ekonomijas katedras vadītāju turpat Sarkanās profesūras institūtā. 1940. gada 14. februārī esot nomainīts amatā ar Jāni Jurgenu, iecelts par LPSR Gaļas un piena rūpniecības tautas komisāra vietnieku. Ziņu par dzīves nogali nav. “Jaunais rektors pārņem universitātes vadību”, *Latvijas Kareivis*, Nr. 172, 1940, 31. jūlijs, 2. lpp., “Universitāte gatavos kadrus visai tautai”, *Brīvā Jaunatne*, Nr. 24, 1940, 31. jūlijs, 2. lpp., “LPSR universitātes marksisma-ļeņinisma katedras mācības spēki”, *Padomju Latvija*, Nr. 13, 1940. 24. augusts, 3. lpp. “Valdības iestāžu paziņojumi. Gaļas un piena rūpniecības tautas komisāriāta paziņojums”, *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 138, 1941, 14. jūnijs, 4. lpp., “Tuvākie uzdevumi gaļas un piena rūpniecībā”, *Brīvais Zemnieks*, Nr. 98, 1941, 23. aprīlis, 5. lpp. *Red. piez.*

¹⁵⁴ Spriežot pēc publikācijas *Padomju Jaunatnē*, Jānis Paškēvics (Paškevics, Paškevičs) bija pagaidu rektors no 1940. gada 29. jūlija līdz 1941. gada 13. februārim, bet 14. februārī viņu nomainīja pastāvīgs rektors Jānis Jurgens. “Pārmaiņas resoros un augstākās mācības iestādēs”, *Brīvā Zeme*, Nr. 170, 1940, 30. jūlijs, 3. lpp., “Iecelts Latvijas valsts universitātes rektors”, *Padomju Latvija*, Nr. 43, 1941, 18. februāris, 8. lpp.

¹⁵⁵ Matvejs Kadeks dzimis 1897. gada Dunalkas pagastā, mācības sāka Dzērves pagastskolā, turpināja Aizputē, bet no 1913. gada sāka mācīties Kuldīgas skolotāju seminārā. Kopš 1913. gada skaitās PSKP biedrs. 1915. gadā kopā ar vecākiem dodas bēgļu gaitās uz Kazaņas guberņu. 1919. gadā iesaukts Sarkanajā armijā. Dienesta laikā līdz 1921. gadam no ierindnieka kļuva par 2. atsevišķās armijas politiskās daļas priekšnieku. 1924. gadā pabeidz Jaroslavas universitāti, iegūstot ģeogrāfa diplomu. No 1931. līdz 1941. gadam strādāja Mihaila Lomonosova Maskavas Valsts universitātē gan par prorektoru, gan arī par ekonomiskās ģeogrāfijas katedras vadītāju. Tad līdz 1944. gada oktobrim pildīja Vidusāzijas tautu universitātes Taškentā prorektora amatu. 1944. gada oktobrī atgriežas Rīgā, decembrī bija apstiprināts par LVU rektoru, amatu sāka pildīt 1945. gada 16. janvārī, “kad LVU oficiāli uzsāka darbu”. 1946. gadā kļuva par vienu no pirmajiem LPSR Zinātņu akadēmijas īstenajiem locekļiem, viņš arī kļuva par tās viceprezidentu, Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūta direktoru, *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis* galveno redaktoru. Mira 1950. gada 11. novembrī. Strauhmanis, J. “Pirmais”, *Cīņa*, Nr. 32, 1987, 6. februāris, 2. lpp., Šteina, E. “Vācam materiālus par profesoru M. Kadeku”, *Padomju Students*, Nr. 29, 1969, 24. aprīlis, 3. lpp., “M. Kadeks”, *Cīņa*, Nr. 269, 1950, 14. novembris, 6. lpp. *Red. piez.*

(1941, 1949–1962)¹⁵⁷ – bija ne tikai ideoloģiski pārbaudīti, ar pieredzi politiskajā audzināšanā Sarkanās armijas rindās, bet Jāņa Jurgena gadījumā arī ar čekistisku pieredzi. Vēl 1940. gadā aizsāktā kadru tīrīšana un atbilstošāku iecelšana¹⁵⁸ turpinājās arī vēlāk. Pārmaiņas skāra arī studentus, par neatbilstībām padomju ideoloģijai steidza ziņot arī padomju prese.¹⁵⁹ Rezultātā gan gara zinātņu, gan arī dabas zinātņu docēšana un pat vadība bija nodota tādu personu rokās, kam

¹⁵⁶ Jānis Jurgens dzimis 1900. gada Skrīveru pagastā, beidzis Ilzenes pagasta skolu, turpinājis mācības Alūksnes pilsētas skolā. 1919. gada 2. februārī kļūst par PSKP biedru, cīnās 5. latviešu strēlnieku pulkā, kur no ierindnieka izaug par politdarbinieku, darbojas Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu struktūrās. No 1921. līdz 1924. gadam mācās Juliāna Marhļevska Rietumu mazākuma tautību komunistiskajā universitātē, kas ir Kominternas mācību iestāde Maskavā. 1931. gadā beidza Nadeždas Krupskajas Komunistiskās audzināšanas akadēmiju Maskavā. 1941. gadā iecelts par LVU rektoru. Sākoties kara darbībai PSRS, strādāja “padomju darbā Maskavā” (Rikšis, Visvaldis, “Dzīves dominantes. Viņš prata pārraudzināt pat tos, kuri to negribēja (kāda 1952. gada absolventa izteikums)”, *Padomju Students*, Nr. 15, 1980, 25. decembris, 2. lpp.), “aktīvi piedalījās iznīcinātāju bataljona formēšanā” (“Kandidātu izvīrīšana”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 133, 1945, 4. novembris, 1. lpp.), pildīja 1. atsevišķā latviešu rezerves strēlnieku pulka politdarbinieka pienākumus. 1941. līdz 1946. gadam bija LKP CK trešais sekretārs, bija iecelts arī par republikāniskās Zemes Komisijas priekšsēdētāju. Kopš 1946. gada strādā LVU kā ekonomikas fakultātes dekāns, 1949. gadā iecelts par mācību prorektoru, no 1949. līdz 1962. gadam pilda LVU rektora pienākums, bet līdz 1964. gadam ir politekonomijas katedras vadītājs. 1983. gada 18. novembrī mirst, būdams Vissavienības personālais pensionārs. “Jānis Jurgens”, *Cīņa*, Nr. 266, 1983, 20. novembris, 3. lpp., “Kandidātu izvīrīšana”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 133, 1945, 4. novembris, 1. lpp., Rikšis, Visvaldis, “Dzīves dominantes. Viņš prata pārraudzināt pat tos, kuri to negribēja (kāda 1952. gada absolventa izteikums)”, *Padomju Students*, Nr. 15, 1980, 25. decembris, 2. lpp., Kaija, A. “Mūsu kandidāti. Jānis Jurgens”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 22, 1946, 30. janvāris, 1. lpp., “LVU rektors”, *Studentu Avīze*, Nr. 8, 1941, 7. marts, 1. lpp. *Red. piez.*

¹⁵⁷ LVU rektoru pilnvaru laiks norādīts atbilstoši Latvijas Universitātes Bibliotēkas virtuālajai izstādei “Pēc diviem mirkliem 100 gadi: Rektoru galerija”. Pieejams: <https://www.mirkli.lu.lv/rektori.html>

¹⁵⁸ “Pārmaiņas LPSR universitātes mācības spēku sastāvā”, *Darbs*, Nr. 13, 1940, 23. augusts, 3. lpp., “Valdības darbība. Tautas Komisāru Padomes sēde 1940. g. 30. augustā”, *Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Ziņotājs*, Nr. 1, 1940, 31. augusts, 1. lpp. *Red. piez.*

¹⁵⁹ “Tādiem universitāte jāatstāj”, *Padomju Latvija*, Nr. 70, 1940, 30. oktobris, 5. lpp. *Red. piez.*

bijusi atbilstoša ideoloģiskā darba, specdienesta vai armijas dienesta pieredze.¹⁶⁰ Neutricību demonstrēja arī jau pieminētā LVS padotība nevis republikāniskajam, bet koprepublikāniskajam resoram – sākotnēji PSRS Tautas Komisāru Padomes Augstskolu lietu komitejai, bet, ievērojot izmaiņas, kas sekoja ar 1946. gada 10. aprīļa PSRS Augstākās Padomes dekrētu apstiprinātajai komitejas pārveidei par ministriju, – PSRS Augstākās izglītības ministrijas Galvenajai universitāšu pārvaldei.¹⁶¹ Izmaiņas padotībā sekoja izmaiņām

¹⁶⁰ Uzskatāms piemērs dekānu izvēles kritērijiem ir Roberts Pelše (1880–1955) – revolucionārs un profesionāls propagandists – kopš Otrā pasaules kara beigām LVS vadīja mākslas zinātņu katedru, pildīja Filoloģijas fakultātes dekāna pienākumus, vēlāk vadīja žurnālistikas katedru, 1946. gadā, nodibinoties LPSR Zinātņu akadēmijai, vadīja etnogrāfijas un folkloras institūtu (“Roberts Pelše”, “Literatūra un Māksla”, Nr. 26, 1955, 24. jūnijs, 4. lpp., Niedre, Jānis. “Roberta Pelšes 45 darba gadi”, *Literatūra un Māksla*, Nr. 41, 1946, 11. oktobris, 5. lpp.). Spriežot pēc presē pieejamajām ziņām, dekānu nomainīja bijusi principiāla lieta. 1940. gada 31. augusta *Padomju Latvijā* bija publicēts LPSR Tautas Komisāru Padomes lēmums atbrīvot no dekāna pienākumiem Arhitektūras fakultātes dekānu profesoru Arturu Krūmiņu (1879–1969), Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekānu profesoru Franci Balodi (1882–1947), Inženierzinātņu fakultātes dekānu profesoru Edmundu Ziemeli (1880–1970), Ķīmijas fakultātes dekānu profesoru Eduardu Zariņu (1876–1947), Mehānikas fakultātes dekānu docentu Vilhelmu Burkēvicu (1894–1967), Medicīnas fakultātes profesoru Jēkabu Pīrmani (1892–1971), Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes dekānu profesoru Kārli Dišleru (1878–1954). Viņu vietā vienlaicīgi bija nolemts iecelt Arhitektūras fakultātē ārkārtas profesoru Ernestu Štālbergu (1883–1958), Filoloģijas un filozofijas fakultātē privātdocentu Mārgeru Stepermani (1898–1968), Inženierzinātņu fakultātē docentu Kārli Gaili (1901–1994), Ķīmijas fakultātē ārkārtas profesoru Alfrēdu Ieviņu (1897–1975), Mehānikas fakultātē ārkārtas profesoru Jāni Asaru (1895–1978), Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātē profesoru Eduardu Balodi (1880–1951), Medicīnas fakultātē vecāko asistentu Pēteri Vegeru (1904–1991). “Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes lēmumi”, *Padomju Latvija*, Nr. 19, 1940, 31. augusts, 2. lpp. *Red. piez.*

¹⁶¹ 1946. gada 12. aprīļa PSRS Augstākās Padomes dekrēta par augstskolu lietu komitejas pārveidošanu koprepublikāniskā PSRS Augstākās izglītības Ministrijā 2. punkts paredzēja ne tikai nodot ministrijas tiešā pārziņā PSRS Ministru Padomes noteiktās “augstākās mācību iestādes”, bet 3. punkts arī noteica, ka visas PSRS “augstākās mācību iestādes” neatkarībā no to “pakļautības pēc resora” ministrijai ir zinātniski metodiski jāvada. “PSRS Augstākās Padomes dekrēts par augstskolu lietu komitejas pārveidošanu koprepublikāniskā PSRS Augstākās izglītības Ministrijā”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 75, 1946, 12. aprīlis, 1. lpp. Sk. arī LVA, 1340. f., vēsturiska izziņa, 4. lp.

atbilstoši 1953. gada 15. marta Likumam par PSRS Ministru padomes pārveidošanu, kas paredzēja PSRS Augstākās izglītības ministrijas apvienošanu ar PSRS Kinematogrāfijas ministriju, Mākslas lietu komiteju, Radioinformācijas komiteju, Poligrāfiskās rūpniecības, izdevniecību un grāmatu tirdzniecības galveno pārvaldi un PSRS Darba rezervju ministriju vienā PSRS Kultūras ministrijā.¹⁶² Rezultātā LVU bija padota PSRS Kultūras ministrijas Augstākās izglītības galvenajai pārvaldei.¹⁶³ Jau 1954. gada 16. marta *Cīņa* ziņoja, ka PSRS Augstākās Padomes Prezidijs izveidoja vissavienības – PSRS Augstākās izglītības ministriju uz PSRS Kultūras ministrijas Augstākās izglītības galvenās pārvaldes un Speciālo vidējo mācību iestāžu pārvaldes iestāžu, organizāciju un uzņēmumu bāzes.¹⁶⁴ Tam sekoja LVU padošana Galvenajai universitāšu, ekonomisko un juridisko augstskolu pārvaldei.¹⁶⁵

Formālas pārmaiņas LVU pirmā daļa piedzīvoja 1950. gada maijā, mainoties apzīmējumam krievu valodā, līdzšinējās LVU sevišķās vienības (*специальность* – krievu valodā) vietā parādījās LVU sevišķā daļa (*специотдел* – krievu valodā).¹⁶⁶ Tomēr, spriežot pēc Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamajiem dokumentiem, LVU sevišķās daļas darbība palika salīdzinoši neizteiksmīga.¹⁶⁷

1959. gada 22. jūnijā PSRS Augstākās izglītības ministrija pārveidota par PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju.¹⁶⁸ Minētās izmaiņas bija daļa no ieceres pārkārtot augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu vadību, lai pilnveidotu izglītības sistēmu, nostiprinātu mācību iestāžu sakarus ar ražošanu un tādējādi uzlabot studentu praktisko sagatavošanu, kā arī “paplašināt savienoto

¹⁶² “Likums par PSRS Ministru pārveidošanu”, *Cīņa*, Nr. 66, 1953, 17. marts, 1. lpp.

¹⁶³ LVA, 1340. f., vēsturiska izziņa, 4. lp.

¹⁶⁴ “PSRS Augstākās Padomes Prezidijā”, *Cīņa*, Nr. 64, 1954, 16. marts, 3. lpp.

¹⁶⁵ LVA, 1340. f., vēsturiska izziņa, 4. lp.

¹⁶⁶ LNA, 1340. f., 1. apr., LVU pirmās daļas pastāvīgi glabājamo dokumentālo materiālu par 1946.–1990. gadiem apraksts, 2. lp.

¹⁶⁷ LNA, 1340. f., 1. apr., LVU pirmās daļas pastāvīgi glabājamo dokumentālo materiālu par 1946.–1964. gadiem apraksts, ko 1966. gada 5. septembrī parakstīja LVU pirmās daļas inspektore Genovefa Verbovska un Ekspertu komisijas priekšsēdētājs, pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis, 3.–4. lp.

¹⁶⁸ “PSRS Augstākās Padomes Prezidijā”, *Cīņa*, Nr. 145, 1959, 23. jūnijs, 1. lpp.

republiku tiesības augstākās un vidējās speciālās izglītības vadīšanā”, kas izpaudās tādējādi, ka bija nolemts “augstākās un vidējās speciālās mācību iestādes no Savienības pakļautības nodot savienoto republiku Ministru Padomju pārziņā”.¹⁶⁹ Rezultātā 1959. gada akadēmisko gadu¹⁷⁰ LVU sāka LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības valsts komitejas padotībā, kas bija izveidota 1959. gada 27. augustā ar LPSR Augstākās padomes Prezidija dekrētu.¹⁷¹

Izmaiņas padotībā veicināja LVU attīstību. Uzskatāms piemērs ir Skaitļošanas centra organizēšana. Atsaucoties uz PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1958. gada 6. oktobra nolēmumu Nr. 1121-541, PSRS augstākās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1958. gada 4. novembra pavēle Nr. 256-c *Par turpmāko inženieru kadru sagatavošanas paplašināšanu matemātisko un skaitļošanas ierīču un ietaišu ražošanas, konstruēšanas un ekspluatācijas jomā* paredzēja padotībā esošajām augstākajām mācību iestādēm rīcības plānu skaitļošanas centru organizēšanai augstākajās mācību iestādēs un skaitļošanas speciālistu sagatavošanai, kā arī inženieru pārkvalifikācijai.¹⁷² Pavēle līdz ar tās pielikumiem liecina par Maskavas vadības priekšstatiem par LVU potenciālu skaitļošanas speciālistu sagatavošanā. Galvenās universitāšu, ekonomisko un juridisko augstskolu pārvaldes priekšnieka vietnieka A. Šebanova parakstītās pavēles 4. pielikums – *Plāns KPSFSR un savienoto republiku universitāšu tipveida skaitļošanas centru organizēšanai zinātniski pētnieciskas un ekonomiskās analīzes veikšanai* – LVU minēta kā pēdējā sarakstā, kam jāizveido skaitļošanas centrs 1962. gadā. Salīdzinājumam pirmās četras valsts universitātes, kam 1959. gadā bija

¹⁶⁹ “PSRS Ministru Padomē. Par PSRS augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu vadīšanas pārkārtošanu”, *Cīņa*, Nr. 149, 1959, 27. jūnijs, 2. lpp.

¹⁷⁰ LVA, 1340. f., vēsturiska izziņa, 4. lp.

¹⁷¹ “Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijā”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 169, 1959, 29. augusts, 1. lpp.

¹⁷² LVA, 1340. f., 1a. apr., 2. l. (LVU pirmās daļas 2. lieta, PSRS augstākās izglītības ministra pavēles, sāhta 1958. gada novembrī, beigta 1959. gada decembrī), 1.–10. lp. (PSRS augstākās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1958. gada 4. novembra pavēles Nr. 256-c *Par turpmāko inženieru kadru sagatavošanas paplašināšanu matemātisko un skaitļošanas ierīču un ietaišu ražošanas, konstruēšanas un ekspluatācijas jomā* ar pielikumiem noraksti; dokumenti krievu valodā).

jāizveido skaitļošanas centri, bija Urālu, Baltkrievijas, Voronežas un Rostovas, 1960. gadā – Tbilisi, Vidusāzijas, Irkutskas un Tartu, 1961. gadā – Erevānas, Permas, Kazahijas, Azerbaidžānas un Viļņas, bet 1962. gadā – Kirgīzijas, Tadžikijas, Turkmēnistānas, Kišiņevas un attiecīgi Latvijas.¹⁷³ Izraksts no Galvenās universitāšu, ekonomisko un juridisko augstskolu pārvaldes priekšnieka vietnieka A. Šebanova parakstītās pavēles 6. pielikuma – *Skaitļošanas matemātikas speciālistu sagatavošanas plāns valsts universitātēm 1959–1965* – paredzēja, ka laika posmā no 1962. līdz 1965. gadam LVU sagatavo 25 speciālistus,¹⁷⁴ kas, ja ievēro, ka kopumā skaitļošanas speciālistus ar augstāko izglītību divās specialitātēs – 0608 (matemātika un skaitļošanas ierīces un ietaises) un 2013 (matemātika un skaitļošanas matemātika) – 1959. gadā bija jāsagatavo 865 (525 un 340), 1960. gadā – 1450 (650 un 800) un 1961. gadā (2000), ir salīdzinoši maz.¹⁷⁵ Arī pavēles pielikuma Nr. 8 – *Augstāko mācību iestāžu, kur jāorganizē mācību skaitļošanas laboratorijas 1959-1962, saraksts* –, ko parakstīja Galvenās universitāšu, ekonomisko un juridisko augstskolu pārvaldes priekšnieka vietnieks A. Šebanovs, LVU minēta vien pēdējā universitāšu uzskaitījumā, kam attiecīgās laboratorijas jāizveido laikā no 1961. līdz 1962. gadam.¹⁷⁶ Salīdzinājumam – Tartu Valsts universitātei un Viļņas Valsts universitātei tas bija jāveic laikā no 1960. līdz 1961. gadam.¹⁷⁷

Neskatoties uz iepriekš minētajiem Maskavas plāniem, LVU Skaitļošanas centra organizēšana uzsākta jau 1959. gadā,¹⁷⁸ nodibinot to 1959. gada 14. novembrī,¹⁷⁹ bet 1960. gadā noritēja tā aktīva

¹⁷³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 2. l., 7. lp.

¹⁷⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 2. l., 8. lp.

¹⁷⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 2. l., 1. lp.

¹⁷⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 2. l., 10. lp.

¹⁷⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 2. l., 9. lp.

¹⁷⁸ Jurgens, J. "Mūsu universitātes rītdiena", *Padomju Jaunatne*, Nr. 29, 1959, 8. februāris, 2. lpp.

¹⁷⁹ "Skaitļošanas centrs – piecgadnieks", *Cīņa*, Nr. 270, 1964, 14. novembris, 1. lpp.

Citviet minēts, ka dibināšana notikusi atbilstoši LPSR Ministru Padoms 1959. gada 11. novembra lēmumam (LVA, 1340. f., vēsturiska izziņa, 45. lp.).

izveide.¹⁸⁰ Minētais saistāms ar LVU nodošanu LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības valsts komitejas padotībā, kas, acīmredzot, ļāva reālāk novērtēt LVU iespējas īstenot skaitļošanas centru izveidi un skaitļošanas speciālistu sagatavošanā. Tādējādi lēmums par LVU Skaitļošanas centra izveidi ir viens no tiem piemēriem, kas atspoguļo pretstatu starp vissavienības un republikānisko varas īstenotāju izpratni par prioritātēm.

1960. gada sākums LVU raksturojas ar lieliem plāniem zinātnei nepieciešamo apstākļu radīšanai – jaunu laboratoriju iekārtošana, veco rekonstrukcija un paplašināšana, jauna mācību korpusa celšanu.¹⁸¹ Tam seko aktīva sadarbība, par ko liecina sarakste, kā arī citi dokumenti, ar citām augstākajām mācību iestādēm, zinātniski pētnieciskajiem institūtiem, uzņēmumiem ne tikai PSRS, bet arī ārvalstīs.

Pārmaiņām augstāko mācību iestāžu padotībai sekoja arī izmaiņas slepenajā lietvedībā. Atbilstoši PSRS Ministru Padomes 1965. gada 1. oktobrī apstiprinātajai *Instrukcijai par veicamo darbu valsts noslēpuma un slepenības režīma saglabāšanas nodrošināšanu* slepenās lietvedības vešanai un slepenības režīma nodrošināšanai papildus struktūrvienību nosaukumiem, kas satur vārdu “sevišķā”, ieviesa struktūrvienības, kas satur vārdu “pirmā” – pirmā daļa (*первый отдел* – krievu val.) un pirmā vienība (*первая часть* – krievu val.). 1966. gada aprīlī LVU sevišķā daļa pārdēvēta par pirmo daļu (*первый отдел* – krievu val.).¹⁸² Līdz ar izmaiņām nosaukumā sakārtoja slepenās lietvedības dokumentāciju. Turklāt 1966. gadā bija sastādīts pirmais arhīvā nodoto lietu apraksts.¹⁸³

¹⁸⁰ “Universitātes padomē. Par Skaitļošanas centru”, *Padomju Students*, Nr. 14, 1960, 21. aprīlis, 3. lpp.; Šņeps, M. “Tūkstošu rēķinātāju vietā viena mašīna...”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 192, 1960, 30. septembris, 3. lpp.

¹⁸¹ Svēlpis, A. “Cels jaunu mācību korpusu”, *Padomju Students*, Nr. 10, 1960, 24. marts, 1. lpp.

¹⁸² LNA, 1340. f., 1. apr., LVU pirmās daļas pastāvīgi glabājamo dokumentālo materiālu par 1946.–1990. gadiem apraksts, 2. lpp.

¹⁸³ LNA, 1340. f., 1. apr., LVU pirmās daļas pastāvīgi glabājamo dokumentālo materiālu par 1946.–1964. gadiem apraksts, ko 1966. gada 5. septembrī parakstīja LVU pirmās daļas inspektore Genovefa Verbovska un Ekspertu komisijas priekšsēdētājs, pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis, 3.–4. lpp.

PSRS augstākās un vidēji speciālās izglītības ministra Vjačeslavs Jeļutina 1969. gada 19. jūnija vēstule, kas adresēta augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības savienoto republiku ministrijām un PSRS Augstākās un vidēji speciālās izglītības ministrijas sistēmas augstāko mācību iestāžu rektoriem, informē par PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas 1969. gada 31. marta pavēli Nr. 239, kas nosaka PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas sistēmas augstāko mācību iestāžu administratīvās pārvaldes un apkalpojošā personāla tipveida štatu sarakstu. Tāpat ministrs informēja, ka pavēles 2. pielikumā uzskatīti normatīvi atsevišķiem amatiem, lai noteiktu pirmās daļas darbinieku skaitu augstākajā mācību iestādē. Tā vietā, lai iepazīstinātu ar izdoto pavēli un tās pielikumiem, vēstules turpinājumā, acīmredzot, pārstāstīts 2. pielikuma saturs. Tādējādi augstākajā mācību iestādē bija izveidojama:

1) viena inspektora štata vieta, ja militārajai sagatavošanai bija pakļauti līdz tūkstoš studentiem,

2) viena papildus inspektora štata vieta uz katriem nākamajiem 1000 studentiem, kas pakļauti militārajai sagatavošanai,

3) viena inspektora štata vieta uz katriem 400 studentiem, kas studē slēgtās specialitātes,

4) papildus viena mašīnrakstītāja štata vieta, ja pirmajā daļā – četri darbinieki, bet ja desmit – tad papildus otra mašīnrakstītāja štata vieta.¹⁸⁴

Atbilstoši vēstulē minētajam uz katrām divām inspektora amata vietām var ieviests vienu vecākā inspektora amata vietu. Ja štata darbinieku skaits nepārsniedz trīs, veido pirmo vienību (*первая часть* – krievu val.), vadību uzticot vecākajam inspektoram. Savukārt, ja štata darbinieku skaits ir četri vai vairāk, veido pirmo daļu (*первый отдел* – krievu val.), bet priekšnieka amatu veido noteikto štata vietu ietvaros. Noslēgumā ministrs norādīja, ka pirmo daļu (*первый отдел*

¹⁸⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 12. lp. (PSRS augstākās un vidēji speciālās izglītības ministra Vjačeslavs Jeļutina 1969. gada 19. jūnija vēstule, kas adresēta augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības savienoto republiku ministrijām un PSRS Augstākās un vidēji speciālās izglītības ministrijas sistēmas augstāko mācību iestāžu rektoriem; dokuments krievu valodā).

– krievu val.) veido arī trīs štata vietu gadījumā, ja augstākajā mācību iestādē ir slēgtas specialitātes.¹⁸⁵

Pieaugot zinātniski pētniecisko darbu nozīmei valsts tautsaimniecības un aizsardzības interešu nodrošināšanā, turpināja paplašināties arī slepenās lietvedības struktūrvienību pilnvaras; tām klāt nāca arī slepenības režīma nodrošināšana un kontrole. Ar PSRS Ministru Padomes 1972. gada 11. jūlija nolēmumu Nr. 511-166 apstiprinātā Instrukcija valsts noslēpuma aizsardzības un slepenības režīma nodrošināšanai, veicot darbus iestādēs un uzņēmumos PSRS, paredzēja režīma apakšvienības un virknē gadījumu daļēji pirmo daļu sastāvs veidojams no inženiertehniskajiem darbiniekiem.¹⁸⁶ Pamatojoties uz iepriekš minēto instrukciju, izdota PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1974. gada 5. jūnija pavēle Nr. 68-c *Par inženieru amatiem režīma apakšvienībās un pirmajās daļās*.¹⁸⁷ Pavēlē bija noteikts sekojošais:

“PAVĒLU:

1. Noteikt augstāko mācību iestāžu režīma apakšvienībām (daļām, grupām u. tml.), tai skaitā grupām vai atsevišķiem režīma darbiniekiem pirmo daļu (*первые отделы* – krievu val.) sastāvā, sekojošus tipveida štata amatu nosaukumus:

vecākais inženieris,

inženieris.

Atalgojums par šiem amatiem pēc ieinteresēto augstāko mācību iestāžu pieteikšanas nosaka augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija pēc padotības tāda atalgojuma apjomā, kas atbilst inženieru amatiem zinātniski pētnieciskajās iestādēs un konkrētās augstākās mācību iestādes apakšvienībā.¹⁸⁸

2. Pastāvīgās režīma apakšvienības (daļas, grupas) veido augstākajā mācību iestādēs, kur ir prorektora režīma jautājumos vai rektora

¹⁸⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 12. lp.

¹⁸⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 21. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1974. gada 5. jūnija pavēle Nr. 68-c *Par inženieru amatiem režīma apakšvienībās un pirmajās daļās* ar pielikumu; dokuments krievu valodā).

¹⁸⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 21.–24. lp.

¹⁸⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 21. lp.

(direktora) palīgs režīma jautājumos amati. Šo apakšvienību skaitlisko sastāvu nosaka ministrija, kuras padotībā atrodas konkrētā augstākā mācību iestāde atkarībā no darba apjoma, bet ne vairāk kā 5 cilv.[ēkus].

Augstākajās mācību iestādēs atbilstoši pielikumam, kur prorektora vai iestādes (uzņēmuma) vadītāja palīga režīma jautājumos amati nav paredzēti štata sarakstos, bet kas izpilda nozīmīgu apjomu slēgto zinātniski pētniecisko un izmēģinājumu konstruktoru darbu valsts aizsardzības interesēs, katrā atsevišķā gadījumā ar padotību īstenojošās ministrijas atļauju pirmajās daļās (*первые отделы* – krievu val.) var būt izveidota režīma grupa vai iekļautas atsevišķas inženiera vai vecākā inženiera režīma jautājumos amati.

3. Visu darbinieku amatus [atbildīgu] par iekšējo objektu režīmu izveido, ievērojot augstākajai mācību iestādei noteiktos kopējā darbinieku skaita, darba algas fonda un administratīvās pārvaldes personāla uzturēšanai asinētā ietvarus.

4. Atbilstoši minētās Instrukcijas valsts noslēpuma aizsardzības un slepenības režīma nodrošināšanai, veicot darbus iestādēs un uzņēmumos PSRS, 20. [paragrāfam] noteikt, ka pirmās daļas [*первые отделы* – krievu val.], pirmās vienības [*первые часту* – krievu val.] tieši padotas iestādes vadītājiem un viņu vietniekiem (palīgiem) režīma jautājumos. Padotības pārpilnvarošana citām amatpersonām vai iekļaušana citu apakšvienību sastāvā kategoriski aizliegta.¹⁸⁹

Augstākajās mācību iestādēs un citās padotajās iestādēs, kur nav pastāvīgu pirmo daļu [*первые отделы* – krievu val.] vai pirmo vienību [*первые часту* – krievu val.], bet ir tikai sevišķā darba inspektori (vecākie inspektori), padot pēdējos tieši rektoriem (iestādes vadītājiem), izslēdzot viņus no citu strukturālo apakšvienību sastāva.”

Pavēlei klāt pievienotā saraksta izrakstā minēts, ka LVU ar atbilstošas atļaujas saņemšanu var veidot pirmās daļas ietvaros režīma grupu vai izveidot atsevišķus inženiera (vecākā inženiera) režīma jautājumos amatus.¹⁹⁰

¹⁸⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 22. lp.

¹⁹⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 24. lp.

LVU pirmās daļas štatu saraksts

Sekojoš minētajai pavēlei, LVU rektors Visvaris Millers 1974. gada 3. jūlija vēstulē Nr. 107-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam norādīja, ka LVU virkne fakultāšu un zinātnisko struktūrvienību pēdējos gados izpilda

“liela apjoma zinātniski pētniecisko darbu, kuru tematika saistīta ar ražošanas aizsardzību, sadarbībā ar valsts slēgtiem zinātniski pētnieciskajiem institūtiem”¹⁹¹.

Minētā apsvēruma dēļ rektors norādīja, ka pirmās daļas darba apjoms ir pieaudzis tāpat kā augušas arī prasības pret daļas darbiniekiem. Vēstulē minēts, ka LVU pirmā daļa sastāv no trim štata darbiniekiem – diviem vecākajiem inspektoriem un viena priekšnieka. Atsaucoties uz PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1974. gada 5. jūnija pavēlē Nr. 68-c norādīto, ka LVU ir to augstāko mācību iestāžu starpā, kas, saņemot atbilstošu atļauju, var veidot pirmās daļas ietvaros režīma grupu vai atsevišķus inženiera (vecākā inženiera) režīma jautājumos amatus, lūdza apstiprināt sekojošu pirmās daļas štatu sarakstu:

- “1. rektora palīgs režīma jautājumos, 1 vienība, 180 rbļ. atalgojums
 - 2. vecākais inženieris režīma jautājumos, 1 vienība, 150 rbļ. atalgojums [Sīle]¹⁹²
 - 3. pirmās daļas vecākais inspektors, 1 vienība, 105 rbļ. atalgojums [vakance]¹⁹³
 - 4. inženieris režīma jautājumos, 1 vienība, 120 rbļ. atalgojums
- Kopā: 4 vienības

¹⁹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 25. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1974. gada 3. jūlija vēstule Nr. 107-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam; dokuments krievu valodā).

¹⁹² Piezīme veikta rokrakstā ar zilu pildspalvu. LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 25. lp.

¹⁹³ Piezīme veikta rokrakstā ar zilu pildspalvu. LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 25. lp.

LVU jaunās pirmās daļas štata vietas lūdzu ieviest no 1974. gada 1. jūlija.”¹⁹⁴

LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Imanta Andersona 1974. gada 4. septembra atbildē Nr. 164-c LVU rektoram Visvarim Milleram izklāstīti apsvērumi, acīmredzot, citējot PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1974. gada 5. jūnija pavēlē Nr. 68-c minēto, kādēļ vecākā inženiera režīma jautājumos amata vieta var būt izveidota, kādi principi jāievēro atalgojuma noteikšanā un ka atalgojums var būt robežās no 120 līdz 150 rubļiem mēnesī. Jautājuma par rektora palīga režīma jautājumos amata vietas izveidi izlemšanu atlika, pieprasot pamatojumu šādas amata vietas nepieciešamībai.¹⁹⁵ Dokumentu, kas liecinātu par sarakstes turpināšanos rektora palīga režīma jautājumos vieta izveidi, nav. Toties ir LVU rektora Visvaris Millers 1974. gada 3. oktobra vēstulē Nr. 165-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam, kur, atsaucoties uz iepriekš doto atļauju, lūgts saskaņot vecākā inženiera režīma jautājumos amatā Ēriku Sili. Lūgumā iekļauta arī īss viņas dzīves un darba gaitu raksturojums. Uz dokumenta rokrakstā rakstītā izziņa liecina, ka ministrs ar 1974. gada 10. oktobra rezolūciju, kur bijis teikts: “Neiebilstu,” lūgumu bija saskaņojis.¹⁹⁶ Minētais norāda, ka ministra atbilde par ieceri veidot rektora palīga režīma jautājumos amatu uztverta kā noteikts noraidījums.

LVU rektora Visvaris Millers 1974. gada 3. jūlija vēstule Nr. 107-c¹⁹⁷ LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam ir arī vienīgā tiešā norāde par LVU pirmās daļas štatu sarakstu, kas vēstules rakstīšanas brīdī bija trīs, bet pēc štata vietas izveides saskaņojuma saņemšanas atbilstoši LPSR Augstākās un

¹⁹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 25. lp.

¹⁹⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 26. lp. (LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Imanta Andersona 1974. gada 4. septembra atbildē Nr. 164-c LVU rektoram Visvarim Milleram; dokuments krievu valodā, galva abās valodās).

¹⁹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 29. lp. (LVU rektora Visvaris Millers 1974. gada 3. oktobra vēstule Nr. 165-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam; dokuments un izziņa par rezolūciju krievu valodā).

¹⁹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 25. lp.

vidējās speciālās izglītības ministra Imanta Andersona 1974. gada 4. septembra vēstulei Nr. 164-c LVU rektoram Visvarim Milleram¹⁹⁸ un konkrētas personas iecelšanas attiecīgajā amatā atbilstoši 1974. gada 10. oktobra rezolūcijai uz LVU rektora Visvaris Millers 1974. gada 3. oktobra vēstulē Nr. 165-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam¹⁹⁹ lūgto – četras štata vietas. Spriest par LVU pirmās daļas personālsastāvu pirms un pēc minētās sarakstes var tikai, vadoties no netiešām norādēm, proti, darbinieku vārdiem. Tas vien, ka saglabājušās dokumentālas liecības, ka LVU pirmā daļa kā atsevišķa struktūra izveidota kopš 1946. gada, nozīmē, ka tās darbinieku skaits līdz minētajai 1974. gada sarakstei bija vismaz trīs darbinieki; pretējā gadījumā attiecīgos pienākumus pildītu atsevišķas amatpersonas un nebūtu nepieciešams atsevišķs vadītāja amats. Savukārt pēc minētās sarakstes štata vietu skaits palielinājās vismaz līdz četrām amata vietām, jo atbilstoši minētajai PSRS augstākās un vidēji speciālās izglītības ministra Vjačeslavs Jeļutina 1969. gada 19. jūnija vēstulei šādos gadījumos izveidojama papildus viena mašīnrakstītāja amata vieta.²⁰⁰

LVU pirmās daļas vadība

LVU pirmās daļas dokumenti sniedz liecības par diviem LVU pirmās daļas priekšniekiem – Stahiju Sproģi (1950²⁰¹–1982)²⁰² un Ēriku

¹⁹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 26. lp.

¹⁹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 29. lp.

²⁰⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 12. lp.

²⁰¹ "Ziedi un paldies jubilāram", *Padomju Students*, Nr. 6, 2. lpp. *Red. piez.*

²⁰² Stahija Sproģa darba laiks LVU atbilst viņa personas lietai, kas glabājas Latvijas Universitātes arhīvā. Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7691. l. (Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Kadru daļas lieta, I daļas vecākais inženieris, Stahijs Sproģis, Antona dēls, lieta sāka 1950. gada 1. maijā, beigta 1982. gada 30. aprīlī). *Red. piez.*

Sīli (kopš 1982. gada)²⁰³ – un vienu pienākumu izpildītāju – Oļegu Sundejevu (1975).²⁰⁴

LVU pirmās daļas dokumenti sniedz salīdzinoši maz ziņu par Stahiju Sproģi, Antona dēlu,²⁰⁵ dzimušu 1907. gadā.²⁰⁶ Viņš bija PSKP biedrs no 1940. gada²⁰⁷.²⁰⁸ Atbilstoši 1953. gada 6. februārī LVU

²⁰³ Ērika Sīles LVU personas lieta sniedz atšķirīgu informāciju par viņas darba gaitām LVU pirmajā daļā, tai skaitā par viņas darbu vadītāja amatā, salīdzinot ar LVU pirmās daļas dokumenti, kas glabājas Latvijas Nacionālajā arhīvā. Atbilstoši LVU personas lietai LVU pirmajā daļā viņa sākusi strādāt 1967. gada 21. jūnijā inspektora amatā, no 1979. gada pildījusi LVU pirmās daļas vecākās inženieres amatu, no 1987. gada 16. novembra bijusi LVU Zinātniski pētnieciskās daļas vecākā inženiere, bet 1989. gada 1. janvāra iecelta par LVU pirmās daļas vadītāju. 1991. gada 12. martā Ēriku Šili svītvoja no darbinieku saraksta. Spriežot pēc lietā esošajiem dokumentiem pildījusi pirmās daļas vadītāja pienākumus Stahija Sproģa prombūtnes laikā, sākot ar 1971. gadu (Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 9857. l. (Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Kadru daļas lieta, Ērika Sīle, Jāņa meita, lieta sāкта 1948. gada 10. septembrī, beigta 1991. gada 12. martā), 30. lp. otra puse (personas kartīte Nr. 35151, dokuments latviešu val.), Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 9857. l., izraksti no pavēlēm (nenumurētas lapas lietas sākumā)). Savukārt Jāņa-Imanta Lāča LVU personas lieta norāda, ka 1984. gadā Ērika Sīle vadījusi LVU pirmo daļu (Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 7691. l. (Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Kadru daļas lieta, Jānis-Imants Lācis, Gunāra dēls, lieta sāкта 1983. gada 4. janvārī, beigta 1991. gada 12. aprīlī), izraksti no pavēlēm (nenumurētas lapas lietas sākumā)). *Red. piez.*

²⁰⁴ Presē pēc nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas pieejamas ziņas, ka “slepenās daļas” vadītājs kopš PSRS okupācijas 1940. gadā un līdz nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijai 1941. gadā bijis Jānis Logins (“Par ko latviešu studentus nodeva čekai”, *Tēvija* Nr. 45, 1941, 21. augusts, 3. lpp.). Savukārt atbilstoši padomju presē minētajam Jānis Logins (1914–1943) 1941. gadā bijis LVU kadru daļas vadītājs (Pigoznis, A. “Jānis Logins. Nebija nezināmu varoņu”, *Padomju Students*, Nr. 6, 1960, 24. februāris, 2. lpp.). Ievērojot to, ka arī Stahija Sproģa LVU pirmās daļas priekšnieka amatā nav minēts padomju presē, bet gan dēvēts par darbu “rektorātā”, minētais veikts slepenības nodrošināšanas nolūkos. *Red. piez.*

²⁰⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 1. lp.

²⁰⁶ “Ziedi un paldies jubilāram”, *Padomju Students*, Nr. 6, 2. lpp. *Red. piez.*

²⁰⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 10. lp.

²⁰⁸ Septiņdesmit gadu jubilejai veltītajā “darba biedru, fakultāšu un zinātnisko vienību pārstāvju” apsveikumā norādīts, ka viņš ir “bijušais revolucionārs”, rektorāta partijas biroja loceklis (“Ziedi un paldies jubilāram”, *Padomju Students*, Nr. 6, 2. lpp.), pildījis arī rektorāta partijas biroja sekretāra (“Pa materiālu pēdām”, *Padomju Students*, Nr. 6, 1961, 6. marts, 4. lpp.), arī sekretāra vietnieka (“Vērtē komunisti”, *Padomju Students*, Nr. 13, 1967, 27. aprīlis, 3. lpp.) pienākumi. Atbilstoši 1967. gada

rektora Jāņa Jurgena apstiprinātajai LVU speciālās daļas lietu nomenklatūrai 1953. gadā,²⁰⁹ Stahijs Sproģis vismaz kopš 1953. gada, bet atbilstoši presei kopš 1950. gadam²¹⁰ bijis LVU sevišķās vienības (*специальность* – krievu val.), sevišķās daļas (*специальный отдел* – krievu val.) un pirmās nodaļas priekšnieks. 1982. gada 30. aprīlī viņu atbilstoši LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 29. aprīļa pavēles Nr. 7/4 *Par slepenas lietvedības nodošanu un pieņemšanu* 1.§ atbrīvoja no LVU pirmās daļas priekšnieka amata.²¹¹

Ērika Sīle, Jāņa meita, dzimusi 1926. gadā. Iecelšanas vecākā inženiera režīma jautājumos amatā brīdī bija PSKP biedre un viņai bija nepabeigta augstākā izglītība (1963. gadā pabeigts LVU Ģeogrāfijas fakultātes teorētiskais kurss kartogrāfa specialitātē). Ērika Sīle LVU strādāja kopš 1948. gada, bet pirmajā daļā kopš 1950. gada kā pilnvarotā, inspektore, vecākā inspektore, kopš 1974. gada 10. oktobra rezolūcijas vecākā inženiere režīma jautājumos.²¹² Atbilstoši LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 29. aprīļa pavēles Nr. 7/4 *Par slepenas lietvedības nodošanu un pieņemšanu* 2.§ viņu iecēla par LVU pirmās daļas priekšnieci, atbrīvojot no vecākās inženieres režīma jautājumos amata.²¹³ Minētās pavēles 3. un 4. § paredzēja pārņemt no Stahija Sproģa slepenas lietas, dokumentus un uzskaites dokumentāciju (uzskaites žurnālus un personisko kontu grāmatas), kā arī kara katedrā un Ģeogrāfijas fakultātē esošos slepenos dokumentus, kas faktiski norāda uz pirmās daļas kompetenci. Pārņemšanai bija jānorit ar komisijas starpniecību, kur par komisijas priekšsēdētāju bija iecelts profesors Bruno Rolavs, teorētiskās fizikas katedras vadītājs, bet par locekļiem – Olga Vihareva, Ķīmijas fakultātes

16. novembra *Padomju Studentā* publicēta ziņa: “Par ilggadējo raženo darbu, aktīvo sabiedrisko darbību un sakarā ar sešdesmito dzimšanas dienu Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes daļas vadītājs S. Sproģis apbalvots ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija Goda rakstu” (“LPSR Augstākās Padomes Prezidijā”, *Padomju Students*, Nr. 28, 1967, 16. novembris, 1. lpp.). *Red. piez.*

²⁰⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 19. l., 1. lp.

²¹⁰ “Ziedi un paldies jubilāram”, *Padomju Students*, Nr. 6, 2. lpp.

²¹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 6. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 29. aprīļa pavēle Nr. 7/4 *Par slepenas lietvedības nodošanu un pieņemšanu*; dokuments krievu valodā).

²¹² LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 29. lp.

²¹³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 6. lp.

vecākā inženiere, Jeļena Gavrilova, Ķīmijas fakultātes vecākā inženiere, kā arī Stahijs Sproģis un Ērika Sīle.²¹⁴

Ērika Sīle LVU pirmās daļas priekšnieces amatu pildījusi 1989. gadā, ko, piemēram, apstiprina LVU rektora Jura Zaķa 1989. gada 22. februāra pavēle Nr. 10/2 *Par komisijas iecelšanu gada pārbaudes par slepenās lietvedības stāvokli universitātē veikšanai*. Atbilstoši pavēlei izveidota arī komisija, lai veiktu pirmās daļas slepenās lietvedības pārbaudi, pastāvīgi glabājamo materiālu atlasī un atlasītu arhīvam pastāvīgai glabāšanai nododamo lietu aprakstu. Komisiju noteica šādā sastāvā: prorektora vietnieks – Pāvels Fricbergs, vecākās inženieres Olga Vihareva un Jeļena Gavrilova un pirmās daļas priekšniece Ērika Sīle.²¹⁵

Oļegs Sundejevs, Fjodora dēls, spriežot pēc LVU rektora Visvara Millera 1975. gada 8. janvāra pavēles Nr. 1-c *Par pilnīgi slepenu un slepenu dokumentu esības pārbaudi LVU*, kas uzdod komisijai līdz 1975. gada 31. janvārim veikt 1972. gada Instrukcijas Nr. 00166 316. punktā paredzēto pilnīgu pilnīgi slepenu un slepenu dokumentu pārbaudi universitātē, gadam beidzoties. Komisijas priekšsēdētāja pienākumi bija uzticēti LVU Skaitļošanas centra direktora vietniekam Nikolajam Jansonam, bet par komisijas locekļiem bija iecelti Oļegs Sundejevs kā pirmās daļas pagaidu pienākumu izpildītājs un Ērika Sīle kā pirmās daļas vecākā inženiere režīma jautājumos.²¹⁶ Nekas vairāk par Sundejevu analizētajos dokumentos vai presē nav minēts.

²¹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 6. lp.

²¹⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 15.–16. lp. (LVU rektora Jura Zaķa 1989. gada 22. februāra pavēle Nr. 10/2 *Par komisijas iecelšanu gada pārbaudes par slepenās lietvedības stāvokli universitātē veikšanai*; dokuments krievu valodā).

²¹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 57. l. (LVU pirmās daļas 3. lietas 1. sējums, Universitātes rektora pavēles, 1975.–1979. gadu lieta, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 1. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1975. gada 8. janvāra pavēle Nr. 1-c *Par sevišķi slepenu un slepenu dokumentu esības pārbaudi LVU*; dokuments krievu valodā).

*LVU, arī LVU Skaitļošanas centra inspektori un inženieri režīma
jautājumos*

Šajā sadaļā minētas tikai tās personas, par kuru darbu pirmajā
daļā ir skaidras dokumentālas norādes.

Genovefa Verbovska, Aloīza meita, 1966. gadā pilda LVU
pirmās daļas inspektora amatu,²¹⁷ 1970. gadā – LVU Skaitļošanas
centra pirmās daļas inspektora amatu,²¹⁸ bet 1972. gadā – LVU
Skaitļošanas centra pirmās daļas vecākās inspektora amatu^{219, 220}.

Natālija Lagzdiņa, Ārija meita, 1977. gadā pilda LVU pirmās
daļas vecākās inspektora amatu^{221, 222}.

Lidija Jumīte, Alberta meita, 1978. gadā pilda LVU pirmās
daļas vecākās inspektora amatu.²²³

Nina Alfimova, Dmitrija meita, 1978. gadā pilda LVU
Skaitļošanas centra pirmās daļas vecākās inspektora amatu,²²⁴ 1979.

²¹⁷ LNA, 1340. f., 1. apr., LVU pirmās daļas pastāvīgi glabājamo dokumentālo
materiālu par 1946.–1964. gadiem apraksts, ko 1966. gada 5. septembrī parakstīja
LVU pirmās daļas inspektore Genovefa Verbovska un Ekspertu komisijas
priekšsēdētājs, pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis, 4. lp.

²¹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 2. lp.

²¹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 38. l., 6. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1972. gada 4.
janvāra pavēle Nr. 1-c *Par pārbaudi par pilnīgi slepeni un slepeni dokumentu esību
LVU*; dokuments krievu valodā).

²²⁰ Atbilstoši 1977. gada 17. februāra laikraksta *Padomju Students* Genovefa
Verbovska apbalvota ar medaļu *Darba veterāns* kā LVU Skaitļošanas centra
matemātiķe programmētāja (“Medaļa «Darba veterāns», *Padomju Students*, Nr. 20,
1977, 17. februāris, 1. lp.). *Red. piez.*

²²¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 57. l., 7. lp. (1977. gada 4. janvāra pavēle Nr. 1-c *Par pilnīgi
slpenu un slpenu dokumentu esību LVU*, ko parakstīja rektora pienākumu izpildītāja
Staņislavs Grauženis; dokuments krievu valodā).

²²² Spriežot pēc 1977. gada 3. marta laikraksta *Padomju Students* Natālija Lagzdiņa
tobrīd bija topošā juriste un ietilpa rektorāta darbinieku komjauniešu
pirmorganizācijā (Krauja, L. “Komunistiskā darba ierindā”, *Padomju Students*, Nr. 22,
1977, 3. marts, 3. lpp).

²²³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 57. l., 10. lp. (LVU rektora pienākumu izpildītāja Staņislava
Graužiņa (1924–1997) 1978. gada 7. februāra pavēle Nr. 2/1 *Par pilnīgi slepeni un
slepeni dokumentu pārbaudi LVU*; dokuments krievu valodā).

²²⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 57. l., 10. lp.

gadā – LVU pirmās daļas vecākās inspektora amatu²²⁵, bet 1982. gadā – LVU pirmās daļas vecākās inženiera amatu²²⁶.

Jānis-Imants Lācis, Gunāra dēls, 1983. gadā pilda LVU pirmās daļas vecākā inspektora amatu,²²⁷ 1984.²²⁸, 1985.²²⁹, 1986.²³⁰, 1987.²³¹, 1989.²³² gadā – LVU pirmās daļas vecākā inženiera režīma jautājumos amatu. Salīdzinot Jāņa-Imanta Lāča LVU personas lietā minēto ar presē pausto, ka Jānis-Imants Lācis ir bijis LVU pirmās daļas priekšnieks, secināms, ka šāds priekšstats radies, jo 1984. un 1989. gadā pildījis pirmās daļas vadītāja pienākumus Ērikas Sīles prombūtnes laikā.²³³

²²⁵ LVA, 1340. f. 1. apr., 57. l., 11. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1979. gada 19. aprīļa pavēle Nr. 5/1-c; dokuments krievu valodā). Vēl LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 12. janvāra pavēlē Nr. 1/1 *Par komisijas izveidi slepenu dokumentu ikgadējai pārbaudei universitātē* minēta kā vecākā inspektore. LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 5. lp.

²²⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 8. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 15. decembra pavēle Nr. 17/6 *Par slepenās lietvedības un kara katedras slepenu dokumentu pieņemšanu un nodošanu gada pārbaudi*; dokuments krievu valodā).

²²⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 10. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1983. gada 9. marta pavēle Nr. 1/2 *Par komisijas noteikšanu par slepenu materiālu universitātē esības pārbaudi*).

²²⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 13. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1984. gada 25. janvāra pavēle Nr. 1/1 *Par slepenu dokumentu esības pārbaudi*; dokuments krievu valodā).

²²⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 2. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1985. gada 31. janvāra pavēle Nr. 3/2 *Par slepenu dokumentu esības pārbaudi LVU*; dokuments krievu valodā).

²³⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 5. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1986. gada 6. maija pavēle Nr. 1/7, ar kuru uzdots veikt laboratorijas telpu Kronvalda bulvārī 4, 43. kab. atestāciju; dokuments krievu valodā).

²³¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 10. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1987. gada 8. aprīļa pavēle Nr. 1/5 *Par slepenu materiālu pieņemšanu un nodošanu Ģeogrāfijas fakultātē*; dokuments krievu valodā).

²³² LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 15. lp. (LVU rektora Jura Zaķa 1989. gada 22. februāra pavēle Nr. 10/2 *Par komisijas iecelšanu gada pārbaudes par slepenās lietvedības stāvokli universitātē veikšanai*; dokuments krievu valodā).

²³³ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 691. l. (Pēteris Stučka Latvijas Valsts universitātes Kadru daļas lieta, Jānis-Imants Lācis, Gunāra dēls, lieta sākta 1983. gada 4. janvārī, beigta 1991. gada 12. aprīlī), izraksti no pavēlēm (nenumurētas lapas lietas sākumā). *Red. piez.*

S. Blūma 1985. gadā pilda LVU pirmās daļas vecākā inspektora amatu.²³⁴

LVU pirmās daļas pilnvarotie

LVU pirmās daļas pilnvaroto institūts jāva nodrošināt slepenības un slepenības režīma prasības, nepaplašinot pirmās daļas štatū sarakstu, tomēr, spriežot pēc LVU rektora Visvara Millera 1974. gada 3. oktobra vēstulē Nr. 165-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam sniegtā Ērikas Sīles raksturojuma, pirmās daļas pilnvaroto darbu uzskatīja par darbu pirmajā daļā.²³⁵

Visbiežāk LVU pirmās daļas pilnvaroto sastāvs mainījās Ģeogrāfijas fakultātē. Laikā no 1970. gada marta līdz 1990. gadam ar LVU rektora pavēli šajā amatā secīgi bija iecelti septiņi cilvēki, visbiežāk, Ģeogrāfijas fakultātes laboranti. Ilustrācijai jāmin, LVU rektora Jura Zaķa 1989. gada 22. februāra pavēle Nr. 9/1 *Par pirmās daļas pilnvarotā iecelšanu Ģeogrāfijas fakultātē*:

“1. Iecelt Arni Krišjāni, Voldemāra dēlu, Ģeogrāfijas fakultātes laborantu par pirmās daļas pilnvaroto topogrāfisko karšu, pilsētu plānu un aerofotouzņēmumu uzskaites, glabāšanas un izsniegšanas jautājumos Ģeogrāfijas fakultātē.

2. Pirmās daļas pilnvarotā funkcionālajos pienākumos ietilpst Ģeogrāfijas fakultātes studentu un pasniedzēju, [LVU Zinātniski pētnieciskās daļas] ģeogrāfijas nodaļas un ģeoloģijas nodaļas darbinieku apkalpošana ar iepriekš minētajiem kartogrāfijas materiāliem.

3. Darbā stingri jāievēro Instrukciju 0126-87. g., Instrukciju [CTFM-69 – krievu val.] un PSRS [Ministru Padomes Galvenās ģeodēzijas un kartogrāfijas pārvaldes] Baltijas teritoriālās valsts ģeodēzisko darbu uzraudzības inspekcijas vēstules.

²³⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 2. lp.

²³⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 29. lp.

4. Atbilstoši Instrukcijas 0126-87. g. 16. punktam [citu] pienākumu, kas nav saistīti ar konkrētās pavēles 1., 2., 3. [punktiem], noteikšana ir aizliegta.

5. Telpās, kas paredzētas slepeni topogrāfisko karšu un darbu glabāšanai, [tādu] materiālu glabāšana, kuru pieejamība [statusa ziņā] ir zemāka nekā *slepeni*, aizliegts.

Rektors, prof. J. Zaķis²³⁶

LVU kara katedrā LVU pirmās daļas pilnvaroto pienākumu sarakstā bija katedras lietošanā esošo slepeno materiālu glabāšana, uzskaitē, izsniegšana un kontrole, kā to kodolīgi formulē LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 15. decembra pavēles Nr. 16/5 *Par atbrīvošanu un iecelšanu* 2.§, konkrētajā gadījumā paredzot, ka Ludmila Polosuhina – kara katedras mācību meistare – iecelta par pirmās daļas pilnvaroto kara katedrā un ka viņas pienākumos ietilpst kara katedras slepeno materiālu glabāšana, uzskaitē, izsniegšana un kontrole. Atbilstoši pavēles 1.§ šajā amatā viņa nomainīja Olgu Jereminu sakarā ar pensionēšanos.²³⁷ Minētais norāda, ka faktiski pilnvarotie uzņēmās atbildību par slepeno materiālu apriti, tādējādi samazinot kara katedras un universitātes vadības atbildības nastu.

LVU Zinātniskās bibliotēkas specfonda vadītāja, kas atbilst pilnvarotā statusam, ilgstoši bija Mirdza Voitiške.²³⁸

²³⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 14. lp. (LVU rektora Jura Zaķa 1989. gada 22. februāra pavēle Nr. 9/1 *Par pirmās daļas pilnvarotā iecelšanu Ģeogrāfijas fakultātē*; dokuments krievu valodā).

²³⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 7. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 15. decembra pavēle Nr. 16/5 *Par atbrīvošanu un iecelšanu*; dokuments krievu valodā).

²³⁸ Mirdza Voitiške dzimusi 1920. gada 15. janvārī ("Mirdzu suminot", *Padomju Students*, Nr. 16, 1970, 15. janvāris, 3. lpp.), atbilstoši 1969. gada 20. februāra laikrakstam *Padomju Students* apbalvota kā "Zinātniskās bibliotēkas specfonda vadītāja" sakarā ar universitātes piecdesmito gadadienu ar Rīgas pilsētas partijas komitejas un izpildu komitejas goda rakstu ("Apbalvojumi sakarā ar Universitātes 50. gadadienu", *Padomju Students*, Nr. 20, 1969, 20. februāris, 2. lpp.). Atbilstoši 1954. gada 20. janvāra laikrakstam *Padomju Students* bijusi aģitpunkta vadītāja vietniece PSRS Augstākās Padomes vēlēšanu sagatavošanas sakarā (Voitiške, M. "Plaši izvērst aģitācijas darbu", *Padomju Students*, Nr. 2, 1954, 20. janvāris, 2. lpp.) Aktīva drāmas ansambļa dalībniece (Maldone, I. "Ražens vakars", *Padomju Students*, Nr. 17, 1961, 23. maijs, 3. lpp., ("Mirdzu suminot", *Padomju Students*, Nr. 16, 1970, 15. janvāris, 3. lpp.). Red. piez.

LVU pirmā daļa un VDK

LVU pirmās daļas slepenās lietvedības dokumenti sniedz tikai fragmentāras liecības par tās saistību ar VDK. Formāli LVU pirmā daļa bija tieši padota LVU rektoram.

“Padotības pārpilnvarošana citām amatpersonām vai iekļaušana citu apakšvienību sastāvā kategoriski aizliegta,”²³⁹

kā to noteica PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1974. gada 5. jūnija pavēle Nr. 68-c *Par inženieru amatiem režīma apakšvienībās un pirmajās daļās*. LVU rektors, saskaņot ar attiecīgo ministru, kā to norāda LVU rektora Visvara Millera 1974. gada 3. jūlija vēstule Nr. 107-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam,²⁴⁰ noteica LVU pirmās daļas štatu sarakstu un atalgojumu. Turklāt, spriežot pēc LVU rektora Visvaris Millers 1974. gada 3. oktobra vēstule Nr. 165-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Imantam Andersonam,²⁴¹ arī konkrētu personu iecelšanu saskaņoja. LVU pirmās daļas slepenās lietvedības pārbaudes noteica atbilstoši LVU rektora pavēlēm.²⁴²

Tajā pašā laikā LVU pirmās daļas darbinieki savā darbā vadītājās arī no VDK priekšrakstiem kā, piemēram, 1956. gada PSRS VDK priekšsēdētāja apstiprinātā *Instrukcija par valsts noslēpuma saglabāšanas nodrošināšanu PSRS iestādēs un uzņēmumos*. Atbilstoši, piemēram, LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 14. oktobrī apstiprinātais *Plāns par nodarbību norisi slepenības režīma struktūrvienību darbiniekiem LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas sistēmā 1977./78. mācību gadā* (reģistrācijas Nr. 474)²⁴³ paredzēja, ka divas nodarbību

²³⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 22. lp.

²⁴⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 25. lp.

²⁴¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 33. l., 29. lp.

²⁴² Sk., piemēram, LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 2.–3. lp.

²⁴³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 43.–44. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 14. oktobrī apstiprinātais un LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas pirmās daļas vecākās inspektors J. Permjakovas parakstīts *Plāns par nodarbību norisi slepenības režīma struktūrvienību darbiniekiem LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības*

tēmas 1977. gada novembrī vada VDK darbinieks, proti: *1. Ievaddaļa. Vispārējie noteikumi. Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas slepenības režīma struktūrvienības, to pienākumi. Uzdevumi un tiesības; 2. Slepenības režīma struktūrvienību telpas, slepeno dokumentu un sevišķu izdevumu glabātavas, telpas slepeno darbu veikšanai un to aizsardzībai.*²⁴⁴ Kārtojot atļaujas LVU darbiniekiem un studentiem slepenam darbam un dokumentiem, kur bija nepieciešama VDK atļauja, neizbēgami bija jāsaskaras ar VDK.²⁴⁵ Kā rāda LVU prorektora Jura Zaķa 1986. gada 4. jūlijā apstiprinātā instrukcija slepenības režīma nodrošināšanai zinātniski pētnieciskajam darbam *Zarja-12*, VDK drīkstēja īstenot savas kontroles tiesības šādu zinātniski pētniecisko darbu sakarā. Saskarsmes gadījumā ar VDK darbinieku bija jālūdz uzrādīt attiecīgo uzdevuma izpildes priekšraksts, izziņa par atļauju darbam ar slepenām ziņām, kā arī personu apliecinošs dokuments.²⁴⁶ Visbeidzot, atbilstoši PSRS Ministru Padomes Valsts zinātnes un tehnikas komitejas 1967. gada 31. jūlija nolējumam Nr. 286, ar kuru apstiprināta instrukcijas *Par ārzemju zinātniski tehnisko delegāciju, atsevišķu zinātnieku (speciālistu) uzņemšanas kārtību ministrijās, resoros un organizācijās un noteikumi darbam ar viņiem* 7. punkts paredzēja, ka ārzemju viesu uzņemšanas iespējas saskaņo ar vietējām valsts drošība struktūrām ne vēlāk kā piecas dienas līdz noteiktajai ārzemju vizītei.²⁴⁷

LVU pirmā daļa, kā to rāda, piemēram, LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1970. gada 28. maija pavēle Nr. 3-np. *Par nacionālistisko izpaušmju gadījumiem dažās ministrijas mācību iestādēs*,²⁴⁸ bija vieta, kur nonāca ziņas par LVU

ministrijas sistēmā 1977./78. mācību gadā (reģistrācijas Nr. 474); dokuments krievu valodā).

²⁴⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 43. lp.

²⁴⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 47. l., 1., 11. lp.

²⁴⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 62. lp.

²⁴⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 17. lp. (Izraksts no PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas 1967. gada 31. jūlija instrukcijas Nr. 286, ko 1967. gada 21. decembrī veica LVU pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis, LVU pirmā daļa reģistrēja izrakstu kā saņemtu 1968. gada 15. janvārī ar Nr. 12-c; dokuments krievu valodā).

²⁴⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 50.–53. lp. (LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1970. gada 28. maija pavēle Nr. 3-np. *Par*

studentu *pretpadomju* rīcību. Ievērojot kriminālatbildību par *pretpadomju propagandu* un VDK kompetenci minēto noziedzīgo nodarījumu sakarā, studentu *pretpadomju* rīcība bija pirmās daļas un VDK kompetenču saskarsmes punkts.

Izpētei pieejamās ziņas nesniedz informāciju par LVU pirmās daļas darbinieku darbu čekas struktūrās. Presē pieejamā informācija par katra darbinieka personību ir niecīga. Tā kā konstatējama zināma likumsakarība kadru daļas un pirmās daļas vadības izvēlē, dodot priekšroku pieredzējušiem čekistiem, šāda saistība LVU pirmās daļas sakarā nav jāizslēdz. Piemēram, LPSR Zinātņu akadēmijas kadru daļas priekšnieka amatā no 1951. gada augusta bija Elmārs Kerre (dzimis 1896. gadā), kas ilgstoši bijis atbildīgs par kadru jautājumiem čekas struktūrās, pirms pensionēšanās bijis LPSR Valsts drošības ministrijas kadru daļas priekšnieka vietnieks.²⁴⁹ Savukārt Vikentijs Perminovs (dzimis 1914. gadā) pēc ilgstoša darba valsts drošības dienestā, pirms pensionēšanās pildot LPSR VDK priekšsēdētāja referenta amatu, bijis slepenās daļas priekšnieks sākumā rūpnīcā *VEF*, tad – *Komutators*, visbeidzot pildījis kapteiņa pirmā palīga pienākumus.²⁵⁰

nacionālistisko izpausmju gadījumiem dažās ministrijas mācību iestādēs; dokuments krievu valodā).

²⁴⁹ Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 564, 541.–542., 584.–585. lpp.

²⁵⁰ Žvinklis, Arturs. "LPSR valsts drošības iestāžu vadošo darbinieku lietas Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijā", *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 592.–593. lpp.

LVU pirmās daļas lietvedībā esošo jautājumu loks

Studentu politiskā audzināšana un “politiskā modrība”

Izteikts studentu politiskās audzināšanās un “politiskās modrības” piemērs ir LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1968. gada 2. aprīļa sēdes protokola Nr. 3, §2 izraksts par LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1966. gada 9. decembra nolēmuma *Par pilsētas [augstāko mācību iestāžu] partijas organizāciju darbu studentu audzināšanā revolucionāro, kaujas un darba tradīciju garā* izpildes gaitu. LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs konstatēja, ka augstāko mācību iestāžu partijas, komjaunatnes organizācijas un vadība nav pienācīgi izpildījusi 1966. gada III plēnuma lēmumus un LKP Rīgas pilsētas biroja lemto par studentu audzināšanu. Norādīts uz attiecīgo partijas organizāciju, rektorātu un katedru nepietiekamu mācību audzināšanas procesa zinātniskas organizācijas izzināšanu, jauno mācību un audzināšanas formu ieviešanu, idejiski teorētiskā līmeņa celšanu mācībspēkam un idejiski politisku studentu audzināšanu. Rezultātā joprojām konstatējams slikts nodarbību apmeklējums, zemas sekmes un liels studentu atbirums.²⁵¹ Atzīts arī, ka augstāko mācību iestāžu komjaunatnes organizācijas ir vāji kontrolētas un tām nepietiekami sniegts atbalsts. Rezultātā LVU un Mākslas akadēmijā konstatētas “studentu starpā pretpadomju nacionālistiskās un citas neveselīgas izpausmes”²⁵², ko mācībspēki, partijas un komjaunatnes organizācijas izlēmīgi neapkaro. Minētā iemesla dēļ LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs nolēma stingri aizrādīt LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam un partijas komitejas sekretāram Rolandam Būmanim uz nepietiekamu partijas principālītāti, izskatot faktus par “pretpadomju,

²⁵¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l. (LVU pirmās daļas 1. lieta, PSRS un Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju pavēles un direktīvas, sāka 1967. gad 10. martā, beigta 1968. gada 2. decembrī), 22. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1968. gada 2. aprīļa sēdes protokola Nr. 3, §2 izraksts par LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1966. gada 9. decembra nolēmuma *Par pilsētas [augstāko mācību iestāžu] partijas organizāciju darbu studentu audzināšanā revolucionāro, kaujas un darba tradīciju garā* izpildes gaitu; dokuments krievu valodā).

²⁵² LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 22. lp.

nacionālistiskām un citām neveselīgām izpausmēm studentu vidū”²⁵³. Norādīts, ka, ja nebūs veikta iedarbība rīcība, lai novērstu šādas izpausmes, Šteinbergs un Būmanis būs saukti pie partijas atbildības. Augstāko mācību iestāžu partijas, komjaunatnes organizācijām un vadībai bija uzdots palielināt vērību pret jebkāda veida “buržuāziski nacionālistisku elementu savas reakcionārās, nacionālistiskās ideoloģijas sludināšanu studentu starpā”²⁵⁴, kā arī saukt pie atbildības augstāko mācību iestāžu darbiniekus, kas pieļāvēji ir pret “pretpadomju, nacionālistiskām un citām neveselīgām izpausmēm”²⁵⁵. Reizē bija piedāvāts aktivizēt propagandas darbu un iesaisti tajā.²⁵⁶ Visbeidzot, bija nolemts iekļaut augstāko iestāžu sabiedrisko zinātņu mācībspēkus partijas rajoni komitejas biroja nomenklatūrā, bet sabiedrisko zinātņu katedru vadību pilsētu komiteju biroju nomenklatūrā.²⁵⁷

Lai gan formāli minētais dokuments ir saistīts ar vēl 1966. gada pamatnostādņēm, tai skaitā PSKP XXIII kongresā lemtajam un Vissavienības Ļeņina Komunistiskās Jaunatnes Savienības XV kongresa rezolūcijai, kur, cita starpā, teikts:

“jautājumiem, kas saistīti ar jaunatnes audzināšanu padomju tautas un Komunistiskās partijas revolucionāro, darba un cīņas tradīciju garā, padomju patriotisma un proletāriskā internacionālisma garā, vienmēr jābūt komjaunatnes uzmanības centrā.”²⁵⁸

Tomēr nevar aizmirst laikmeta kontekstu, ko veidoja *Prāgas pavasara* notikumi, kas, spriežot ne tikai pēc dokumentiem, bet arī pēc publikācijām presē²⁵⁹, aktualizēja jaunatnes, tai skaitā studentu audzināšanas jautājumu.

²⁵³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 22. lp.

²⁵⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 23. lp.

²⁵⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 23. lp.

²⁵⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 23. lp.

²⁵⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 24. lp.

²⁵⁸ “VLKJS XV KONGRESA REZOLŪCIJA par referātu «VLKJS Centrālās Komitejas pārskats un komjaunatnes uzdevumi, kas izriet no PSKP XXIII kongresa lēmumiem»”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 100, 1966, 24. maijs, 1. lpp.

²⁵⁹ Sk., piemēram, “Studentiem – stingru idejisko rūdījumu”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 103, 1968, 28. maijs, 1. lpp.

Līdzīgi aizrādījumi par studentu rīcību un neatbilstošu reakciju atkārtojās, ko, piemēram, atklāj LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1970. gada 28. maija pavēle Nr. 3-np. *Par nacionālistisko izpausmju gadījumiem dažās ministrijas mācību iestādēs.*²⁶⁰ Pavēlē teikts, ka pēdējā laikā konstatētas ministrijas augstāko mācību iestāžu atsevišķu studentu “nacionālistiski pretpadomju izpausmes”²⁶¹. Lai gan pavēle adresēta visām ministrijas mācību iestādēm, tomēr kā uzskatāms piemērs izmantota LVU, konkrēti Vēstures un filoloģijas fakultātes II kursa studentu grupas rīcība,

“sistemātiski gada laikā satiekoties vakarēšanās, kur dziedātas nacionālistiskas dziesmas, demonstratīvi izrādīta buržuāziskās Latvijas karoga godināšana, veiktas nacionālistiskās sarunas, lasīta pretpadomju un amorāla rakstura dzeju. Norādīts, ka šajā grupā piedalījās [Rīgas politehniskā institūta] students Viesturs Krūmiņš.

1968. gada rudenī šīs grupas students L[eons] Briedis, neesot politiskai modrība, kontrolei un elementārai kārtībai kopmītnes Tāļvalža ielā 1b radiomezgle redkolēģijā, lasīja radio savu buržuāziski nacionālistiskā satura dzeju.

Pēc LVU studenta A[ndra] Gavara iniciatīvas kopmītnē Braslas 12, 43. istabā izdeva sienas avīzi angļu valodā (izlaisti aptuveni 10 numuri), kur ievietoja pornogrāfiska rakstu materiālus, kas izsauca studentu sašutumu.²⁶²

Grupas organizatori mēģināja iesaistīt savā kompānijā dažus sava kursa studentus.

Universitātes un fakultātes vadība ar zināmu nokavēšanos tomēr rīkojās, lai atklātu šo nacionālistiski noskaņoto studentu grupu. Nesen

²⁶⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 50.–53. lp. (LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1970. gada 28. maija pavēle Nr. 3-np. *Par nacionālistisko izpausmju gadījumiem dažās ministrijas mācību iestādēs*; dokuments krievu valodā).

²⁶¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 50. lp.

²⁶² LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 50. lp.

[pieci] Vēstures un filozofijas fakultātes II kursa studenti izslēgti no komjaunatnes, bet tad arī no universitātes²⁶³.”²⁶⁴

²⁶³ Reizē ar Leonu Briedi (vēlāk dzejnieku un atdzejotāju) no LVU izslēdza Viesturu Vecgrāvi (vēlāk literatūrvēsturnieku), Modri Valmieru, Andri Gavaru un Intu Zamaiču. Salīdzinājumam ziņas par Linardu Muciņu, kas būdams Juridiskās fakultātes dienas nodaļas IV kursa students bija izslēgts “par padomu studenta necienīgu rīcību”, pamatojoties uz LVU rektora Visvara Millera 1972. gada 28. augusta pavēli Nr. 224-st, nav pieejamas LVU pirmajā daļā. Uzklusot Linarda Muciņa stāstīto un iepazīstoties ar viņa studenta lietu, var konstatēt, ka “par padomju studenta necienīgu rīcību” uzskatītas sarunas ar studentiem, tai skaitā ar diviem “čehoslovākiem” – it kā Prāgas Kārļa universitātes fizikas un matemātikas studentiem, kas it kā bija atbraukuši uz LVU praksē. Sarunu tematika, spriežot pēc Linarda Muciņa 1972. gada 14. jūlija iesnieguma LVU rektoram Visvarim Milleram, bija salīdzinoši plaša, tai skaitā par latviešu strēlniekiem, par to, ka tie karojoši pretējās pusēs, par sarkano latviešu strēlnieku komandieru likvidēšanu 1937.–1938. gados. Tāpat Muciņš stāstījis par PSRS vadīto bruņoto spēku iebrukumu Čehoslovākijā 1968. gadā, par ko zināja stāstīt ne tikai pēc ārzemju radio stacijām, bet arī pēc Liepājā satiktu mežcirtēju no Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR stāstiem, kas saņemot ziņas, ka viņu dēli krituši Čehoslovākijā 1968. gadā. Turklāt Linarda Muciņa ziņu avots esot bijis Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās Komitejas rīkotajā ekskursijā pa Ļeņingradu, Maskavu un Rostovu 1970. gadā dzirdētais studenta no celtnieku brigādes stāsts students, kas piedalījās “ieiešanā” Čehoslovākijā. Muciņš sarunā Čehoslovākijas notikumus salīdzināja ar Sarkanās armijas ieiešanu Latvijā 1940. gadā. Vēl Linards Muciņš stāstīja par Sarkanās armijas partizāniem, meža brāļiem un to, ka arī šobrīd notiek “politiskās slepkavības”. Papildinājumā iesniegumam 1972. gada 19. jūlijā Linards Muciņš, cita starpā, norādīja, ka. I kursa praksē kolhozā kopā ar citiem dziedāja vienu reizi *Zilo lakatiņu* un *Mazo kaju*, bet to pārtrauca, jo docētājs Valdis Cielava aizrādīja, ka tās ir leģionāru dziesmas. Studenta lietā ir arī citi paskaidrojumi. Spriežot pēc studenta lietā norādītā, kas, cita starpā, saskan arī ar Linarda Muciņa norādītu, Muciņa sarunām LVU uzmanību pievērša 1972. gada 11. jūlija ziņojums no Pjotra Zakutajeva, kas bija adresēts LVU kadru daļas priekšniekam un kas sagatavots, izmantojot sarunu ierakstu magnetofona lentā, atrodoties kopmītnes blakus istabīnā, bet sarunu dalībniekus precizējot ar studentes “iesūtišanu” Linarda Muciņa istabīnā (Latvijas Universitātes arhīvs, 36-p. apr., 12121. l.). Pjotrs Zakutajevs, studijas uzsākot, bija pirmās klases sportists, kas ignorējis studentu sacensības (Linaberga, S. “Čempioni zināmi”, *Padomju Students*, Nr. 7 (664), 1969, 23. oktobris, 4. lpp.), otrajā kursā bija teicamnieks (“Mūsu teicamnieki”, *Padomju Students*, Nr. 20, 1971, 25. februāris, 2. lpp.). 1982. gada 29. aprīlī LPSR Augstākās Padomes Prezidijs Pjotru Zakutajevu kā milicijas kapteini apbalvoja ar medaļu *Par teicamu dienestu sabiedriskās kārtības sardzē* par kriminālnoziedzuma prasmīgu atklāšanu un par drosmi un atjautību bīstamu noziedznieku aizturēšanā (“Latvijas PSRS Augstākās Padomes Prezidijs

Pavēlē norādīts uz Valentīna Šteinberga pieļautām nopietnām nepilnībām un kļūdām idejiski politiskās audzināšanas organizēšanā, kā arī pieprasīts LVU vadībai novērt nepilnības un aktivizēt idejiski politisko audzināšanu.²⁶⁵ Noslēgumā pieprasīts apstiprināt idejiski politiskas audzināšanas sarīkojumu plānu.²⁶⁶

Jaunu aktualitāti politiskās audzināšanas jautājums ieguva 1977. gadā, kad politiskās varas gaitēņos bija atkal pacelts karogs ar lozungu “par [...] politisko modrību”²⁶⁷.²⁶⁸ Uz aicinājumu pēc “politiskās modrības” reaģēja PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija, kas 1977. gada 7. jūlijā sasauca kolēģijas sēdi.²⁶⁹ Norādot uz “imperiālistisko spēku” centieniem, cita starpā, iejaukties sociālistisko valstu iekšējās lietās²⁷⁰ ar lielos apmēros *pretpadomju* un citas *politiski kaitīgas* literatūras ieviešanu valstī, *pretpadomju* propagandas radio kanāliem, ar provokatīvām *pretpadomju* kampaņām,²⁷¹ lai paustu melīgus izdomājumus par, piemēram, sociālistiskās kārtības nedemokrātisko raksturu, cilvēktiesību pārkāpumiem, pilsoņu tiesību ierobežošanu, padomju kara draudiem, kolēģija atzina, ka šajos apstākļos īpaši neciešama ir “politiskā vieglprātība un izklaidība”²⁷². Šāda izklaidība izpaužas, piemēram, gadījumos, kad nozaudēti slepeni dokumenti, izpaustas slepenas ziņas un kad nepietiekami vērsta

dekrēts. Par apbalvošanu ar medaļu «Par teicamu dienestu sabiedriskās kārtības sardzē», *Cīņa*, Nr. 103, 1982, 5. maijs, 2. lpp.). *Red. piez.*

²⁶⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 51. lp.

²⁶⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 52. lp.

²⁶⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 30. l., 53. lp.

²⁶⁷ Sk., piemēram, Voss, A. “Mūsu karogs un ierocis”, *Cīņa*, Nr. 195, 1977, 23. augusts, 2. lpp. [pārpublicācija un tulkojums no *Pravda*, 1977, 22. augusts]. *Red. piez.*

²⁶⁸ Sk. “PSKP CK 1977. gada 31. janvāra lēmums. «Par Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 60. gadadienu», *Cīņa*, Nr. 22, 1977, 1. februāris, 1. lpp., “Par republikas partijas organizācijas uzdevumiem, pildot PSKP CK lēmumu «Par Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 60. gadadienu», *Cīņa*, Nr. 92, 1977, 21. aprīlis, 1. lpp. *Red. piez.*

²⁶⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 28.–35. lp. (PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas kolēģijas 1977. gada 7. jūlija sēdes protokols; dokuments krievu valodā).

²⁷⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 29. lp.

²⁷¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 30. lp.

²⁷² LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 31. lp.

uzmanība uz kadru politisko briedumu.²⁷³ Minētās apspriedes rezultātā bija pieņemts LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas kolēģijas 1977. gada 29. septembra lēmums *Par turpmākiem politiskās modrības paaugstināšanas līdzekļiem ministrijas mācību iestādēs* Nr. 405-c, ko parakstīja ministrs Edgars Linde.²⁷⁴ Kolēģija nolēma uzdot ministrijas mācību iestāžu rektoriem un direktoriem veikt virkni pasākumu, lai nodrošinātu normatīvu priekšrakstu ievērošanu, tai skaitā pastiprināt idejiski politisku darbu (1.2. apakšpunkts), pilnveidot komandējamo uz ārzemēm atlasī, lai nepieļautu politiski un morāli attiecībās ar cilvēkiem nelīdzsvarotu personu komandēšanu, kā arī lai ierobežotu to personu izbraukšanu, kuru rīcībā ir ziņas, kas ir valsts noslēpums (1.3. apakšpunkts), ārzemnieku pieņemšanā izraudzītie “politiski sagatavotus un pārbaudītus darbiniekus”²⁷⁵ (1.4. apakšpunkts).²⁷⁶ LVU prorektora docenta Staņislava Graužiņa 1977. gada 30. novembra vēstule Nr. 261-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Edgaram Lindem noslēdz kolēģijas apspriesto un noteikto, informējot, ka LVU Padome atbalstīja kolēģijas lēmumu un apstiprināja pasākumu plānu lēmuma izpildei. Tas ietvēra, cita starpā, idejiski politiskā darba pilnveidošanu, LVU *Vienotā plāna par pamatpasākumiem mācību, zinātnes un idejiski politikajā darbā* papildināšanu, paredzot daudz plašāku sabiedrisko zinātņu katedru izmantošanu, politiskas modrības celšanu, veicot atlasī komandējumiem uz ārzemēm un ārzemju viesu uzņemšanai, nopietnas uzmanības veltīšanu tam, lai izpildu 1972. gada instrukcijas Nr. 00166 prasības.²⁷⁷

²⁷³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 31.–32. lp.

²⁷⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 36.–41. lp. (LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas kolēģijas 1977. gada 29. septembra lēmums *Par turpmākiem politiskās modrības paaugstināšanas līdzekļiem ministrijas mācību iestādēs* Nr. 405-c, ko parakstīja ministrs Edgars Linde).

²⁷⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 40. lp.

²⁷⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 40. lp.

²⁷⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 45.–46. lp. (LVU prorektors docents Staņislava Graužiņa 1977. gada 30. novembra vēstule Nr. 261-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Edgaram Lindem).

LVU Kara katedra

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā pieejamie LVU dokumenti liecina, ka LVU kara katedra izveidota, acīmredzot, sekojot PSRS Tautas Komisāru Padomes 1944. gada 13. aprīļa nolējumam Nr. 413 *Par augstāko mācību iestāžu studentu kara apmācību*²⁷⁸. Nolēmums apstiprināja kā pielikumus PSRS Tautas Komisāru Padomes Augstāko mācību iestāžu komitejas un PSRS Aizsardzības tautas komisariāta sagatavoto *Nolikumu par studentu kara apmācību augstākajās mācību iestādēs*²⁷⁹, kā arī PSRS Tautas Komisāru Padomes Augstāko mācību iestāžu komitejas un PSRS Jūras kara flotes tautas komisariāta sagatavoto *Nolikumu par studentu jūras kara apmācību augstākajās mācību iestādēs*²⁸⁰. Nolēmuma 3. punkts paredzēja, ka kara un jūras kara apmācību augstākajā mācību iestādēs atbilstoši pielikumos apstiprinātajiem nolikumiem jāsāk īstenot, sākot ar 1944. gada 1. septembri, bet 4. punkts noteica, ka PSRS Aizsardzības tautas komisariātam un Jūras kara flotes tautas komisariātam līdz 1944. gada 1. jūlijam pēc PSRS Tautas Komisāru Padomes Augstāko mācību iestāžu komitejas pieprasījuma jānokomplektē katedru priekšnieku, mācību daļu priekšnieku un kara un jūras kara katedru pasniedzēju štats no virsnieku un ģenerāļu sastāva. *Nolikuma par studentu kara apmācību augstākajās mācību iestādēs* 1. punkts noteica kara apmācības mērķus – dzimtenes mīlestības un uzticības padomju varai audzināšana, disciplinētas, fiziski stipras un izturīgas, kara lietu apguvušas Sarkanās armijas rezerves sagatavošana, studentu, kas atzīti par nederīgiem dienestam, un studenšu sagatavošana aizmugures un tehniskajam palīgdienestam. *Nolikuma* 2. punktā bija noteikts, ka kara apmācības vadība ir PSRS Aizsardzības tautas komisariātam un PSRS Tautas Komisāru Padomes Augstāko mācību iestāžu komitejas atbildība. 5. punktā bija noteikta kara apmācības stundu skaits, 6. punktā noteikta mācību nometņu organizēšanas

²⁷⁸ О военной подготовке студентов высших учебных заведений – krievu val.

²⁷⁹ Положение о военной подготовке студентов высших учебных заведений – krievu val.

²⁸⁰ Положение о военно-морской подготовке студентов высших учебных заведений – krievu val.

kārtība, bet 7. punktā – pārbaužu organizēšanas kārtība. Nolikuma 8. punkts noteica, ka kara apmācību veic Sarkanās armijas kadru un rezerves virsnieki un ģenerāļi. Nolikuma noslēgumā 16. un 17. punkti bija veltīti jautājumiem par speciālu telpu ierīkošanu, lai organizētu kara apmācību un glabātu tai nepieciešamos līdzekļus, un kara katedru priekšnieku personīgo atbildību par līdzekļiem un to glabāšanu.²⁸¹ Ziņas par LVU pirmo pieredzi kara apmācībā pieejamas arī plašsaziņas līdzekļos.²⁸² Spriežot pēc publikācijām presē, militārā apmācība

Atbilstošu LVU rektora Matveja Kadeka 1944. gada 23. novembra pavēlei Nr. 3 no 1944. gada 22. novembra kara un fiziskās audzināšanas katedras vadītāja amatā bija iecelts atvaļināts ģenerālmajors²⁸³ Oto Grosbarts (1895–1945).²⁸⁴ Sakarā ar Grosbarta nāvi 1945. gada 16. jūnijā viņa amata pienākumus no 18. jūnija pildīja 1945. gada 18. jūnijā par katedras vadītāja pienākumu izpildītāju

²⁸¹ О военной подготовке студентов. Pieejams: <http://bdsa.ru/приказы-нко-за-1944-год/820-66>.

²⁸² 1945. gada 6. decembra laikrakstā *Padomju Jaunatne* speciālizlaidumā *LPSR Augstskolās* atklāj, ka “Latvijas valsts Universitātes kara katedra šo mācību gadu sāka jaunā ēkā ar bagātīgi iekārtotām auditorijām un kabinetiem”. Rakstā atspoguļots ne tikai tas, ka taktikas kursu docējies majors Vanags, topogrāfiju – kapteinis Leinats, ierindas mācību – kapteinis Grants, bet arī minēti teicamnieki visās kara katedras disciplīnās (“Universitātes kara katedras teicamnieki”, *Padomju Jaunatne. LPSR Augstskolās*, Nr. 13, 1945, 6. decembris, 3. lpp.). Tā paša gada decembra nogalē *Padomju Jaunatnes* speciālizlaidumā *LPSR Augstskolās* apraksta militāro apmācību organizēšanas problēmas, kas liedz daļai studentu pēc militārajām mācībām savlaicīgi, pirms zvana tikt uz lekcijām, tādēļ ir jāsaņem atpūta pārmērīgu un pat liegumu apmeklēt nodarbtību (“Nedienas ar militāro apmācību”, *Padomju Jaunatne. LPSR Augstskolās*, Nr. 16, 1945, 28. decembris, 4. lpp.). *Red. piez.*

²⁸³ Izvēle atbilst presē publicētajam izglītības tautas komisāra vietnieka Augusta Vecgaila paziņojumam par kara apmācības svarīgumu visā izglītības sistēmā, uzsverot fizikālās un kara apmācības ciešo saistību. Šajā paziņojumā bija teikts, ka LVU kara katedru komplektē “galvenokārt no augstākajiem oficeriem ar kara akadēmisku izglītību” (Vecgailis, A. “Mūsu militārā un fizikālās darba atjaunošanas uzdevumi skolās”, *Latvijas Skola*, Nr. 1, 1945, 1. marts, 68.–70. lpp.). *Red. piez.*

²⁸⁴ Zvirgzdiņš, Indulis. “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956)”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 243.–244. lpp. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

iecelts majors Jānis Geikins²⁸⁵ (dzimis 1906. gadā).²⁸⁶ Atbilstoši LVU rektora Matveja Kadeka 1946. gada 12. marta pavēles Nr. 37/337 15. §, sākot ar 11. martu, LVU Kara katedras vadītāja amatā bija iecelts ģenerālmajors, savulaik apbalvots ar Lāčplēša kara ordeni, Oto Ūdentiņš²⁸⁷ (1892–1988).²⁸⁸ Minēto amatu pildīja līdz 1956. gada septembrim, kad vietā nāca ģenerālmajors Roberts Varkalns (1899–1959), par ko liecina Oto Ūdentiņa iesniegums LVU rektoram Jānim Jurgenam, kur teikts, ka ar “LVU Speckatedra” nodota Robertam Varkalnam atbilstoši Aizsardzības ministrijas 1956. gada 6. septembra pavēlei Nr. 04247²⁸⁹. Jānis Varkalns kara katedru vadītāja līdz savai nāvei 1959. gadā, tad viņu nomainīja pulkvedis Hugo Ābols (1920–1987)²⁹⁰, kas kara katedras vadībā bija līdz tās likvidešanai atbilstoši

²⁸⁵ Presē par pirmo LVU kara katedras vadītāju saukts majors Geikins (“LVU Architekturas fakultate”, *Padomju Students*, Nr. 15, 1946, 17. jūnijs, 4. lpp. – publikācija satur kara katedras nodarbības attēlu ar majoru Geikinu un majoru G. Vanagu; “Sporta sektors strādājis neapmierinoši”, *Padomju Students*, Nr. 23, 1946, 22. novembris, 2. lpp.). Savukārt LVU kara katedras vadītājs ģenerālmajors Ūdentiņš minēts presē kopš 1947. gada (Viļčuka, V. “Un ziema pienāks negaidīta... Pārskatavēlēšanu sapulce LVU sporta klubā”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 238, 1947, 4. decembris, 4. lpp.). *Red. piez.*

²⁸⁶ Zvirgzdiņš, Indulis. “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956)”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 244. lpp. Pieejams:

<https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

²⁸⁷ Vairāk par Oto Ūdentiņu skat. Zvirgzdiņš, Indulis. “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956)”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 243.–256. lpp. Pieejams:

<https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

²⁸⁸ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr., 2932. l. 10. lp. (LVU rektora Matveja Kadeka 1946. gada 12. marta pavēle Nr. 37/337 15. §, dokuments latviešu val.). Citēts pēc Zvirgzdiņš, Indulis. “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956)”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 249. lpp. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

²⁸⁹ Latvijas Universitātes arhīvs, 7. apr. 2991. l., 7. lp. (Oto Ūdentiņa iesniegums LVU rektoram, bez datuma, dokuments latviešu valodā). Citēts pēc Zvirgzdiņš, Indulis. “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956)”, *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 250. lpp. Pieejams: <https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

²⁹⁰ Hugo Ābols dzimis 1920. gadā Arhangeļskas ciemā (Arhangeļskas rajons, Baškīrijas Autonomā Padomju Sociālistiskā Republika (APSR)), Sarkanās armijas dienestā no 1939. līdz 1985. gadam, atvaļināts ģenerālmajors, PSKP biedrs kopš

1961. gada 5. martā Hugo Ābola apstiprinātajam likvidācijas aktam, ko parakstīja likvidācijas komisijas priekšsēdētājs – apakšpulkvedis K. Braivo –, komisijas locekļi – pulkvedis Artjoms Starčenko, pulkvedis A. Haričevs, apakšpulkvedis G. Burgonskis, majors N. Basta, majors Nikolajs Kuplais, majors R. Nikšičs, B. Švecovs.²⁹¹

LVU kara katedras darbības laiku var sadalīta divos strikti norobežotos posmos. Šķirtni veido katedras likvidēšana 1961. gadā un atjaunošana 1965. gadā.²⁹² Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlnieka ģenerālpulkveža Josifa Gusakovska un štāba priekšnieka ģenerālmajora Georgija Semjonova 1961. gada 18. februāra pavēle Nr. 06281, atsaucoties uz PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1961. gada 5. janvāra nolēmumu Nr. 18-8 un izpildot 1961. gada 27. janvāra aizsardzības ministra pavēli un sauszemes spēku galvenā štāba 1961. gada 6. februāra direktīvu Nr. M/1/342402 pavēles 2. punktā noteica likvidēt kara katedras mācību iestādēs, kur kara apmācība atcelta, līdz 1961. gada 1. martam. Tā kā pavēle bija konkrēti adresēta LVU kara katedras priekšniekam, secināms, ka šādi bija paziņots par kara apmācības atcelšanu LVU. Salīdzinājumam pavēles 1. punktā bija minēts, ka kara apmācību turpina divas Rīgas mācību iestādes – Rīgas civilās gaisa flotes inženieru institūta un Rīgas civilās aviācijas speciālo dienestu skolas. Pavēle arī noteica kārtību, kas ievērojama, likvidējot kara katedras.²⁹³

1952. gada. No 1975. līdz 1976. gadam bijis LPSR Civilās aizsardzības štāba priekšnieks un priekšnieka vietnieks, tad strādājis LPSR Valsts cenu komitejā. Nekrologā LVU kara katedras vadība nav minēta. "Hugo Ābols", *Cīņa*, Nr. 116, 1987, 21. maijs, 4. lpp. *Red. piez.*

²⁹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 13. l., 97.–104. lp. (1961. gada 5. martā Hugo Ābola apstiprinātajam likvidācijas aktam, ko parakstīja likvidācijas komisijas priekšsēdētājs – apakšpulkvedis K. Braivo –, komisijas locekļi – pulkvedis Artjoms Starčenko, pulkvedis A. Haričevs, apakšpulkvedis G. Burgonskis, majors N. Basta, majors Nikolajs Kuplais, majors R. Nikšičs, B. Švecovs; dokuments krievu valodā).

²⁹² Zvirgzdiņš, Indulis. "Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956), *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 254. lpp. Pieejams:

<https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

²⁹³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 13. l., 1.–3. lp. (Baltijas kara apgabala karaspēka pavēlnieka ģenerālpulkveža Josifa Gusakovska un štāba priekšnieka ģenerālmajora Georgija Semjonova 1961. gada 18. februāra pavēle Nr. 06281 mācību iestāžu kara katedru

1965. gada rudenī, atjaunojot kara apmācību LVU, katedras vadība bija uzticēta pulkvedim Robertam Juknam (1906–1974)^{294, 295}. Vadība tālāk nodota pulkvedim Kārlis Puzakam,²⁹⁶ bet kopš 1984. gada nogales LVU kara katedras vadītājs bija apakšpulkvedis (vēlāk – pulkvedis) Aivars Galviņš²⁹⁷.

Spriežot pēc *Atskaites par LVU kara katedras darbu 1952./1953. mācību gadā*, ko LVU rektors Jānis Jurgens un kara katedras priekšnieks ģenerālmajors Oto Ūdentiņa 1953. gada 29. septembra vēstules Nr. 271-cc pielikumā sūtīja Baltijas kara apgabala karspēka pavēlnieka palīgam augstāko mācību iestāžu jautājumos,²⁹⁸

priekšniekiem un apgabala pārvalžu un daļu priekšniekiem; dokuments krievu valodā).

²⁹⁴ Roberts Jukna, Dāvida dēls (1906–1974), 1926. gadā beidzis Rīgas pilsētas 4. ģimnāziju, 1933. gadā beidzis inženierzinātņu (elektrotehnikas) studijas Latvijas Universitātes Mehānikas fakultātē, 1959. gadā ieguvis tehnisko zinātņu kandidāta grādu. Sākumā strādājis VEF, četrdesmitajos un piecdesmitajos docējis LVU, kopš 1961. gada docējis Rīgas politehniskajā institūtā. “Roberts Jukna”, *Jaunais Inženieris*, Nr. 18, 1974, 17. janvāris, 3. lpp., LVVA, 7427. f., 1. apr. 10775. l. (Latvijas Universitātes Roberta Jukņa studenta lieta). *Red. piez.*

²⁹⁵ “Oto Ūdentiņš (1892–1988) – LVU Kara katedras vadītājs (1946–1956), *Latvijas Universitātes Raksti*, 815. sēj., *Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2017, 254. lpp.

Pieejams: <https://doi.org/10.22364/luraksti.zvm.815.21>. *Red. piez.*

²⁹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 9. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 30. decembra pavēle Nr. 18/7 Par atbildīgā par šaujamieroču saņemšanu, uzskaiti, glabāšanu un izmantošanu LVU kara katedrā; dokuments krievu valodā; dokumentā svītrojumi un labojumi ar zīmuli, kas, acīmredzot, veikti jaunākas informācijas atspoguļošanai).

²⁹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 9. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1982. gada 30. decembra pavēle Nr. 18/7 Par atbildīgā par šaujamieroču saņemšanu, uzskaiti, glabāšanu un izmantošanu LVU kara katedrā; dokuments krievu valodā; dokumentā svītrojumi un labojumi ar zīmuli, kas, acīmredzot, veikti jaunākas informācijas atspoguļošanai, ka atbilstoši 1984. gada 17. decembra un tad 1985. gada 23. janvāra pavēlei Nr. 2/1 atbildīgais par šaujamieročiem kara katedrā bija tās vadītājs apakšpulkvedis Aivars Galviņš); LVA, 1340. f., 1a. apr., 91. l., 1. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1985. gada 23. janvāra pavēle Nr. 2/1 *Par atbildīgā par šaujamieroču saņemšanu, uzskaiti, glabāšanu un izmantošanu LVU kara katedrā*; dokuments krievu valodā).

²⁹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 10. l. (LVU pirmās daļas 3. lieta, gada atskaite par kara katedras darbu 1952–1955 mācību gados, sākta 1953. gada septembrī, beigta 1955. gada aprīlī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 1. lp. (LVU rektora Jāņa Jurgena un kara katedras priekšnieka ģenerālmajors Oto Ūdentiņa 1953. gada

kara katedra tobrīd gatavoja trīs veida rezerves virsniekus: kājnieku rezerves virsniekus, ceļu karaspēka rezerves virsniekus (autoceļu būves un ekspluatācijas tehniķus) un ķīmiskā karaspēka rezerves virsniekus (ķīmiskās aizsardzības vada komandierus).²⁹⁹ Kara katedras telpas tolaik atradās Suvorova (tagad Aleksandra Čaka) ielā 32. Turpat ēkas pagrabā bija iekārtota arī šautuve mazkalibra šautenēm līdz 50 metriem, kas vienlaikus paredzēta trim personām.³⁰⁰

1965. gadā atjaunojot LVU kara katedras darbību, mainījās gatavoto rezerves virsniņu profils. LVU Fizikas un matemātikas fakultātes studentus gatavoja par tālo sakaru apakšvienību vada komandieriem, bet citu fakultāšu studentus – par motorizētā strēlnieku vada komandieriem.³⁰¹ 1972. gadā sekoja jaunas pārmaiņas. PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1967. gada 26. decembra pavēle Nr. 178-c *Par studentu, kursantu un augstāko un vidējo speciālo civilo mācību*

29. septembra vēstule Nr. 271-cc Baltijas kara apgabala karspēka pavēlnieka palīgam augstāko mācību iestāžu jautājumos; dokuments krievu valodā; LVA, 1340. f., 1a. apr., 10. l., 2.–15. lp. (LVU rektora Jāņa Jurgena un kara katedras priekšnieka ģenerālmajors Oto Ūdentiņa 1953. gada 29. septembra vēstules Nr. 271-cc Baltijas kara apgabala karspēka pavēlnieka palīgam augstāko mācību iestāžu jautājumos 1. pielikums *Atskaite par kara katedras darbu LVU 1952./53. mācību gadā*, ko 1953. gada 25 septembrī parakstīja Oto Ūdentiņš un ko bija paredzēts apstiprināt rektoram).

²⁹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 10. l., 2. lp.

³⁰⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 10. l., 12.–13. lp.

³⁰¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 23. l., 45.–48. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1967. gada 26. decembra pavēle Nr. 178-c *Par studentu, kursantu un augstāko un vidējo speciālo civilo mācību iestāžu audzēkņu kara apmācību* ar pielikumiem: PSRS aizsardzības ministra 1967. gada 20. septembra pavēles Nr. 0221 1. pielikums *Augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu saraksts ar noteiktu studentu kara un kara un jūras sagatavošanas specialitāti, saraksts*, ko sagatavoja Ģenerālštāba priekšnieka vietnieks ģenerālpulkvedis Sergejs Štemenko un PSRS Aizsardzības ministrijas Galvenās kadru pārvaldes priekšnieks ģenerālpulkvedis Josifs Gusakovskis, PSRS aizsardzības ministra 1967. gada 20. septembra pavēles Nr. 0221 2. pielikums *Daudznozaru augstāko mācību iestāžu saraksts ar norādījumu par to, no kādiem Bruņoto spēku, karaspēku un dienestu veidiem jāieceļ kara katedru priekšnieki, viņu vietnieki un mācību daļu priekšnieki*, ko sagatavoja Ģenerālštāba priekšnieka vietnieks ģenerālpulkvedis Sergejs Štemenko un PSRS Aizsardzības ministrijas Galvenās kadru pārvaldes priekšnieks ģenerālpulkvedis Josifs Gusakovskis; dokuments un pielikumi krievu valodā).

iestāžu audzēkņu kara apmācību informēja, ka atbilstoši PSRS aizsardzības ministra 1967. gada 20. septembra pavēles Nr. 0221 1. pielikumam, sākot ar 1972./1973. mācību gadu, LVU visu fakultāšu studentus sagatavos motorizētā strēlnieku vada komandierus uz kājnieku kaujas mašīnām.³⁰² Baltijas kara apgabala štāba priekšnieka ģenerālmajora Mihaila Tereščenko 1972. gada 27. oktobra vēstules Nr. 6/01620, kas kā kopija nosūtīta arī LVU rektoram, pielikumā norādīts, ka divu iepriekšējo specialitāšu vietā, sākot ar 1972. gada septembri, jāsāk apmācīt jaunajā specialitātē.³⁰³ Četrus gadus vēlāk sekoja nākamās izmaiņas. Atbilstoši PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1976. gada 30. jūlija pavēlei Nr. 124-c *Par kara apmācības ieviešanu, studentu un kursantu kara apmācības specialitātes precizēšanu dažās augstākajās un vidējās speciālās mācību iestādēs* un tās pielikumā esošais izraksts no PSRS Aizsardzības ministrijas 1976. gada 11. jūlija pavēles Nr. 0138 1. pielikuma paredzēja, ka kara apmācību LVU papildina ar jaunu specialitāti Vēstures un filozofijas fakultātes studentiem. Turpmāk viņus gatavoja par motorizētās strēlnieku rotas komandiera

³⁰² LVA, 1340. f., 1a. apr., 36. l., 35.–37.lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1972. gada 29. jūnija pavēle Nr. 81-c *Par studentu, kursantu un augstāko un vidējo speciālo civilo mācību iestāžu audzēkņu kara apmācību* un pielikums – izraksts no PSRS aizsardzības ministra 1972. gada 20. jūnija pavēles Nr. 0102 1. pielikuma *Augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu saraksts ar noteiktu studentu kara un kara un jūras sagatavošanas specialitāti*, ko sagatavoja PSRS Aizsardzības ministrijas Galvenās kadru pārvaldes priekšnieks ģenerālpulkvedis Aleksandrs Altuņins un Ģenerālštāba Galvenās organizācijas mobilizācijas pārvaldes priekšnieks ģenerālpulkvedis Aleksandrs Volkovs; dokuments un pielikums krievu valodā).

³⁰³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 36. l., 50.–53. lp. (Baltijas kara apgabala štāba priekšnieka ģenerālmajora Mihaila Tereščenko 1972. gada 27. oktobra vēstule Nr. 6/01620, kas kā kopija nosūtīta arī LVU rektoram, un pielikums - izraksts no sauszemes karaspēka virspavēlnieka un PSRS aizsardzības ministra vietnieka 1972. gada 19. septembra direktīvas Nr. 458/092 par termiņiem pārejai uz jaunā profila kara sagatavošanu civilās augstākās mācību iestādēs 1972./73. mācību gadā pielikuma, ko sagatavoja PSRS Aizsardzības ministrijas Ārpuskaraspēka apmācības pārvaldes priekšnieks ģenerālleitants Aleksandrs Odincovs un pirmās daļas priekšnieka vietnieks pulkvedis Beškarevs; dokuments un pielikums krievu valodā).

vietniekiem politiskajos jautājumos specialitātē.³⁰⁴ Mainījās arī LVU kara katedras mītne, pārceloties uz Grostonas ielu,³⁰⁵ kur arī piedzīvoja savas pastāvēšanas noslēgumu.

Kara katedru pirms tās likvidācijas un divus mēnešus pēc LVU pārdēvēšanas par Latvijas Universitāti un uzskatāmi raksturo Baltijas kara apgabala karaspēka pagaidu pavēlnieka ģenerālleitnanta Fjodora Meļņičuka apstiprināšanai paredzētais *Akts par vispusīgu Latvijas Universitātes kara katedras pārbaudi* (reģistrēts Latvijas Universitātes pirmajā daļā 1990. gada 28. maijā Nr. 37-c).³⁰⁶ No 1990. gada 14. līdz 19. maijam noritēja plānveida kara katedras vispusīga pārbaude Latvijas Universitātē (rektors Juris Zaķis, kara katedras priekšnieks Aivars Galviņš). Iepriekš šāda pārbaude bija veikta 1987. gadā, kara katedra saņēma novērtējumu labi un līdz 1990. gada pārbaudes veikšanai nepilnības bija novērstas.³⁰⁷ Pārbaudes veikšanai bija izveidota komisija, kuras priekšsēdētājs bija studentu apmācības augstākajās mācību iestādēs grupas vecākais virsnieks A. Dolženkovs, komisijas locekļi – Daugavpils pedagoģiskā institūta mācību daļas priekšnieks S. Posse, studentu apmācības augstākajās mācību iestādēs par rezerves virsniekiem grupas virsnieks, pulkvedis V. Goretijs, Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas kara katedras vecākais pasniedzējs, apakšpulkvedis P. Seliševs, bataljona komandiera vietnieks kara daļas Nr. 34469 bruņojuma jautājumos N.

³⁰⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 9.–10. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1976. gada 30. jūlija pavēle Nr. 124-c *Par kara apmācības ieviešanu, studentu un kursantu kara apmācības specialitātes precizēšanu dažās augstākajās un vidējās speciālās mācību iestādēs* un tās pielikums – izraksts no PSRS Aizsardzības ministrijas 1976. gada 11. jūlija pavēles Nr. 0138 1. pielikuma; dokuments un pielikums krievu valodā).

³⁰⁵ “Pasniedzēji un darbinieki”, *Padomju Students*, Nr. 8, 1972, 2. novembris, 3. lpp. *Red. piez.*

³⁰⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l. (LVU, plāni, ziņojumi un atskaite par studentu kara apmācību, sākta 1990. gad 29. maijā, beigta 1990. gada 2. oktobrī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 2.–19. lp. (akts par vispusīgu Latvijas Universitātes kara katedras pārbaudi, ko sagatavoja komisija un ko bija jāapstiprina Baltijas kara apgabala karaspēka pagaidu pavēlniekam ģenerālleitnantam Fjodoram Meļņičukam, reģistrēts Latvijas Universitātes pirmajā daļā 1990. gada 28. maijā Nr. 37-c, ar trim pielikumiem; dokuments un pielikumi krievu valodā).

³⁰⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 2. lp.

Lukojanovs.³⁰⁸ Aktā sniegtas gan statistiskas ziņas, piemēram, tas, ka kopš 1965. gada, kad atjaunota kara katedra, to absolvējuši 6723 rezerves virsnieki,³⁰⁹ gan arī politiskas situācijas raksturojums. Pēdējā sakarā jāmin daži piemēri. Tā – komisija secināja:

“Studentu sagatavošanā pozitīvi, ka sarežģītos sabiedriski politiskās situācijas apstākļos universitātes studenti regulāri apmeklē nodarbības, piedalās mācību materiālās bāzes veidošanās un pilnveidošanā.”³¹⁰

“Līdz 1990. gadam ikgadu universitātes ietvaros rīkoja olimpiādi “Dzimtenes sardzē”. 1990. gadā, studējošā pamatiedzīvotāju jaunatne, ievērojot sabiedriski politisko situāciju Latvijā, atteicās piedalīties olimpiādē. Kara katedras vadītāji un virsnieki ne reizi vien organizēja tikšanās ar neformālo kustību līderiem.”³¹¹

Sabiedriski politiskā situācija netieši piesaukta arī kara katedras zinātniskās un inovatīvās darbības novērtējumā, proti, kā nepilnība atzīta, ka “latviešu tautības studenti nepietiekami piedalās zinātniskajā, racionalizācijas darbā”³¹². Visbeidzot, viens no komisijas gala secinājumiem:

“Latvijas Universitātes kara katedra ar rezerves virsnieku sagatavošanas uzdevumiem tiek galā, bet, ievērojot sabiedriski politiskus apstākļus republikā studenti parādīja tikai apmierinošas zināšanas kara apmācības priekšmetos.”³¹³

Komisijas slēdzieni un priekšlikumi, tai skaitā nepilnību novēršanai dotais laiks līdz 1990. gada 1. septembrim,³¹⁴ liecina par politiskās tālredzības trūkumu un faktiskās situācijas ignorēšanu. Kara katedra līdzīgi kā citas padomju struktūras Latvijas Universitātē likvidēta 1991. gadā.

³⁰⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 15.–16. lp.

³⁰⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 3. lp.

³¹⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 4. lp.

³¹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 10. lp.

³¹² LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 11. lp.

³¹³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 14. lp.

³¹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 113. l., 15. lp.

LVU sakari ar ārvalstu universitātēm un ārvalstu delegāciju uzņemšana

LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1968. gada 10. janvāra pavēle Nr. 1-c *Par instrukcijas «Par ārzemju zinātniski tehnisko delegāciju, atsevišķu zinātnieku (speciālistu) uzņemšanas kārtību ministrijās, resoros un organizācijas un noteikumi darbam ar viņiem» prasību izpildi*, atsaucoties uz PSRS Ministru Padomes Valsts zinātnes un tehnikas komitejas 1967. gada 31. jūlija nolēmumu Nr. 286, ar kuru apstiprināta instrukcija *Par ārzemju zinātniski tehnisko delegāciju, atsevišķu zinātnieku (speciālistu) uzņemšanas kārtību ministrijās, resoros un organizācijas un noteikumi darbam ar viņiem*, kas savukārt izstrādāta atbilstoši PSRS Ministru Padomes 1967. gada 28. februāra nolēmumiem Nr. 164-66, paredzēja noteiktu rīcību ministrijas un augstāko mācību iestāžu darbiniekiem. Pirmkārt, bija paredzēts, ka turpmāk attiecīgajos jautājumos jāvadās pēc instrukcijas prasībām. Otrkārt, atbildība par sakaru organizēšanu ar ārvalstīm, saraksti ar ārzemniekiem – organizācijām un atsevišķām personām – noteikta ministrijas zinātniski pētnieciskā darba nodaļai (V. Gorškovam). Treškārt, ārzemnieku uzņemšanu bija jāveic ministra kabinetā, bet telefonisku saziņu ar viņiem, tikai izmantojot telefona Nr. 222720. Ceturtkārt, administratīvi saimnieciskās daļas priekšniekam V. Karpovam bija uzdots līdz 1968. gad 1. februārim nodrošināt tipogrāfiski izgatavotu speciālo veidlapu izgatavošanu saziņai ar ārzemēm.³¹⁵

Līdzīgā veidā bija uzdots minētajā pavēlē rīkoties arī rektoriem, proti, līdz 1968. gada 20. janvārim bija jānorīko atbildīgās personas par darba organizāciju ārzemnieku uzņemšanai, bija jānosaka ārzemnieku uzņemšanai noteiktas telpas un telefons, kā arī jāizgatavo speciālas veidlapas. Tas, kas neparādās ministrijas sakarā, bet ir noteikts rektoriem. Turpmāk rektoriem bija jāizstrādā viesu uzņemšanas programma un viņu kustības maršruti, kas bija jāiesniedz

³¹⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 15. lp. (LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1968. gada 10. janvāra pavēle Nr. 1-c *Par instrukcijas «Par ārzemju zinātniski tehnisko delegāciju, atsevišķu zinātnieku (speciālistu) uzņemšanas kārtību ministrijās, resoros un organizācijas un noteikumi darbam ar viņiem» prasību izpildi*; dokuments krievu valodā).

ministrijā ne vēlā kā trīs dienas pirms ārzemnieku vizītes. Tāpat bija jāsagatavo rakstveida atskaite par ārzemnieku uzņemšanu, kas ietvēra sarunas izklāstu ar uzdotajiem jautājumiem, priekšlikumus un rekomendācijas, kā arī ziņas, kas raksturo ārzemju speciālistu un viņu pārstāvētās organizācijas. Minētā atskaite bija jāiesniedz ministrijā desmit dienu laikā pēc vizītes beigām. Atbildība par pavēles, kā arī instrukcijas izpildi bija uzticēt ministrijas zinātniski pētnieciskā darba nodaļai.³¹⁶

LVU, Rīgas politehniskā institūta rektorus un pirmo daļu priekšniekus 1967. gada 21. decembrī bija uzdots iepazīstināt ar izrakstu no PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas 1967. gada 31. jūlija instrukcijas Nr. 286. Šīs instrukcijas 3. punkts paredzēja, ka tas, kas uzņem ārzemniekus, ir pilnībā atbildīgs par to uzņemšanu. 4. punkts noteica, ka, ja nav izveidota atsevišķa struktūra, kas atbildīga par ārējiem sakariem, tad ir jānorīko darbinieki, lai organizētu darbu zinātniski tehnisku sakaru ar ārzemēm īstenošanai. 6. punkts paredzēja, ka ārzemniekus drīkst iepazīstināt tikai ar tādiem uzņēmumiem, zinātniski pētnieciskajiem un projektēšanas konstruktoru organizācijām, kas ir minēti ārzemniekiem atklāto objektu sarakstā. 7. punkts noteica, ka uzņēmumu, zinātniski pētniecisko un projektēšanas konstruktoru organizāciju vadītāji, kas atbilstoši ministrijas un resora rīkojumam organizē ārzemnieku uzņemšanu, saskaņo katras uzņemšanas iespēju ar vietējām valsts drošība struktūrām ne vēlā kā piecas dienas līdz noteiktajai ārzemju vizītei.³¹⁷

Instrukcijas 8. punkts noteica, ka apmeklējamos uzņēmumus, zinātniski pētnieciskās un projektēšanas konstruktoru organizācijas nosaka ar atbilstošas ministrijas, resora un organizācijas rīkojumu. Turklāt rīkojumā ir jāparedz ne tikai konkrēti sarīkojumi, bet arī sagatavošanas darbi, kas, cita starpā, ietvēra ne tikai noteiktu apskates objektu uzskaiti, bet arī maršrutu, sagaidīšanu un pavadīšanu,

³¹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 16. lp.

³¹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 17. lp. (Izraksts no PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas 1967. gada 31. jūlija instrukcijas Nr. 286, ko 1967. gada 21. decembrī veica LVU pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis, LVU pirmā daļa reģistrēja izrakstu kā saņemtu 1968. gada 15. janvārī ar Nr. 12-c; dokuments krievu valodā).

izvietošanu viesnīcā un nepieciešamības gadījumā kultūras un sadzīves apkalpošanas organizācijā. 10. punkts paredzēja, ka tēriņiem jāatbilst noteiktajām normām. 11. punkts noteica, ka uzņemšana drīkst noritēt tikai tam paredzētajās telpās, kas atbilst 1965. gada 1. oktobra instrukcijas Nr. 0015 XVI sadaļai par valsts noslēpuma un slepenības režīma nodrošināšanu veicamajiem darbiem iestādēs un uzņēmumos. 12. punktā bija ietverts noteikts, ka uzņemšanas dalībniekus nosaka atbildīgās ministrijas, resora un organizācijas vadītāji atbilstoši ārējo sakaru sagatavojam sarakstam. 13. punkts paredzēja, ka ministrijas, resoru un organizāciju darbinieki pēc darba (sarunas) ar ārzemniekiem no kapitālistiskajām valstīm sniedz ārējo sakaru nodaļai rakstveida atskaiti (sarunas pierakstu), izklāstot tehniskus jautājumus, priekšlikumus un rekomendācijas, kas apspriesti ar ārzemniekiem, kā arī ziņas, kas raksturo ārzemju speciālistus un uzņēmumus vai organizācijas.³¹⁸

Instrukcijas 14. punktā bija noteikts, ka ministrijas un resori (organizācijas), kas ir atbildīgi par ārzemnieku uzņemšanu, piecpadsmit dienu laikā pēc vizītes sniedz PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejai un Vissavienības zinātniskās un tehniskās informācijas institūtam katram pa vienam eksemplāram vispārinātu atskaiti par ārzemnieku uzņemšanas rezultātiem atbilstoši PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas noteiktajai formai. 15. punkts paredzēja, ka visi dienesta sakari, personiski kontakti, kā arī sarakste ar ārzemju uzņēmumiem, organizācijām, firmām un atsevišķām personām notiek ar ārējo sakaru struktūrvienības starpniecību, saņemot atļauju no ministrijas, resora un organizācijas vadības. 16. punkts noteica, ka darbinieki, kas piedalās uzņemšanās, informē ārējo sakaru struktūrvienības par kontaktiem ar ārzemniekiem, viņu izteiktajiem lūgumiem, pretenzijām, vēlmēm kā arī sniegtajām politiska, ekonomiska un zinātniski tehniska rakstura ziņām. 17. punkts paredzēja, ka telefoniskai saziņai ar ārzemniekiem rekomendē ierādīt speciālu aparāturu, ko izmanto tikai noteiktas amatpersonas. 18. punkts noteica, ka dienesta sarakste notiek pēc PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas saskaņojuma saņemšanas, bet sarakste atbilstoši vienošanās, kas noslēgtas starp PSRS un ārvalstīm par

³¹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 18. lp.

zinātniski tehnisku sadarbību, veic ar ārējo sakaru struktūrvienības starpniecību.³¹⁹

Instrukcijas 19. punkts regulēja, ka dienesta vēstules saziņai ar ārzemēm ir jānoformē uz speciālām veidlapām. Turklāt bija aizliegts lietot zīmogus un spiedogus, kas domāti vispārīgai lietošanai. 20. punkts noteica, ka ārzemju vizītes, kā arī saņemtā zinātniski pētnieciskā informācija un produktu paraugi ir jāreģistrē. 21. punkts noteica, ka atsevišķos gadījumos ārzemniekiem drīkst nodot atsevišķas tehniskās literatūras publikācijas un sīkus produktus, kas domāti plašai pārdošanai. Šajā gadījumā jāievēro instrukcija *Par kārtību kādā izved uz ārzemēm neslepenus materiālus un īsteno starptautisku grāmatu apmaiņu*, ko apstiprināja PSRS Galvenā pārvalde valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1967. gada 18. februārī. Dienesta dokumentu nodošana bija iespējama tikai ar ministrijas, resora un organizācijas vadītāja atļauju, fiksējot nodošanas faktu atskaitē. 22. punkts uzsvēra, ka ārzemnieku uzņemšana jāizmanto kā līdzeklis, lai saņemtu informāciju par jaunākajiem sasniegumiem zinātnē un tehnikā pasaulē ar mērķi ātrākajā veidā to ieviest tautsaimniecībā. Visbeidzot, 23. punktā bija norādīts, ka darbā ar ārzemniekiem ir jāievēro vienmēr un visur cienīga uzvedība, politiska vērība un jāglabā valsts un dienesta noslēpumi.³²⁰

LVU rektora Valentīna Šteinberga 1968. gada 12. februāra vēstule Nr. 29-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Visvarim Milleram informēja par to, ka izpildīta LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas 1968. gada 10. janvāra pavēle 1-c. Bija izveidota ārējo sakaru struktūrvienība, atbildība par ārzemnieku uzņemšanu noteikta zinātņu prorektoram Edgaram Jansonam. Vēstulei pielikumā bija LVU rektora Valentīna Šteinberga 1968. gada 29. janvāra pavēle Nr.5-c *Par sakaru ar ārzemju organizācijām un ārzemnieku uzņemšanu LVU īstenošanas kārtību*.³²¹

³¹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 19. lp.

³²⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 20. lp.

³²¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 21. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1968. gada 12. februāra vēstule Nr. 29-c LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministram Visvarim Milleram).

Minētā rektora pavēle atkārtoja instrukcijas prasības, piemērojot tās LVU apstākļiem. Atbilstoši 1. punktam saziņa ar ārzemju institūcijām un personām bija uzticēta LVU zinātniskajai daļai (zinātņu prorektoram docentam Edgaram Jansonam). 2. punkts paredzēja ārējo sakaru struktūrvienības izveidi LVU zinātniskās daļas ietvaros līdz 1968. gada 1. februārim, turklāt struktūrvienībai bija jābūt organizētai divās grupās, viena, kas saistīta ar zinātniski tehniskajiem sakariem, bet otra ar kultūras sakariem, attiecīgi saucot tās pēc specializācijas krievu valodas akronīmiem. 3. punkts noteica detalizēti ārējo sakaru daļas pienākumus, tai skaitā tai bija jāorganizē saziņa ar ārzemēm, jāizstrādā plāni un pasākumi ārzemnieku uzņemšanai, jānoteic apskates objekti un personas, ar kurām ir lietderīgi tikties, jāorganizē uzņemšana, jāveic iepazīšanās ar gaidāmajiem viesiem, izmantojot pieejamos materiālus. Pavēles 4. punkts paredzēja, ka ārzemnieku uzņemšanai bija jānorit, piedaloties pirmās daļas priekšniekam (Stahijam Sproģim). Visiem plāniem jābūt izstrādātiem ne vēlāk kā piecas dienas pirms viesu uzņemšanas. 5. punkts paredzēja, ka ārējo sakaru daļas darbiniekiem pēc ārējo sakaru darba beigšanas (sarunas) ar ārzemniekiem no kapitālistiskajām valstīm ir jāsniedz attiecīgajai struktūrvienībai rakstveida atskaiti (sarunas ieraksts). Zinātniski tehniskajai grupai bija jāizklāsta zinātniski tehniski jautājumi, priekšlikumi un rekomendācijas, kas apspriesti ar ārzemniekiem, bet ziņas par ārzemniekiem un viņu pārstāvētajām institūcijām gan no kapitālistiskajām, gan arī no sociālistiskajām valstīm bija jāsniedz abām grupām. Pavēles 6. punkts paredzēja, ka docētājiem, zinātniskajiem darbiniekiem un darbiniekiem, kas piedalījušies sarīkojumos, ko rīko ārzemnieki vai ko rīko ārzemniekiem, jāinformē ārējo sakaru daļa par kontaktiem ar ārzemniekiem, viņu izteiktajiem lūgumiem, pretenzijām, vēlējumiem, kā arī sniegtajām politiska, ekonomiska un zinātniski tehniska rakstura ziņām. 7. punkts noteica, ka gan dienesta sakari, gan arī personiski kontakti, sarakste norit ar ārējo sakaru starpniecību. Visiem kontaktiem, kā arī saņemtajai zinātniski tehniskajai informācijai un izstrādājumu paraugiem jābūt fiksētiem ārējo sakaru daļā. 8. punkts paredzēja, ka saziņai ar ārzemniekiem norit uz atbilstošās LVU veidlapas, par kuras izgatavošanu atbildīgs bija LVU prorektors administratīvi

saimnieciskajā darbā Antons Babris. 9. punkts noteica, ka ārzemju delegācijas uzņem rektora kabinetā (universitātes padomes sēžu zālē), savukārt telefona sarunas norit, izmantojot tālruņa numur 224732, kas ir ārējo sakaru daļas numurs. 10. un 11. punkti noteica uzvedības normas tikšanās reizēs. 12. punktā bija uzdots prorektoram Edgaram Jansonam un pirmās daļas priekšniekam Stahijam Sproģim līdz 1968. gadam 1. februārim sniegt priekšlikumus ārējo sakaru daļas personālsastāvam. 13. punkts noteica institūcijas un amatpersonas, kam bija jāiepazīstas ar attiecīgo pavēli.³²² Pavēles 1. pielikumā, ko rektors apstiprināja 1968. gada 2. februārī, bija noteikts zinātniski tehniskās grupas sastāvs,³²³ bet 2. pielikumā, ko rektors apstiprināja 1968. gada 2. februārī, kultūras grupas sastāvs³²⁴. Zinātniski tehniskās grupas vadība bija uzticēta prorektoram Edgaram Jansonam. Spriežot pēc atzīmēm personālsastāva sakarā – ķeksīšiem, jautājuma zīmēm, svītrojumiem, pierakstījumiem –, sastāvs arī pēc tā sagatavošanas apstiprināšanai raisīja diskusijas. Ar ķeksīšiem atzīmēti eksperimentālās fizikas katedras docents Voldemārs Fricbergs, Pusvadītāju fizikas problēmu laboratorijas vecākais inženieris fizikas un matemātikas zinātņu kandidāts Jānis Valbis, Skaitļošanas centra vecākais inženieris Andrejs Skuja, Ekonomikas fakultātes katedras vadītājs profesors Kārlis Andžāns, Ģeogrāfijas fakultātes katedras vadītājs docents Antons Kolotijevskis, Vēsture un filoloģijas fakultātes

³²² LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l. (LVU pirmās daļas 9. lieta, Universitātes rektora pavēles, sāka 1967. gada 14. decembrī, beigta 1968. gada 21. novembrī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 3.–7. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1968. gada 29. janvāra pavēle Nr.5-c *Par sakaru ar ārzemju organizācijām un ārzemnieku uzņemšanu LVU īstenošanas kārtību*; dokuments krievu valodā).

³²³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l., 8.–9. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1968. gada 29. janvāra pavēles Nr.5-c *Par sakaru ar ārzemju organizācijām un ārzemnieku uzņemšanu LVU īstenošanas kārtību* 1. pielikums, ko sagatavoja prorektors Edgars Jansons un pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģiskis un ko rektors apstiprināja 1968. gada 2. februārī; dokuments krievu valodā).

³²⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l., 10. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1968. gada 29. janvāra pavēles Nr.5-c *Par sakaru ar ārzemju organizācijām un ārzemnieku uzņemšanu LVU īstenošanas kārtību* 2. pielikums, ko sagatavoja prorektors Edgars Jansons un pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģiskis un ko rektors apstiprināja 1968. gada 2. februārī; dokuments krievu valodā).

dekāns Antons Varslavāns, Zinātniskās bibliotēkas direktora vietniece Laima Laroze.³²⁵ No minētajām personām tikai Jānis Valbis nebija parakstījis par, iepazīšanos ar pavēli.³²⁶ To, ka atzīmes pie minētā personālsastāva pielikuma nav tieši jāsaista ar iesaisti vai atteikšanos no iesaistes uzskatāmi parādi arī citas atzīmes vai to trūkums pie personālsastāva. Tā – Juridiskās un filozofijas fakultātes katedras vadītājs docents Oto Grīnbergs ir bez atzīmes, bet ir parakstījis par iepazīšanos; Bioloģijas fakultātes zinātniskā līdzstrādniece V. Eglīte atzīmēta ar jautājuma zīmi, bet parakstījusies; komjaunatnes komitejas studentu zinātniska darba sektora vadītājs Juris Berkovičs atzīmēts ar jautājuma zīmi, izsvītrots, bet parakstījis par iepazīšanos; savukārt N. Emaikina LVU zinātniskās daļas inspektore metodiste, Ārējo sakaru struktūrvienības sekretāre ir gan izsvītrota, gan arī viņas uzvārds nav norādīts paraksta lapā, S. Grigorjevs, kas ar roku viņas uzvārdam pretim uzrakstīts, arī nav paraksta lapā.³²⁷

Kultūras grupas personālsastāva pielikums ir bez atzīmēm. Grupas vadītājs – PSKP vēstures katedras vadītājs docents Vitolds Rajeviskis (1929–2001), LVU partijas komitejas priekšsēdētājs Anatolijs Buls (1967. gadā aizstāvējis disertāciju *Latvijas KP Latgales organizācijas cīņa pret buržuāzisko diktatūru (1920.—1929. g.)*³²⁸), komjaunatnes komitejas pirmā sekretāre Feliciana Saule (precējusies Rajevska, 1965. gadā beigusi studijas Vēstures un filoloģijas fakultātes krievu valodas un literatūras nodaļā³²⁹), Svešvalodu fakultātes dekāne Tatjana Golovina, svešvalodu fakultātes angļu valodas katedras aspirants Jānis Vējš, svešvalodu mācīšanas metodikas katedras Pēteris Ozoliņš, krievu literatūras katedras vadītāja Elga Stanke, latviešu

³²⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l., 8.–9. lp.

³²⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l., 11.–12. lp. (paraksts par iepazīšanos ar LVU 1968. gada 29. janvāra pavēles Nr.5-c *Par sakaru ar ārzemju organizācijām un ārzemnieku uzņemšanu LVU īstenošanas kārtību*; dokuments krievu valodā).

³²⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l., 8.–9., 11.–12. lp.

³²⁸ “Jauns zinātņu kandidāts, Anatolijs Buls”, *Padomju Students*, Nr. 18, 1967, 15.

jūnijs, 1. lpp. *Red. piez.*

³²⁹ “Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pavēle Nr. 200”, *Padomju Students*, Nr. 22, 1964, 25. septembris, 1. lpp. *Red. piez.*

literatūras katedras docente Mirdza Gaile. No minētā saraksta tikai Mirdza Gaile nebija parakstījusies par iepazīšanos ar pavēli.³³⁰

PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Sofinska 1976. gada vēstule Nr. 3113, kas LVU pirmajā daļā saņemta 1976. gada 2. septembrī, reģistrējot ar Nr. 200-c,³³¹ demonstrē, ne tikai zinātniski pētniecisko kontaktu ar ārvalstīm kontroles centralizāciju, pieprasot rektoriem veikt nepieciešamās darbības, lai izslēgtu jebkādu kontaktu dibināšanu bez PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas ārējo sakaru pārvaldes saskaņojuma saņemšanas,³³² bet arī norādīja uz pārkāpumiem noteiktajā kārtībā, minot arī konkrētu piemērus³³³. Vēstulē bija norādīts, ka ASV un PSRS tirdzniecības un ekonomiskās sadarbības padome (*US-USSR Trade and Economic Council* – angļu val.), kā arī atsevišķi ASV uzņēmumi plaši kontaktējas ar padomju zinātniskajām institūcijām un augstākajām mācību iestādēm, kā arī atsevišķiem zinātniskajiem darbiniekiem un speciālistiem, apejot PSRS Augstākās un vidējās speciālo izglītības ministrijas un PSRS Valsts zinātnes un tehnikas komitejas ārējo sakaru struktūrvienības. Turklāt minēts gadījums, kad *PerkinElmer* esot aicinājis uz piedalīties konsultācijās no 1976. gada 29. marta līdz 2. aprīlim par augstā spiediena šķidrumu hromatogrāfijas problēmām. Uz aicinājumu atsaukušies pat tādi, kas nav bijusi Vissavienības objektu, kas atklāti ārzemnieku apmeklējumiem, sarakstā.³³⁴ Līdzīgi aizrādījumi par nepieciešamību ievērot subordināciju ārzemju zinātnieku un speciālistu aicināšanā uz vissavienības zinātniskajām konferencēm ietverti PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jelutina 1977. gada februāra vēstulē Nr. ИП-24-с *Par līdzekļiem, lai pilnveidotu vissavienības zinātnisko un zinātniski tehnisko konferenci, apspriežu, simpoziju un semināru, kur aicināti ārzemju zinātnieki un speciālisti,*

³³⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 24. l., 10., 11.–12. lp.

³³¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 11.–12. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Sofinska 1976. gada vēstule Nr. 3113, kas LVU pirmajā daļā saņemta 1976. gada 2. septembrī, reģistrējot ar Nr. 200-c; dokuments krievu valodā).

³³² LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 12. lp.

³³³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 11. lp.

³³⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 11. lp.

*sagatavošanu un īstenošanu PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas sistēmas augstāko mācību iestādēs.*³³⁵

Salīdzinoši LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija šajā laikā, spriežot pēc dokumentiem, vairāk pievērsās ārzemnieku uzņemšanas organizatoriskiem jautājumiem. Piemēram, LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieks Zigfrīds Austers 1976. gada 28. septembra vēstulē Nr. 184-c Latvijas Valsts universitātei informēja, ka LPSR Ministru Padomes 1974. gada 24. jūlija nolēmums Nr. 368-10, kas savukārt pieņemts, izpildot PSRS Ministru Padomes 1974. gada 15. maija nolēmumu Nr. 360-133, aizliedz “uzņēmumu, organizāciju un iestāžu vadītājiem tērēt līdzekļus, lai iegādātos suvenīrus ārvalstu pārstāvjiem”³³⁶. Minēto bija uzdots bez ierunām izpildīt.³³⁷ Otrs piemērs ir LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmā vietnieka Zigfrīda Austera 1978. gada 10. aprīļa pavēle Nr. 4/3 *Par darba ar ārzemniekiem nodrošināšanu mācību iestādēs*. Atsaucoties uz LPSR Ministru Padomes 1978. gada 27. marta nolēmuma Nr. 124 9. punktu *Par LPSRS Ministru Padomes 1976. gada 11. jūnija nolēmuma Nr. 267 «Par līdzekļiem, lai nodrošinātu turpmāko ārzemju tūrista attīstību LPSR» izpildes gaitu*, ministra vietnieks pavēlēja nodrošināt:

“[...] priekšzīmīgu objektu uzturēšanu, kas paredzēti ārzemnieku apmeklējumam, kā arī stingru norādījumu izpildi, ko izstrādājusi LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvalde un citus spēkā esošos dokumentus par darbu ar ārzemniekiem. Ik gadu

³³⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 24.–26. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jelutina 1977. gada [datums nav redzams] februāra vēstule Nr. ИП-24-c *Par līdzekļiem, lai pilnveidotu vissavienības zinātnisko un zinātniski tehnisko konferenci, apspriežu, simpoziju un semināru, kur aicināti ārzemju zinātnieki un speciālisti, sagatavošanu un īstenošanu PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas sistēmas augstāko mācību iestādēs* un pielikums, LVU pirmajā daļā reģistrēts 1977. gada 3. martā Nr. 52-c; dokuments krievu valodā).

³³⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 8. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Zigfrīda Austera 1976. gada 28. septembra vēstule Nr. 184-c Latvijas Valsts universitātei; dokuments krievu valodā uz veidlapas krievu un latviešu valodā).

³³⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 8. lp.

jāatjauno ar savām pavēlēm personu saraksti, kas norīkoti darbam ar ārzemniekiem.”³³⁸

LVU darbinieku ārzemju komandējumi

Izvērstā PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1967. gada 26. maija pavēle Nr. 61-c *Par PSRS ministriju un resoru komandējumu organizēšanas pilnveidošanu* norāda uz PSKP CK 1967. gada 4. aprīļa nolēmumu Nr. П 37/33, kur atzīst, ka PSRS starptautisko attiecību palielināšanās atbilst “PSKP un Padomju valsts politikai”. Pavēlē izklāstīts minētajā nolēmumā konstatētais un nolemtais. Tā bija konstatēts, ka līdz ar starptautisko attiecību pieaugumu, vērojamas arī problēmas, kas galvenokārt saistītas komandējumu organizēšanu. Neatbilstīgas rīcības dēļ atsevišķi komandējumi faktiski ir tūristiski, šāda veida braucienos dodas vienas un tās pašas personas, bet tas savukārt rada nepamatotus tēriņus. Tāpat konstatēts, ka ministrijas un resori vāji izpilda PSKP un PSRS Ministru Padomes 1965. gada 26. oktobra nolēmumu *Par līdzekļiem, lai paaugstinātu Padomu Savienības starptautiskus zinātniski tehnisko sakaru ar ārvalstīm efektivitāti*.³³⁹ Pēc PSKP CK 1967. gada 4. aprīļa nolēmumu Nr. П 37/33 nolēmuma satura izklāsta seko arī konkrēti ministra pavēle, kas nosaka 1967. gada 4. aprīļa lēmumu izpildi. Pavēles 3. punktā konkrēti rektoriem bija uzdots veikt atlasī un komandēt ar mērķi izpētīt ārzemju zinātnisko un mācību iestāžu sasniegumus par jautājumiem, kas atbilst zinātniskiem pamatvirzieniem, ko izstrādājusi zinātniski tehniskā padome un ko atbalstījusi PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas

³³⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 51. l. (LVA pirmās daļas 1. lietas 1. sējums, PSRS un LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas pavēles un direktīvas, kas attiecas uz universitātes darbību, 1978. gada lieta, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 4. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmā vietnieka Zigfrīda Austera 1978. gada 10. aprīļa pavēle Nr. 4/3 *Par darba ar ārzemniekiem nodrošināšanu mācību iestādēs*; dokuments krievu valodā uz veidlapas krievu un latviešu valodā).

³³⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 5. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1967. gada 26. maija pavēle Nr. 61-c *Par PSRS ministriju un resoru komandējumu organizēšanas pilnveidošanu*).

kolēģija un PSRS Zinātņu akadēmija. Uzsvērts, ka ārzemju braucienos nosūtāmi zinātnieki, kas ir “spējīgi cienīgi pārstāvēt padomju augstāko skolu un propagandēt PSKP politiku un Padomju valsts panākumus”³⁴⁰. Šis pavēles punkts skatāms kopā ar iepriekš PSKP CK nolemto, proti, ir ne tikai atbildīgi jāizvēlas komandējamās personas, bet arī jāveic kārtīga sagatavošanās, veicot, tai skaitā arī “kvalificētu instruktāžu par dienesta un politiskajiem jautājumiem”³⁴¹. Pavēles 4. punktā bija noteikts, ka rektoriem jāorganizē sistemātisku atskaišu noklausīšanos, turklāt mēneša laikā ministrijā jāiesniedz atskaite par komandējumu kopā ar informatīvu uzziņu publikācijai, kā arī ar augstākās mācību iestādes slēdzienu par konkrētiem priekšlikumiem, kā izmantojami pozitīvie rezultāti augstākās mācību iestādes darbā, kā arī citām rekomendācijām sakarā ar ārzemju brauciena rezultātiem.³⁴² Pavēle noteica atskaišu pieņemšanas un izskatīšanas sistēmu.³⁴³ Tāpat pavēle paredzēja, ka starptautiskas sadarbības priekšlikumi izskatāmi nekavējoties, Ārējo sakaru pārvaldei bija uzdots izstrādāt atbilstošu instrukcija par kārtību, kā noformējami izbraukšanas dokumenti un komandējumu organizāciju uz sociālistiskām valstīm – Savstarpējās ekonomiskās palīdzības padomes dalībniecēm. Visbeidzot, virknei iestāžu bija uzdots izstrādāt priekšlikumus, lai izstrādāt plānus mācībām ārvalstīs.³⁴⁴

Līdzās jautājumiem par atbilstošu komandēšanas kārtības organizēšanu aktualizējās arī jautājums par iespējamiem draudiem slepenībai, ko radīja personu, kas strādāja ar slepenām ziņām. PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1976. gada 27. janvāra pavēlē Nr. 18-c *Par zinātnieku un speciālistu, kas ir iepazīstināti ar valsts noslēpumu saturošām ziņām, komandēšanu uz ārzemēm* konstatēts, ka joprojām konstatējami gadījumi, kad uz ārzemēm komandē bez pienācīgas vajadzības personas, kas ir iepazīstinātas ar valsts noslēpumu saturošām ziņām. Turklāt uzsvērts, ka nereti komandēšanai izraudzītie kandidāti ir

³⁴⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 12. lp.

³⁴¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 7. lp.

³⁴² LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 12. lp.

³⁴³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 12.–13. lp.

³⁴⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 13. lp.

“apolitiski, nepietiekami noturīgi morālā ziņā, paverši savā attieksmē pret uzticētiem viņiem noslēpumiem, materiālo labumu meklētāji”.³⁴⁵

Salīdzinoši īsi izklāstītajā pavēlē, norādīts uz priekšrakstiem, kas ir jāievēro, veicot kandidātu ārzemju komandējumam atlasī. Turklāt uzsvērts, ka personu, kas ir iepazīstinātas ar valsts noslēpumu saturošām ziņām drīkst sūtīt tikai tajā gadījumā, ja komandējuma rezultāti var būt lietderīgi, lai risinātu tās problēmas, kas arī veido valsts noslēpuma saturošās ziņas, ar kurām komandējamajam ir saskarsme.³⁴⁶ Visos citos gadījumos ir jāizvēlas personas, kas nav saistītas ar valsts noslēpumu. Pavēles noslēgumā uzsvērts, ka nedrīkst komandēt

“zinātniskus un speciālistus, kas izpauž apolitiskumu, merkantilismu, noslieci uz amorālu rīcību vai paviršu attieksme pret viņiem uzticētajiem noslēpumiem.”³⁴⁷

Jau iepriekš minētā Vjačeslava Jeļutina 1977. gada speciālistu, kas iepazīstināti ar valsts noslēpumu, izbraukšanai uz ārzemēm kārtības instruktīvajā vēstulē Nr. ИП-130 izbraukšanas nosacījumi personām, kas iepazīstinātas ar valsts noslēpumu, ir vēl vairāk pastiprināti. Piemēram, uzsvērts, ka šādas personas nav nosūtāmas

“darbam starptautiskajās organizācijās, kuru galvenās mītnes atrodas kapitālistiskajās vai attīstības valstīs. Tādu speciālistu nosūtīšana uz ārzemēm zinātniskā vai specializētā tūrisma nolūkā stingri ierobežojama.”³⁴⁸

Tāpat ar valsts noslēpumu iepazīstinātas personas nedrīkstēja doties tūrisma braucienā vai braucienā privātās darīšanās

“uz kapitālistiskajām valstīm, kā arī uz KTDR [Korejas Tautas Demokrātisko Republiku], ĶTR [Ķīnas Tautas Republiku], VTR

³⁴⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 4. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1976. gada 27. janvāra pavēlē Nr. 18-c *Par zinātnieku un speciālistu, kas ir iepazīstināti ar valsts noslēpumu saturošām ziņām, komandēšanu uz ārzemēm*; dokuments krievu valodā).

³⁴⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 4.–5. lp.

³⁴⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 49. l., 5. lp.

³⁴⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 18. lp.

[Vjetnamas Tautas Republiku], DSFR [Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku] un Kubas Republiku.”³⁴⁹

LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 23. jūnija vēstulē Nr. 276-cc *Par ierobežotu izbraukšanu uz ārzemēm*, atsaucoties LPSR Ministru Padomes 1977. gada 31. maija dokumentā Nr. 653-cc sniegtajiem norādījumiem, uzsvērtā nepieciešamība pastiprināt līdzekļus valsts noslēpuma saglabāšanas nolūkos. Atkārtoti bija norādīts uz to, ka personu, kas ir iepazīstinātas ar valsts noslēpumu, izbraukšana uz ārzemēm ir izņēmuma gadījumi. Virzot komandēšanai šādu personu, jārikojas iepriekš noteiktajā kārtībā ar to izņēmumu, ka vēstulē ir gan jānorāda uz apstākli, ka konkrēto personu komandē tieši tādēļ, ka tā ir iepazīstināta ar valsts noslēpumu, kā arī jāpamato komandēšanas lietderība. Šādu vēstuli paraksta rektors, bet viņa prombūtnē zinātņu prorektors. Vēstulē jābūt norāde uz ziņu, kas satur valsts noslēpumu, sarakstu, bet nedrīkst izpaust šo ziņu saturu.³⁵⁰ Visbeidzot, atkārtoti norādīts, ka ar valsts noslēpumu iepazīstinātas personas nedrīkst doties tūrisma braucienā vai braucienā privātās darīšanās

“uz kapitālistiskajām un attīstības valstīm, kā arī uz KTDR [Korejas Tautas Demokrātisko Republiku], ĶTR [Ķīnas Tautas Republiku], VTR [Vjetnamas Tautas Republiku], DSFR [Dienvidslāvijas Sociālistisko Federatīvo Republiku] un Kubas Republiku.”³⁵¹

Slepenu ziņu saturošu zinātniski pētniecisko darbu rezultātu publiskošana

LVU pirmās daļas slepenā lietvedībā nonāca gan priekšraksti par aizliegumu publiskot noteikta satura ziņas, gan arī skaidrojumi priekšrakstu piemērošanai. Tipisks piemērs ir LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē (*Glavljita*) priekšnieka Valentīna Agafonova 1968. gada 11. jūnija vēstule Nr. 38-

³⁴⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 18. lp.

³⁵⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 22. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1977. gada 23. jūnija vēstulē Nr. 276-cc *Par ierobežotu izbraukšanu uz ārzemēm*; dokuments krievu valodā).

³⁵¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 23. lp.

c LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam, kuras pielikumā bija 1968. gada 12. aprīļa apkārtraksts Nr. 6 par 1965. gada *Sarakstu ar ziņām, ko aizliegts publicēt atklātā presē, pārraidīt radio un televīzijā*³⁵². Piezīme uz vēstules, ka apkārtrakstam piešķirts inventāra numurs 1208 un ka tas atrodas seifā kopā ar sarakstu paskaidro, kāpēc lietā nav saglabāties pielikums.³⁵³ Cita starpā, spriežot pēc, piemēram, LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1954. gada 8. maija dokumenta Nr. 94-c *Teksta ziņojums par 1954. gada aprīlī veiktās iepriekšējās kontroles svītrojumiem*, ko parakstīja priekšnieka vietnieks V. Kamans, slepenās lietvedības struktūru publiskošana bija aizliegta. Minētā dokumenta 35. labojumā norādīts, ka 1954. gada *Latvenergo* koplīgumā cenzore Sļusareva, atsaucoties uz "Saraksta 352.§", pieprasīja līgumā, kur minēts "sevišķās daļas inspektors", svītrot "sevišķā daļa",³⁵⁴ kas izskaidro skopas ziņas par pirmās daļas darbiniekiem un neizkoptu latviešu valodas terminoloģiju pirmās daļas sakarā.

Daudz konkrētāku iespaidu par aizliegumu apjomu sniedz dokumenti, kas atspoguļo augstāko mācību iestāžu pārkāpumus *Glavljita* noteikto priekšrakstu izpildē. Piemēram, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1972. gada februāra (LVU pirmajā daļā saņemta 1972. gada 16. martā, reģistrācijas Nr. 8-нр) vēstule Nr. 540 savienoto republiku augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem norāda, ka *Glavljits*, veicot kontroli pār rokrakstiem un iespieddarbiem, kas sūtīti pa pastu 1971. gadā, konstatēja, ka

³⁵² *Перечень сведений, запрещённых к опубликованию в открытой печати, передачах по радио и телевидению* – krievu valodā.

³⁵³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 26. lp. (LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē priekšnieka Valentīna Agafonova 1968. gada 11. jūnija vēstule Nr. 38-c LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam, kuras pielikumā bija 1968. gada 12. aprīļa apkārtraksts Nr. 6 (001596. eksemplārs) par 1965. gada *Sarakstu ar ziņām, ko aizliegts publicēt atklātā presē, pārraidīt radio un televīzijā*; dokuments krievu valodā).

³⁵⁴ LVA, 270. f., 1c. apr., 949. l., 66. lp. (LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1954. gada 8. maija dokuments Nr. 94-c *Teksta ziņojums par 1954. gada aprīlī veiktās iepriekšējās kontroles svītrojumiem*, ko parakstīja priekšnieka vietnieks V. Kamans, 35. labojums).

“atsevišķi augstāko mācību iestāžu darbinieki neievēro Instrukcijas par kārtību, kādā izved uz ārzemēm neslepenus drukas darbus un īsteno starptautisku grāmatu apmaiņu prasības”.³⁵⁵

Vēstulē bija teikts, ka Instrukcijas 6. un 7. punkts paredz, ka nepublicētu rokrakstu izvešanas uz ārzemēm kontroli veic *Glavlits*, bet pirms tam atbilstošai ministrijai ir jāsniedz atsauksme par iespēju un lietderību šos materiālus izvest uz ārzemēm. Ministrijas slēdzienu jāiesniedz *Glavlitā*, kas savukārt izsniedz rakstveida atļauju izvešanai. Vēstulē vārds ‘rakstveida’ ir izcelts. Tikai pēc tam materiāli var būt nodoti sakaru uzņēmumam atbilstoši PSRS Sakaru ministrijas 103-M formai, ko paraksta rektors vai prorektors.³⁵⁶

Lai ilustrētu problēmas būtību, vēstule atklāja arī konkrētus pārkāpumus. Minēto pārkāpumu starpā ir arī, piemēram, gadījums, ko konstatējis Lietuvas PSR *Glavlits*, aizurot bandroli ar M. Martinaiša grāmatu *Kauņas politehniskā institūta divdesmitgade, fakti un skaitļi*, kas saturēja atzīmi *dienesta lietošanai*, norādi uz eksemplāra Nr. 000048 un kas bija sūtīta uz Vācijas Demokrātisko Republiku, neesot jebkāda atļaujai. Minēti arī ilustrācijai gadījumi, kad līdz ar rokrakstu sūtīti ekspertīzes akti, kas ir paredzēti dienesta lietošanai.³⁵⁷

Vēstulē bija uzsvērts, ka Instrukcijas 4. punkts aizliedz ārzemju studentu, aspirantu un praktikantu disertācijas, diplomdarbu un kursa darbu projektus, mācību materiālus nosūtīt uz ārzemēm bez atbilstošu ministriju vai resoru vadības atļaujas. Vēstulē bija minēti divi konkrēti vaininieki, kas, acīmredzot, bija sūtījuši savus darbus uz dzimteni: disertācijas rokraksts uz Indiju,³⁵⁸ diplomdarba projekts uz Irāku. Kā sevišķi slikta bija novērtēta tāda augstāko mācību iestāžu rīcība, kad augstāko mācību iestāžu darbinieki sūta ārzemniekus uz *Glavlitu*, lai saņemtu atļauju publicēt autoreferātu vai lai izvestu uz ārzemēm dažāda veida rokrakstus un drukas materiālus. Rezultātā

³⁵⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 5. lp. (PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1972. gada februāra (LVU pirmajā daļā saņemta 1972. gada 16. martā, reģistrācijas Nr. 8-np) vēstule Nr. 540 savienoto republiku augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem; dokuments krievu valodā).

³⁵⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 5. lp.

³⁵⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 5. lp. otra puse.

³⁵⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 5. lp. otra puse.

“ārzemnieki uzzina par mūsu valstī noteikto cenzūras darba kārtību, raksturu un metodēm. Turklāt ārzemniekiem izsniedz [personiski] aktus par ekspertīzes veikšanu materiāliem, kas sagatavoti atklātai publikācijai vai izvešanai uz ārzemēm, norāda šajos aktos vai pavadvēstulēs uz sarakstu, kam, kā zināms, ir “slepens”. ”³⁵⁹

Visbeidzot, ministrs aizrādīja uz to, ka konstatēti arī pārkāpumi starptautiskajā grāmatu apmaiņā, konkrēti minot Kauņas politehnisko institūt un Viļņas Valsts universitāti, kas regulāri sūta uz ārzemēm, galvenokārt ASV, zinātniski tehnisko literatūru lielā apmērā. Minēts, ka 1971. gada otrajā ceturksnī, piemēram, esot sūtītas 22 bandroles uz 22 ārzemju adresēm.³⁶⁰

Rezultātā bija Vjačeslavs Jeļutins pavēlēja augstāko mācību iestāžu rektoriem detalizēti izskaidrot kārtību visām personām, uz ko tas varētu attiekties,³⁶¹ kā arī nozīmēt konkrētu personu, kas sniedz konsultācijas un organizēt atļauju saņemšanu izvešanai uz ārzemēm. Tāpat bija pavēlēts, ka personīgo atbildību par Instrukcijas izpildi uzņemas zinātņu prorektori. Visbeidzot, rektori bija aicināti neatstāt bez uzmanības nevienu pretēju Instrukcijai rīcību. Savukārt ministrijām bija uzdots palielināt prasības par prasību ievērošanu un precīzi reaģēt uz katru *Glavļita* aizrādījumu par Instrukcijas pārkāpumiem.³⁶²

Situācijās, kad Glavļita konstatētie pārkāpumi bijuši saistīti ar izpratni par publiskošanai aizliegto ziņu saturu, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija pārsūtīja aizrādījumus tieši. Piemēram, PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1977. gada 13. jūnija vēstule Nr. 2390 savienoto republiku augstāko un vidējo speciālo (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem nosūtīja PSRS Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1977. gada 5. aprīļa uzziņu Nr. 513-c, kas domāta praktiskajam darbam, lemjot par

³⁵⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 6. lp.

³⁶⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 6. lp.

³⁶¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 6. lp.

³⁶² LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 6. lp. otra puse.

materiālu, kas saistīti ar dimantiem, dārgmetāliem un naftu, atklātu publicēšanu.³⁶³

Uzziņas sākumā bija norādīts, ka atbilstoši priekšrakstiem PSRS *Glavlits* laikā no 1975. līdz 1976. gadam izstrādāja un ieviesta papildinājums iepriekš noteiktajiem ierobežojumiem, kas atspoguļo ziņas par lielo zelta, platinoīdu, sudraba, dimanta resursu apjomu, sniedz priekšstatu par šo resursu apjomu PSRS mērogā vai ļauj spriest par valsts vai atsevišķu tās reģionu ekonomisko potenciālu derīgo izraktnu ieguvē. Tomēr atsevišķas organizācijas nebija ņēmušas vērā ierobežojumus, kā arī prasību

“izbeigt nepārtraukti reklamēt it kā neizsmejamus zelta, dimantu un dažu citu derīgo izraktnu resursus PSRS”³⁶⁴.

Rezultātā laikā no 1975. līdz 1976. gadam *Glavlits* esot saņēmis ievērojamu apjomu ar grāmatām, rakstiem un citiem materiāliem, kas satur ziņas, ko ir aizliegts publiskot.³⁶⁵ Ilustrācijai minēti vairāki piemēri. Nosacīti aizrādījumus var iedalīt trīs kategorijās. Vieni, kas kā Uzbekijas republikāniskās Zinību biedrības sagatavotā izdošanai autoru kolektīva brošūra *Uzbekistānas zelts*³⁶⁶ saturēja tekstu, kur stāstīts par “milzīgiem” un “unikāliem” PSRS zelta resursiem kopumā un katrā atsevišķā rajonā. Izdevumā bija veikti divpadsmit labojumi,³⁶⁷ acīmredzot, lai novērstu “pārspīlētus” apzīmējumus. Otri – kā laikrakstam *Izvestija* (*Известия* – krievu val.) iesniegtais J. Čorniha raksts *Zelta dzīsla*, kas bija veltīts Berezovskas zelta atradnei un ko laikraksts 1976. gada septembrī iesniedza PSRS Glavlitam kontrolei. Rakstā esot bijis apgalvots, ka zelta Berezovskas atradnē “pietīkšot 200 gadu ieguvei”, veikti salīdzinājumi ar Klondaiku. Rezultātā rakstu aizliedza publicēt, acīmredzot, ne tikai pārspīlētās valodas dēļ, bet arī

³⁶³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 3.–7. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1977. gada 13. jūnija vēstule Nr. 2390 savienoto republiku augstāko un vidējo speciālo (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem ar pielikumu; dokumenti krievu valodā).

³⁶⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 3. lp.

³⁶⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 3. lp.

³⁶⁶ *Золото Узбекистана* – krievu val.

³⁶⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 4. lp.

tāpēc, ka norādīta konkrēta atradne.³⁶⁸ Trešie – kā Tālo Austrumu zinātniski pētnieciskais minerālo izejvielu institūta un Kalnu zinātniski tehniskās biedrības, piedaloties Tālo Austrumu teritoriālajai ģeoloģiskajai pārvaldei, bija sagatavojuši rakstu krājumu *Геология и минеральные ресурсы Байкала-Амурской магистральной магистрали*³⁶⁹. Rakstu krājumā bija atspoguļotas ne tikai iespējas un perspektīvas plānotai zelta nogulumu ieguvei, bet arī citi derīgie izrakteņi. *Glavlits* neatļāva atklātu publicēšanu, ierosināja noteikt krājumam statusu *dienesta lietošanai*, bet sadaļu par zeltu izslēgt un izdot kā ar *slepeni*.³⁷⁰ Tādējādi būtiski zinātniski atklājumi bija pieejami ierobežotam personu lokam.³⁷¹

Minētajā uzziņā bija arī norādīts, ka liela nozīme ārējās tirdzniecības konjunktūrā ir publikācijām par naftas resursiem, kādēļ publikācijas par to, tai skaitā vispārīgais novērtējums, kas ļauj spriest par lieliem naftas resursiem PSRS, bija aizliegtas.³⁷² Tāpat bija aizliegts publicēt ziņas par perspektīvām naftas atradnēm Barenca un citu arktisko jūru šelfos.³⁷³

Glavlits noslēguma norāda, ka visi uzziņā minētie gadījumi saistīti ar neatbilstošu attieksmi, atlasot materiālu atklātai publikācijai. To vislabāk ilustrējot apstākļi, ka nospiedošajā vairākumā minēto izdevumu atbildīgās ekspertu komisijas bija atbalstījušas atklātu publikāciju.³⁷⁴

Acīmredzot, sekojot *Glavlita* aizrādījumiem, ministriju vadība pastiprināti pievērsa uzmanību kārtībai, kādā augstākās mācību iestādes sagatavo atklātas publikācijas,³⁷⁵ kā arī kārtībai, kādā izvirzāmi

³⁶⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 5. lp.

³⁶⁹ *Геология и минеральные ресурсы восточной части Байкало-Амурской магистрали* – krievu val.

³⁷⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 3.–4. lp.

³⁷¹ Par slepenību zelta atradni izpētes jautājumos LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai sniedzis liecības arī Latvijas Universitātes prorektors eksakto, dzīvības un medicīnas zinātņu jomā Dr.geol. Valdis Segliņš. *Red. piez.*

³⁷² LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 5.–6. lp.

³⁷³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 6. lp.

³⁷⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 50. l., 7. lp.

³⁷⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 51. l., 1.–2. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1978. gada [datums nav redzams] janvāra vēstule Nr. ИП-8, kas adresēta republiku augstākajām un vidējām

konkursiem³⁷⁶ vai komjaunatnes prēmijai slēgtie zinātniski pētnieciskie darbi.³⁷⁷

Lai ilustrētu birokrātisko procesu atzinības izteikšanai par slēgtajiem darbiem, jāmin, piemēram, LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1979. gada 29. janvāra vēstule Nr. 110-c LVU un Rīgas politehniskajam institūtam *Par kārtību, kādā iesniedz un izskata konkursos labākos slēgtos zinātnisko darbus, kas veikti augstākajām mācību iestādēs*. Minētā vēstule faktiski ir PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1978. gada 22. decembra instruktīvās vēstules Nr. ИП-192-c *Par kārtībā, kādā iesniedz un izskata konkursos labākos slēgtos zinātniskos darbus, kas veikti valsts augstākajās mācību iestādēs*, izraksts. Instruktīvajā vēstulē teikt, pirmkārt, iesniegšana un izskatīšana notiek atbilstoši *Nolikumam par labāko zinātnisko darbu, kas veikti valsts augstākajās mācību iestādēs, konkursiem*, kas apstiprināts ar PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas 1978. gada 1. novembra pavēli Nr. 993. Otrkārt, zinātniski pētnieciskos darbus izskata slēgtajās sēdēs, kas samazināti līdz augstākās mācību iestādes zinātniskās padomes locekļiem, kuriem ir atļauja slepenam darbam un dokumentiem, piedaloties vietējās arodbiedrību komitejas pārstāvim, ja viņam ir atbilstoša atļauja. Treškārt, rektors rekomendējamos darbus ar atbilstošiem dokumentiem iesniedz ministrijā un resorā atbilstoši padotībai.³⁷⁸ Ceturtkārt, ministrijas un resori kopā ar

speciālajām (tautas) izglītības ministrijām, augstāko mācību iestāžu rektoriem, citu iestāžu un organizāciju vadītājiem PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas sistēmā, LVU pirmajā daļā reģistrēts 1978. gada 30. janvārī Nr. 29-c; dokuments krievu valodā).

³⁷⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 9.–10. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Edgara Lindes 1979. gada 29. janvāra vēstule Nr. 110-c LVU un Rīgas politehniskajam institūtam *Par kārtību, kādā iesniedz un izskata konkursos labākos slēgtos zinātnisko darbus, kas veikti augstākajām mācību iestādēs*; dokuments krievu valodā).

³⁷⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 11.–12. lp. (LPSR augstākās un vidējās izglītības ministra Edgara Lindes 1979. gada 29. janvāra vēstule Nr. 111-c *Par kārtību, kādā izvirza [zinātniski pētnieciskos darbus] Ļeņina komjaunatnes prēmijai zinātnes un tehniskās jomā par aizsardzības tematiku* LVU un Rīgas politehniskajam institūtam; dokuments krievu valodā).

³⁷⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 9. lp.

centrālajām un republikāniskajām arodbiedrību komitejām piedalās lēmumu pieņemšanā par izvirzīšanu konkursam,³⁷⁹ nosūtot darbu kopā ar atbilstošiem dokumentiem uz PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas pirmo daļu. Piektdārt, slēgto darbu izskatīšanai veido konkursa un ekspertu komisiju ietvaros apakškomisiju sešu cilvēku sastāva, ko veido no attiecīgo komisijas locekļu sastāva, kam ir atbilstoša atļauja. Sestkārt, izskatīšanā jāievēro Instrukcijas Nr. 00166 prasības. Visbeidzot, lēmumu pieņemšanā jāvadās no jau iepriekš minētā nolikuma.³⁸⁰

Līdzīgā veidā LPSR augstākās un vidējās izglītības ministrs Edgars Linde ar 1979. gada 29. janvāra vēstuli Nr. 111-c *Par kārtību, kādā izvirza [zinātniski pētnieciskos darbus] Ļeņina komjaunatnes prēmijai zinātnes un tehniskas jomā par aizsardzības tematiku* LVU un Rīgas politehniskajam institūtam informēja par PSRS augstākās un vidējās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1979. gada 11. janvāra vēstuli Nr. 4484, kur teikts, ka VĻKJS CK piedāvāja PSRS Augstākās un vidējās speciālās zinātnes ministrijai ik gadu izvirzīt Ļeņina komjaunatnes prēmijas saņemšanai zinātnes un tehnikas jomā vienu darbu, kā rezultāti sniedz milzīgu ieguldījumu PSRS aizsardzības spējas nostiprināšanā. Šajā sakarā ministrija uzsvēra, ka konkursam pieņem tikai slēgtos zinātniskos darbus, kā arī izskaidroja, ka darbiem vai nu jāsniedz svarīgs ieguldījums zinātnē un jaunos tehniskos risinājumus, kas veicina aizsardzība tehnikas pilnveidošanu, vai nu jābūt par progresīvu tehnoloģiju procesu izgudrošanu un ieviešanu aizsardzības rūpniecības uzņēmumos, vai arī jābūt par progresīvu ražošanas un tehnikas izmēģinājumu ieviešanu, kam ir liela nozīme tautsaimniecības aizsardzības nozaru attīstībā.³⁸¹ Darbus nosūta PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas pirmajai daļai līdz 1. martam.³⁸² Izskatīšana notiek atbilstoši VĻKJS CK biroja apstiprinātajai kārtībai.³⁸³

³⁷⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 9. lp.

³⁸⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 10. lp.

³⁸¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 11. lp.

³⁸² LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 12. lp.

³⁸³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 52. l., 11. lp.

LVU Zinātniskās bibliotēkas specfonds

LVU Zinātniskās bibliotēkas specfonds ir vēl viens LVU pirmās daļas slepenajai lietvedībai pakļauts jautājums.

LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1968. gada 21. novembra vēstule Nr. 70-c LVU³⁸⁴ sniedz ieskatu par Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1968. gada 29. martā noteikto kārtību kapitālistisko valstu literatūras pasūtīšanai, glabāšanai un izmantošanai. Papildus izvērstam skaidrojumam par to, kas un kā drīkst pasūtīt kapitālistisko valstu literatūru, kā jārikojas aizliegtas literatūras sakarā, vēstule sniedz ilustratīvu ieskatu par bibliotēku specfonda lomu. Ārzemju izdevumi, kuru pieejamību vispārējai lietošanai ierobežojis *Glavits* sakarā ar to, ka tie satur “pretpadomju un antikomunistiskus materiālus”³⁸⁵, jāatzīmē ar “sešskaldni”. Šādi izdevumi glabājami bibliotēku specfondos, bet vietās, kur nav specfonda – atsevišķos skapjos, par ko ir atbildīgs iestādes, organizācijas vai uzņēmuma vadītājs. Sešskaldņa izdevumus jāreģistrē atsevišķās inventāra grāmatās, bet iznīcināšana jāveic, noformējot atbilstošu aktu. Attiecīgos izdevumus izsniedz tikai tiem, kam tas ir nepieciešams dienesta un zinātniskās darbības vajadzībām, pamatojoties uz attiecīgās iestādes, organizācijas uzņēmuma u.tml vadītāja lūgumu, norādot tēmu, ar kuru strādā konkrētā persona, vai nepieciešamās literatūras tematiku. Izsniedzot izdevumus, personas bija jābrīdina par aizliegumu izplatīt *pretpadomju un antikomunistiskus* materiālus, ko satur attiecīgais izdevums. Turklāt šādus izdevumus neizsniedza līdzņemšanai.³⁸⁶ Uzņēmuma gadījumos varēja ļaut uz ierobežotu laiku iepazīsties ar izdevumu dienesta telpās. No specfonda izdevumus varēja pārcelt uz vispārējo fondu, ja no tā izslēdz *pretpadomju un antikomunistiskus* materiālus. Šādu nodošanu arī bija jāfiksē ar atbilstošu aktu, par ko veica atzīmi uz titullapas. Vēstulē pieļāva izdevumā iekļauto rakstu,

³⁸⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 43.–46. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1968. gada 21. novembra vēstule Nr. 70-c LVU; dokuments krievu valodā).

³⁸⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 45. lp.

³⁸⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 45. lp.

rasējumu, shēmu un fotogrāfiju pārpublicēt, ja tam ir zinātniska vai ražošanas interese un ja attiecīgie materiāli nesatur *pretpadomju vai antikomunistiskus* materiālus. Atsauces, recenzijas vai referāti, kuros ir atsauce uz sešskaldņa izdevumiem vai kas ir rakstīti to sakarā, var būt iekļauti atklātajos izdevumos. Turklāt šādi izdevumi var būt atspoguļoti vispārējos bibliotēkas katalogos un uzzīņu sarakstos. Sešskaldņa izdevumu pārsūtīšana varēja notikt tikai ierakstītā pasta sūtījumā. Specfondos pārbaudes bija jāveic ne retāk kā reizi divos gados. Atzīmi par izdevuma veidu avīzē veica uz pirmās lapas, žurnālā uz vāka, bet grāmatā uz titullapas.³⁸⁷

LVU slepenas ziņas saturoši diplomdarbi un lūgumi sniegt atsauksmes par disertācijām, kas satur slepenas ziņas

Likumsakarīgi, ka darbs ar slepenām ziņām LVU radīja nepieciešamību radīt kārtību, kādā iespējams aizstāvēt diplomdarbus, kas satur slepenas ziņas, līdz ar to dokumenti par aizstāvēšanas organizēšanu nonāca LVU pirmās daļas lietvedībā. Spriežot pēc dokumentiem, LVU rektors izveidoja slēgtu valsts eksāmenu komisiju, nosakot arī tās sastāvu. Ilustrācijai var minēt divus gadījumus, kad atbilstoši LVU rektora pavēlei izveidota šāda komisija. Atsaucoties uz LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1977. gada 27. maija pavēli Nr. 5/4, LVU rektora Visvaris Millers 1977. gada 8. jūnija pavēlē Nr. 3/15 *Par slēgtas [Valsts eksāmenu komisijas] apstiprināšanu* noteica M. Lokenbaha slepena diplomdarba *Ūdeņraža difūzijas un ūdens tvaika cietās daudzkomponentu sistēmās izpēte* aizstāvēšanai bija noteikta Valsts eksāmenu komisija, kur priekšsēdētājs LPSR Zinātņu akadēmijas Neorganiskās ķīmijas institūta direktora vietnieks ķīmijas zinātņu kandidāts Tālis Millers, locekļi docenti ķīmijas zinātņu kandidāti Juris Tiliks un Gunārs Slaidiņš, sekretāre pirmās daļas vecākā inženiere Ērika Sīle.³⁸⁸ LVU rektora Visvara Millera 1980. gada 10. jūnija pavēle Nr. 7/3 *Par slēgtas [Valsts*

³⁸⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 46. lp.

³⁸⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 57. l., 9. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1977. gada 8. jūnija pavēle Nr. 3/15 *Par slēgtas [Valsts eksāmenu komisijas] apstiprināšanu*; dokuments krievu valodā uz veidlapas krievu un latviešu valodā).

eksāmenu komisijas] apstiprināšanu, atsaucoties uz LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1980. gada 3. jūnija pavēli Nr. 6/4, paredzēja izveidot N. Druvmaļa slepena diplomdarba aizstāvēšanai specialitātē 2016 “fizika”, neminot konkrētu diplomdarba nosaukumu, Valsts eksāmenu komisiju, kur priekšsēdētājs bija ražošanas apvienības *Alfa* direktora vietnieks zinātniskajā darbā tehnisko zinātņu kandidāts Jurijs Osokins, locekļi docents Pēteris Pundurs, docents Laimonis Beiziters, LVU Cietvielu fizikas institūta laboratorijas vadītājs Andrejs Lūsis, vecākais pasniedzējs Ivars Lācis, sekretārs docents Aivars Simanovskis.³⁸⁹

Viena no interesantākajām LVU pirmās daļas lietvedības dokumentu klāsta sastāvdaļām veido lūgumi sniegt atsauksmes par disertāciju, kas satur slepenas ziņas, autoreferātiem. Tas ļauj ne tikai spriest par attiecīgā laika zinātniskajām aktualitātēm, bet arī raksturo pieeju zinātnisko pētījumu slepenības noteikšanai.

Starp pirmajiem, kuru lūgums sniegt atsauksmi fiksēts LVU pirmās daļas slepenajā lietvedībā, ir Maskavas aviācijas institūta 1962. gada 13. septembra lūgums LVU Skaitļošanas centram sniegt atsauksmi par disertācijas *Lidmašīnas lidojuma automātiskās vadības diskretās sistēmas*, kas iesniegts tehnisko zinātņu kandidāta grāda iegūšanai, autoreferātu un piedalīties disertācijas apspriešanā.³⁹⁰ Ar Ļeņina ordeni apbalvotā Sergo Ordžonikidzes Maskavas aviācijas institūts 1962. gada 1. decembrī ar dokumentu Nr. 6912 aicināja LVU Skaitļošanas centru uz L. Krasnikova minētās disertācijas aizstāvēšanu 1962. gada 17. decembrī.³⁹¹ Tematiskais disertāciju klāsts bija atšķirīgs. Piemēram, Ar Darba Sarkanā Karogu apbalvotā Sergeja Kirova Tomskas politehniskā institūta padomes zinātniskais sekretārs docents P. Lapins 1966. gada 25. februāra vēstulē Nr. 136c LVU Pusvadītāju fizikas problēmu laboratorijas vadītājam Ilmāram Vitolam

³⁸⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 71. l., 3. lp. (LVU rektora Visvara Millera 1980. gada 10. jūnija pavēle Nr. 7/3 *Par slēgtas [Valsts eksāmenu komisijas] apstiprināšanu*; dokuments krievu valodā uz veidlapas krievu un latviešu valodā).

³⁹⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 37. lp. (Maskavas aviācijas institūta 1962. gada 13. septembra lūgums Nr. 5423 LVU Skaitļošanas centram; dokuments krievu valodā).

³⁹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 38. lp. (Ar Ļeņina ordeni apbalvotā Sergo Ordžonikidzes Maskavas aviācijas institūta 1962. gada 1. decembra dokumentu Nr. 6912, kas adresēts LVU Skaitļošanas centram; dokuments krievu valodā).

līdz iepazīties ar L. Landas disertācijas *Kvarca stiklu optisko īpašību gamma staru, protonu un elektronu ar dažādu enerģiju ietekmē mērījumu izpēte* autoreferātu tehnisko zinātņu kandidāta grāda iegūšanai un vai nu piedalīties aizstāvēšanā, vai arī sniegt atsauksmi.³⁹² Atbildot Ar Darba Sarkano Karogu apbalvotā Sergeja Kirova Tomskas politehniskā institūta padomes zinātniskajam sekretāram P. Lapinam, LVU pirmās daļas priekšnieks Stahijs Sproģis 1966. gada 16. marta vēstulē Nr. 17-c nosūtīja pielikumā atsauksmi, ko 1966. gada 15. martā parakstīja LVU Pusvadītāju fizikas problēmu laboratorijas vadītājs Ilmārs Vītols un fizikas un matemātikas zinātņu kandidāts, docents Voldemārs Fricbergs. Atsauksmes secinājumi norāda, ka disertācija pelna cietvielu fizikas un kosmosa materiālu zinības interesi un atbilst kandidāta disertācijas prasībām.³⁹³ Līdzās disertācijām, kas risina kosmosa tehnikas praktiskās vajadzības, bija arī tādas, kas veltītas teorētiskiem aspektiem. Piemēram, Tbilisi Valsts universitātes Fizikas fakultātes Zinātniskās padomes zinātniskais sekretārs G. Vephvadze 1966. gada 31. janvāra vēstulē ģeofizikas katedras vadītajam lūdza sniegt atsauksmi par Voldemāra Maazika disertācijas *Gravitācijas lauks, un ģeoīda figūra Igaunijas teritorijā* autoreferātu fizikas un matemātikas doktora grāda iegūšanai.³⁹⁴ Lūgumi sniegt atsauksmes par disertācijām, kas satur slepenas ziņas, ģeogrāfijas zinātnes jautājumos sasaucas ar iepriekš minētajiem ierobežojumiem

³⁹² LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l. (LVU pirmās daļas 17. lieta, atsauksmes uz autoreferātiem un sarakste ar PSRS Aizsardzības ministriju, PSRS Zinātņu akadēmiju u.c. zinātniski pētniecisko darbu sakarā, sāкта 1965. gada 15. februārī, beigta 1968. gada 12. aprīlī, lieta uzskatīta par slepenu līdz 1997. gada 14. jūlijam), 43. lp. (Ar Darba Sarkano Karogu apbalvotā Sergeja Kirova Tomskas politehniskā institūta padomes zinātniskais sekretārs docents P. Lapina 1966. gada 25. februāra vēstule Nr. 136c LVU Pusvadītāju fizikas problēmu laboratorijas vadītajam Ilmāram Vītolam; dokuments krievu valodā).

³⁹³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 45.–47. lp. (LVU pirmās daļas priekšnieka Stahija Sproģa 1966. gada 16. marta vēstule Nr. 17-c ar pielikumu, kas adresēta Ar Darba Sarkano Karogu apbalvotā Sergeja Kirova Tomskas politehniskā institūta padomes zinātniskajam sekretāram P. Lapinam un kuras izpildītājs norādīts Juris Zaķis; dokuments un pielikums krievu valodā).

³⁹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 40. lp. (Tbilisi Valsts universitātes Fizikas fakultātes Zinātniskās padomes zinātniskā sekretāra G. Vephvadzes 1966. gada 31. janvāra vēstule ģeofizikas katedras vadītajam).

zinātnisko darbu rezultātu publiskošanai. Piemēram, jāmin Rostovas Valsts universitātes 1965. gada 20. augusta lūgumu Nr. 0212 LVU sniegt atsaukumi par V. Tjurinas autoreferātu par disertāciju *Ziemeļkaukāza ekonomiskā rajona ķīmiskās rūpniecības iespējamie attīstības virzieni un izvietošana*, kuras aizstāvēšana bija plānota attiecīgā gada oktobra pirmajā pusē.³⁹⁵

LVU izgudrojumu patentēšana

Ļoti šauru un specifisku LVU pirmās daļas lietvedības jomu veido dokumenti, kas attiecās uz LVU izgudrojumu patentēšanu. Piemēram, LVU prorektors zinātniskajā darbā Edgars Jansons nosūtīja 1970. gada 5. martā vēstuli Nr. 23-c PSRS Ministru Padomes Komitejai izgudrojumu un atklājumu lietās ar pieteikumu izgudrojuma *Lidojošo kosmisko ierīču magnētiskās ekranēšanas iekārta* patentēšanai. Izgudrojums bija izstrādāts LVU vispārējās fizikas katedrā, tā autori bija profesors un akadēmiķis Igors Kirko, Mihaila dēls, (1918–2007) un aspirante Gaļina Maligina, Jevguņija meita. Pieteikuma pielikumā bija izgudrojuma materiāli uz vienpadsmit lapām.³⁹⁶ Iekārta bija paredzēta lidojošo kosmisko ierīču aizsardzībai no radioaktīva starojuma. Atbildot uz minēto pieteikumu, PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta 1970. gada 29. oktobra slēdziens Nr. p-29335, ko parakstīja Sevišķās tehnikas daļas grupas vadītājs V. Rukavicans, ka 1970. gada 9. martā saņemtais pieteikums Nr. 1516163/40-23 par attiecīgo iekārtu nevar būt atzīts par izgudrojumu un tātad nevar būt patentējams, jo piedāvātā iekārta atšķiras no jau zināmās ar radiācijas ekrāna konstrukciju, bet tās darbaspēja un efektivitāte nav apstiprināta ar eksperimentāliem datiem vismaz laboratorijas izmēģinājumos, kas

³⁹⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 24. lp. (Rostovas Valsts universitātes 1965. gada 20. augusta lūgums Nr. 0212, kas adresēts LVU un ko parakstīja zinātniskais sekretārs M. Kovaļovs).

³⁹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 39. l., 100.–111. lp. (LVU prorektora zinātniskajā darbā Edgara Jansona 1970. gada 5. marta vēstule Nr. 23-c PSRS Ministru Padomes Komitejai izgudrojumu un atklājumu lietās ar materiāliem pielikumā uz 11 lapām; dokuments un materiāli pielikumā krievu valodā).

ļautu ekspertīzei spriest par iekārtas lietderību.³⁹⁷ 1970. gada 8. decembra vēstulē Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūtam izgudrojuma autori norādīja, ka pieteikums ir pamatots uz jau zināmiem eksperimentāliem faktiem un feromagnētisko šķidrumu darbības pārbaudi. Uzskaitot publikācijas – savas un citu zinātnieku –, kas balstītas uz eksperimentu rezultātā iegūtajiem datiem, autori secina, ka “pamatmezglī” piedāvātajai konstrukcijai ir eksperimentāli pārbaudīti, savukārt, lai veiktu kompleksu sistēmas modelēšanu LVU nav nepieciešamās bāzes. Lai vērstos citās organizācijas līdzekļu saņemšanai un līgumu slēgšanai par turpmāko darbu, autori uzskatīja par nepieciešamu saņemt labvēlīgu PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās slēdzienu.³⁹⁸ Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta daļas priekšnieks M. Jašins un eksperts V. Rukavicans 1971. gada 26. februāra lēmumā Nr. p-4745 par 1970. gada 9. martā saņemto pieteikumu Nr. 1516163/40-23 noraidīja autoru apgalvojumus par eksperimentālās bāzes pietiekamību, lai atzītu izgudrojumu par patentējamu.³⁹⁹

Sadarbība zinātniskajā izpētē

LVU Skaitļošanas centrs

Iepazīstoties ar LVU Skaitļošanas centra veiktajiem zinātniski pētnieciskajiem darbiem sadarbībā ar *pastkastītēm*, var secināt, ka centrs attaisnoja ar to saistītās cerības, jo veica daudzpusīgus pētījumus, tai skaitā aizsardzības jomā. Ilustrācijai var minēt uzreiz pēc

³⁹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 39. l., 137., 137. lp. otra puse (PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta 1970. gada 29. oktobra slēdziens Nr. p-29335, kas adresēts LVU un ko parakstīja Sevišķās tehnikas daļas grupas vadītājs V. Rukavicans; dokuments krievu valodā).

³⁹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 39. l., 149.–150. lp. (Igors Kirko un Gaļinas Maliginas 1970. gada 8. decembra vēstule Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūtam, vēstule reģistrēta 1970. gada 10. decembrī ar Nr. 75-c; dokuments krievu valodā).

³⁹⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 12. lp. (Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta daļas priekšnieka M. Jašina un eksperta V. Rukavicina 1971. gada 26. februāra lēmums Nr. p-4745; dokuments krievu valodā).

tā izveides LVU Skaitļošanas centra veiktos darbus, kuru īstenošana guva atspoguļojumu slepenajā lietvedībā:

Ar Ļeņina ordeni, Sarkanā Karoga ordni un Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Sergo Ordžonikidzes Urālu Smagās mašīnbūves rūpnīcas (Sverdlovskā, pasta nodaļa 12) direktora vietnieks Maļkovs 1961. gada 20. septembra vēstuli φ-2369-cc LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam lūdza atļaut veikt aprēķinus, izmantojot Skaitļošanas centra rīcība Lielo (ātrdarbīgo) elektronisko skaitļošanas mašīnu, par rūpnīcā izstrādājamās ierīces *MP-12* (padomju meteoroloģiskās raķetes) izmēģināšanai nepieciešamās palaišanas starta tabulas. Samaksa bija garantēta.⁴⁰⁰ Spriežot pēc dokumentiem, sadarbības gaitā Urālu Smagās mašīnbūves rūpnīca slepenības lietvedībā sāka dēvēt par Organizāciju p/k 225, ko apliecina LVU pirmās daļas Stahija Sproģa 1961. gada 25. novembra vēstule Nr. 50-cc organizācijai p/k 225 Sverdlovskā.⁴⁰¹

Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās organizācijas p/k 560 Ļeņingradā direktora Čarina 1962. gada 15. februāra vēstule Nr. 1357-cc LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam, ar kuru atgriezts parakstīts 1962. gada 8. janvāra līgums Nr. 12, izpildes paziņojums, iebildumu protokols un tehniskie uzdevumi. Visi, izņemot tehniskie uzdevumi, bija atzīti par neslepeniem dokumentiem. Spriežot pēc tehniskiem uzdevumiem kopsakarā ar citviet pieejamo informāciju, Skaitļošanas centram bija jāveic spārnoto raķešu automātisko mērķēšanas sistēmu skaitlisko un analītisko sintēzes

⁴⁰⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 8. lp. (Ar Ļeņina ordeni, Sarkanā Karoga ordeni un Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Sergo Ordžonikidzes Urālu Smagās mašīnbūves rūpnīcas (Sverdlovskā, pasta nodaļa 12) direktora vietnieks Maļkovs 1961. gada 20. septembra vēstuli φ-2369-cc LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam).

⁴⁰¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 11. lp. (LVU pirmās daļas Stahija Sproģa 1961. gada 25. novembra vēstule Nr. 50-cc organizācijai p/k 225; dokuments krievu valodā).

metožu izstrāde.⁴⁰² Minētā tēma bija iekļauta LVU Skaitļošanas centra 1962. gada darba plānā par *Kibernētikas* problēmām.⁴⁰³

PSRS Valsts radioelektronikas komitejas loceklis S. Kuročkins 1964. gada 3. jūlija vēstulē Nr. φ12-6047-cc LPSR izglītības ministram Andrejam Elviham un LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam minēta nepieciešama veikt hidrodinamisko trokšņu skaitlisko aprēķinu PSRS Aizsardzības ministrijas Valsts radioelektronikas komitejas Akustiskā institūta zinātniski pētnieciskā darba *Hidrodinamisko trokšņu plūsmas izpēte* sakarā.⁴⁰⁴ LVU Skaitļošanas centra direktora Eižena Āriņa 1964. gada 14. augusta vēstulē Nr. 79-cc PSRS Valsts radioelektronikas komitejas loceklim S. Kuročkinam norādīts, ka lūgtie aprēķini ir iekļauti 1965. gada darba plānā un ka līguma slēgšana būtu jāveic 1964. gada septembrī, oktobrī.⁴⁰⁵

LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1969. gada 3. janvāra vēstulē Nr. 3-cc LVU rektoram Valentīna Šteinbergam norādīts, ka PSRS Ministru Padomes Prezidija komisija militāri rūpnieciskajos jautājumos ar 1968. gada 6. novembra lēmumu Nr. 293 uzdeva LVU Skaitļošanas centram veikt aprēķinus, kas nepieciešami skaitļošanas mašīnas Elbrus izstrādei. Izpētes tēma saukta Elektronisko loģisko shēmu matemātisko modeļu sastādīšanas procesa automatizācija.⁴⁰⁶ PSRS Zinātņu akadēmijas Precizās

⁴⁰² LVA, 1340. f., 1a. apr., 15. l., 17.–20. lp. (Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās organizācijas p/k 560 Ļeņingradā direktora Čarina 1962. gada 15. februāra vēstule Nr. 1357-cc LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam ar pielikumiem; dokumenti krievu valodā).

⁴⁰³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 13.–14. lp. (LVU Skaitļošanas centra direktora Eižena Āriņa 1962. gada 18. aprīļa vēstule (reģistrēta 1962. gada 20. aprīlī ar Nr. 23-cc) Zinātniskās padomes par komplekso *Kibernētikas* problēmu priekšsēdētājam akadēmiķim Akselam Bergam ar pielikumu; dokumenti krievu valodā).

⁴⁰⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 15. l., 104. lp. (PSRS Valsts radioelektronikas komitejas loceklis S. Kuročkins 1964. gada 3. jūlija vēstulē Nr. φ12-6047-cc LPSR izglītības ministram Andrejam Elviham un LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam; dokuments krievu valodā).

⁴⁰⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 15. l., 105. lp. (LVU Skaitļošanas centra direktora Eižena Āriņa 1964. gada 14. augusta vēstule Nr. 79-cc PSRS Valsts radioelektronikas komitejas loceklim S. Kuročkinam; dokuments krievu val.).

⁴⁰⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 39. l., 1. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Visvara Millera 1969. gada 3. janvāra vēstulē Nr. 3-cc LVU rektoram Valentīna Šteinbergam; dokuments krievu val.).

mehānikas un skaitļošanas tehnikas institūta direktors S. Ļebedevs 1969. gada 30. janvāra vēstulē Nr. 130-cc LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam un LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam norādīja, ka iepriekš minētais uzdevums saistīts ar integrālu loģisko shēmu automatizētas projektēšanas sistēmas izstrādi, kādēļ aicināja savlaicīgi nodrošināt darbu veikšanas uzsākšanu un noslēgt tuvākajā laikā līgumu ar institūtu, lai veiktu attiecīgos darbus.⁴⁰⁷ Minētais norāda, ka iesaiste projektā pavēra ne tikai plašas pētniecības, bet arī sadarbības iespējas.

Bioloģijas fakultāte

LPSR Civilās aizsardzības štāba priekšnieka inženiera pulkveža Jurijs Kostina 1964. gada 23. novembra vēstule Nr. 97-c LVU rektoram norāda, ka 1963. gadā Bioloģijas fakultāte nolēma īstenot zinātnisko darbu par *Sinantropisko putnu ektoparazītu izpēti LPSR apstākļos*. Izpētei bija jāsniedz cilvēku un dzīvnieku slimību, kas sastopamas uz savvaļas sinantropiem putniem, ko var izmantot kā līdzekli bakterioloģiskajam uzbrukumam, pārnēsātāju epidemioloģisko nozīmi. Minētā sakarā līdz 15. decembrim bija lūgts sniegt ziņas par zinātniskās izpētes rezultātiem.⁴⁰⁸

Kā liecina LVU rektora Valentīna Šteinberga 1965. gada 15. februāra vēstule Nr. 11-c LPSR Civilās aizsardzības štāba priekšniekam Kostinam, izpēte bija pārtraukta sakarā ar to, ka izpildītājs bija aizgājis prom no universitātes. Ievērojot minēto, atskaite par paveikto darbu nevarēja būt iesniegta. Reizē bija norādīts, ka ar minēto jautājumu strādā LPSR Zinātņu akadēmijas Bioloģijas institūta vecākie

⁴⁰⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 39. l., 2. lp. (PSRS Zinātņu akadēmijas Precīzās mehānikas un skaitļošanas tehnikas institūta direktora S. Ļebedevs 1969. gada 30. janvāra vēstule Nr. 130-cc LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam un LVU Skaitļošanas centra direktoram Eiženam Āriņam; dokuments krievu valodā).

⁴⁰⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 5. lp. (LPSR Civilās aizsardzības štāba priekšnieka inženiera pulkveža Jurijs Kostina 1964. gada 23. novembra vēstule Nr. 97-c LVU rektoram; dokuments krievu valodā).

līdzstrādnieki Zandis Spuris un Ilga Lapiņa.⁴⁰⁹ Šīs vēstules pamatā bija 1965. gada 13. janvāra Bioloģijas fakultātes zooloģijas katedras vadītāja profesora Jāņa Lūša ziņojums (reģistrēts 1965. gada 15. februārī ar Nr. 11-c, tālad nosūtīts kopā ar minēto vēstuli) sniedz informāciju, ka izpēte sāka pēc Civilās aizsardzības štāba priekšnieka iniciatīvas, kas bija izteikta 1963. gada 15. maija vēstulē. Izpēti sāka 1963. gada rudenī zooloģijas katedras vecākais laborants Gunārs Daija, kas vēl būdams students specializējās putnu parazītos. 1963./1964. ziemas sezonā Daija esot savācis nelielu materiālu, kas esot pieejams katedrā. 1964. gada 1. maijā Gunārs Daija pametis universitāti sakarā ar aspirantūras studijām PSRS Zinātņu akadēmijas helmintoloģijas laboratorijā. Uzdod citam pētījumu nav izdevies, tāpēc rudenī minēto tēmu izslēdza no 1964. gada izpētes.⁴¹⁰ Tēmu varētu turpināt, ja izveidotu Zooloģijas muzeja zinātniskā līdzstrādnieka vienību, bet, ja attiecīgā vienība nebūs paredzēta 1965. gadā, tēmas turpināšana nav iespējama, jo esošajiem katedras darbiniekiem ir citi plānotie pētījumi, turklāt neviens nav specializējies minētajā jautājumā.⁴¹¹

Astronomijas laboratorija

PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes priekšsēdētāja vietnieces Allas Masevičas (1918–2008) 1965. gada 13. aprīļa vēstule Nr. 066 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam informēja, ka PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes, karaspēka daļas (k/d) 25951 un PSRS Zinātņu akadēmijas Galvenās astronomijas observatorijas kopīgais zinātniskais darbs par Zemes mākslīgo pavadoņu novērojumiem paredz arī LVU Zemes mākslīgo pavadoņu novērošanas stacijas dalību. 1965. gadā bija paredzēts, ka stacijas piedalās speciālos sinhronizēto novērojumu seansos, ko veic

⁴⁰⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 1. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1965. gada 15. februāra vēstule Nr. 11-c LPSR Civilās aizsardzības štāba priekšniekam Kostinam; dokuments krievu valodā).

⁴¹⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 2. lp. (1965. gada 13. janvāra Bioloģijas fakultātes zooloģijas katedras vadītāja profesora Jāņa Lūša ziņojums (reģistrēts 1965. gada 15. februārī ar Nr. 11-c; dokuments krievu valodā).

⁴¹¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 3. lp.

Astronomijas padome un k/d 25951. Sinhronizētos novērojumus veic, lai izplatītu vienotu ģeodēzijas koordināšu sistēmu pāri visai Zemes teritorijai, un tam ir jādod izejmateriāls, lai veiktu kosmisko triangulāciju. Bija uzsvērts, ka darbam ir starptautisks raksturs, jo tajā piedalās ne tikai PSRS, bet arī sociālistiskās valstis, bet arī virkne kapitālistisko valstu Eiropā un Āzijā. LVU stacijas atrašanās vieta Rīgā padara to par bāzi, kas saista staciju darbu dažādos kontinentos.⁴¹²

Vēstulē bija teikts, ka 1965. gadā norit eksperiments, lai noteiktu sinhrono novērojumu precizitāti no kuģa borta un iespējas izmantot šos novērojumus ģeodēziskos nolūkos. Minētā mērķa labad speciāli kuģi veic Zemes mākslīgo pavadoņu novērošanu Melnajā jūrā, Vidusjūrā un Atlantijas okeānā. Virknei uz sauszemes esošo staciju jāveic sinhrona ar kuģu stacijām novērošana, lai atbilstoši kosmiskās triangulācijas metodei noteiktu šo kuģu atrašanās vietu. Rīgas stacijai jānodrošina kuģu staciju darbs 1965. gada laikā. Plānotajam bija noteikts statuss – slepeni. Noslēgumā bija lūgts iekļaut stacijas veicamo slēgto zinātniski pētniecisko darbu plānā un nodrošināt tā izpildi.⁴¹³

PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes korespondentlocekļa Ēvalda Mustela 1966. gada 6. aprīļa vēstulē Nr. 0093 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam norādīja:

“Sakarā ar amerikāņu izlūkdienesta aktivizēšanos komiskās ģeodēzijas jomā atkārtoti atgādinām Jums, ka Zemes mākslīgo pavadoņu fotogrāfisko novērojumu rezultātu publicēšana, bet jo vairāk šo rezultātu nosūtīšana uz ārzemēm var notikt tikai ar PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes starpniecību.”⁴¹⁴

Vēstulē bija piekodināts, ka gadījumā, ja kāda ārzemju iestāde aicinās sadarboties Zemes mākslīgā pavadoņa novērošanā, sevišķi ASV

⁴¹² LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 10. lp. (PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes priekšsēdētāja vietnieces Allas Masevičas (1918–2008) 1965. gada 13. aprīļa vēstule Nr. 066 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam).

⁴¹³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 10. lp. (PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes priekšsēdētāja vietnieces Allas Masevičas 1965. gada 13. aprīļa vēstule Nr. 066 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam).

⁴¹⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 49. lp. (PSRS Zinātņu akadēmijas Astronomijas padomes korespondentlocekļa Ēvalda Mustela 1966. gada 6. aprīļa vēstule Nr. 0093 LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam; dokuments krievu valodā).

ģeodēziskā pavadoņa *GEOS-A*⁴¹⁵ raidītajiem gaismas impulsiem, bija lūgts informēt par šādu priekšlikumu Astronomijas padomi, atbildi par priekšlikumu sniegt tikai, saņemot atbildes projektu no Astronomijas padomes, kas saskaņots ar ieinteresētam iestādēm, bet sadarbības gadījumā negatīvus sūtīt ar sevišķo pastu Astronomijas padomei.⁴¹⁶ Interese par *GEOS-A*, kas darbojās kopš 1965. gada 6. novembra, izrādīja arī PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas eksperimentālais konstruktoru birojs Nr. 10. 1966. gada 24. maija vēstulē Nr. 2511-c galvenā konstruktora vietnieks Grigorijs Čerņavskis, Markela dēls, (1926) lūdza LVU Astronomijas observatorijas zinātniskajam vadītājam Kārlim Šteinam sniegt šī ģeodēziskā pavadoņa fotogrāfisko novērojumu rezultātus.⁴¹⁷ Lūgums bija apmierināts. LVU pirmās daļas priekšnieka Stahija Sproģa 1966. gada 28. jūnija vēstules Nr. 63-c PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas eksperimentālā konstruktoru biroja Nr. 10 galvenā konstruktora vietniekam Grigorijam Čerņavskim pielikumā bija nosūtīta lūgtā atskaite par veiktajiem fotogrāfiskajiem novērojumiem laika posmā no 26. februāra līdz 6. maijam, izmantojot ierīci ТАФО-АЛ-75, ko parakstīja Kārlis Šteins un 1084. specializētās astronomijas observatorijas fotogrāfisko novērojumu stacijas priekšnieks, jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks Kazimirs Lapuška.⁴¹⁸

⁴¹⁵ Minēto ierīci ASV Nacionālā aeronautikas un kosmosa administrācija (*National Aeronautics and Space Administration, NASA*) palaida 1965. gada 6. novembrī. Tās nosaukums – *GEOS-1 (Geodetic Earth Orbiting Satellite)*, bet *GEOS-A, Explorer 29* ir citi izmantoti apzīmējumi. Sk. vairāk GEOS (Geodetic Earth Orbiting Satellite), NASA – GEOS Program. Pieejams: <https://directory.eoportal.org/web/eoportal/satellite-missions/g/geos-nasa>. *Red. piez.*

⁴¹⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 49. lp.

⁴¹⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 56. lp. (PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas eksperimentālā konstruktoru biroja Nr. 10 galvenā konstruktora vietnieka Grigorija Čerņavska 1966. gada 24. maija vēstule Nr. 2511-c LVU Astronomijas observatorijas zinātniskajam vadītājam Kārlim Šteinam; dokuments krievu valodā).

⁴¹⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 57.–61. lp. (LVU pirmās daļas priekšnieka Stahija Sproģa 1966. gada 28. jūnija vēstule Nr. 63-c PSRS Vispārējās mašīnbūves ministrijas eksperimentālā konstruktoru biroja Nr. 10 galvenā konstruktora vietniekam Grigorijam Čerņavskim ar atskaiti, ko parakstīja LVU Astronomijas observatorijas zinātniskajam vadītājs matemātikas un fizikas zinātņu doktors Kārlis Šteins un 1084. specializētās astronomijas observatorijas fotogrāfisko novērojumu stacijas priekšnieks, jaunākais zinātniskais līdzstrādnieks Kazimirs Lapuška, pielikumā; dokuments un pielikums krievu valodā).

Minēto pētījumu kontekstā ir atzīmējama arī LVU līdzstrādnieku Māra Ābeles (dzimis 1937. gadā) un Kazimira Lapuškas (1936–2013) radītā Zemes mākslīgo pavadoņu fotogrāfisko novērojumu kamera, kas jāva ar lielu precizitāti noteikt Zemes mākslīgo pavadoņu koordinātes.⁴¹⁹ PSRS Aizsardzības ministrijas PSRS Bruņoto spēku ģenerālštāba Militārās topogrāfijas pārvaldes priekšnieka tehniskā karaspēka ģenerālleitnanta Marka Kudrjavceva, Karpa dēla, (1901-1984) 1965. gada 20. novembra vēstulē Nr. 199235 LVU rektoram Valentīna Šteinbergam bija izteikti atzinīgi vārdi par LVU Astronomijas observatorijas darbinieku Māra Ābeles un Kazimira Lapuškas (zinātniskais vadītājs Kārlis Šteins, 1911–1983)⁴²⁰ 1965. gadā veikto lielo zinātniski pētniecisko un konstruktoru darbu, pilnveidojot paņēmienus un radot aparāturu, lai veiktu kosmisko objektu fotogrāfisko novērošanu. Šādā veidā vēstulē bija atzīts, viņi ir veikuši ieguldījumu kosmosa apguves problēmu risināšanā. Spriežot pēc norādītā, abi vadījuši un personiski piedalījušies orgīnālas konstrukcijas radīšanā kara daļā 12912. Tehniskie risinājumi atbilst pasaules mērogam. Līdztekus norādīts, ka veikti darbi attiecīgās ierīces izmantošanas metožu pilnveidošanai. Viņu izgudrojums izmantots par pamatu, lai izstrādātu analogu ierīci rūpnieciski. Vēstules noslēgumā ne tikai Mārim Ābelei un Kazimiram Lapuškam bija izteikta pateicība par auglīgu zinātnisku un konstruktoru darbu, radot laikmedīgu speciālās aparatūras paraugus, bet arī LVU Astronomijas

⁴¹⁹ Ziņas par minēto izgudrojumu pieejamas arī atklātajās publikācijās, kur norādīts, ka Zemes mākslīgo pavadoņu fotogrāfisko novērojumu veikšanā PSRS jaunu progresīvu pavērsienu to precizitātē bija ievadījušas Māra Ābeles un Kazimira Lapuškas radītās kameras. Viņu izgudrotā kamera *ТАФО-АЛ-75* vēlāk kļuva par prototipu viņu 1965. gadā radītajai kamerai *АФУ-75*, kas arī septiņdesmitajos gados bija precīzākā Zemes mākslīgo pavadoņu fotogrāfisko novērojumu kamera PSRS. Sk., piemēram, *Основы спутниковой геодезии*, под ред. Александра Изотова. Москва: Недра, 1974, с. 115.

⁴²⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 31., 31. lp. otra puse (PSRS Aizsardzības ministrijas PSRS Bruņoto spēku ģenerālštāba Militārās topogrāfijas pārvaldes priekšnieka tehniskā karaspēka ģenerālleitnanta Marka Kudrjavceva, Karpa dēla, (1901–1984) 1965. gada 20. novembra vēstule Nr. 199235 LVU rektoram Valentīna Šteinbergam; dokuments krievu valodā).

observatorijas laika dienesta inženierim Kārlim Cīrulim⁴²¹ par augstas precizitātes kvarca pulksteņa parauga radīšanu, ko izmanto minētajā iekārtā un kas nodrošina augstu precizitāti astronomijas mērījumiem.⁴²²

Ķīmijas fakultāte

Spriežot pēc Uzņēmuma p/k A-1928 (Zagorska, Maskavas apgabals) direktora vietnieka Jevgenija Šahidžanova 1972. gada 2. jūnija vēstules Nr. 2705/0197 Ķīmiskās fiziskas institūta filiāles direktora vietniekam L. Atovmjanam (Noginskā, Černogolovkas ciemā), LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietniekam zinātniskajā darbā Kurtam Švarcam (Rīgas rajonā, Salaspilī), LVU zinātņu prorektoram Edgaram Jansonam, Tomskas politehniskā institūta zinātņu prorektoram V. Moskaļovam, Uzņēmumā p/k A-1928 kopš 1969. gada veic izpēti par dažāda veida starojuma ietekmi uz pirotehnikas sastāvu darbības stabilitāti un fizikāli ķīmiskiem parametriem. Ievērojot to, ka uzņēmumā nebija nepieciešamo iekārtu, lai veiktu pirotehnikas sastāvu apstarošanu un radiolīzes un gāzu veidošanās izpēti, lielākā pētījumu daļa atbilstoši saimnieciskajiem līgumiem bija nodota citiem.⁴²³ Turpat vēstulē Jevgenijs Šahidžanovs informēja, ka, ievērojot tehniskos uzdevumus jauna veida pirotehniskas izstrādei, pētniecība tuvākajos trijos, piecos gados palielināsies. Tādēļ norādīts uz nepieciešamību slēgt jaunus līgumus, kas pastiprina un palielina pētniecības apjomu.⁴²⁴

⁴²¹ Par Kārli Cīruli, radioamatieri sk. "Precīzo pulksteņu meistars", *Dzimtenes Balss*, 1964, 13. septembris, 3. lpp.

⁴²² LVA, 1340. f., 1a. apr., 27. l., 31., 31. lp. otra puse.

⁴²³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 41. l., 15. lp. (Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieka Jevgenija Šahidžanova 1972. gada 2. jūnija vēstule Nr. 2705/0197 Ķīmiskās fiziskas institūta filiāles direktora vietniekam L. Atovmjanam (Noginskā, Černogolovkas ciemā), LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietniekam zinātniskajā darbā Kurtam Švarcam (Rīgas rajonā, Salaspilī), LVU zinātņu prorektoram Edgaram Jansonam, Tomskas politehniskā institūta zinātņu prorektoram V. Moskaļovam; dokuments krievu valodā).

⁴²⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 41. l., 16. lp.

LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietnieka zinātniskajā darbā Kurta Švarca 1971. gada 13. augusta vēstule Nr. 41-c, kas adresēta LVU prorektoram profesoram Edgaram Jansonam,⁴²⁵ sniedz plašāku informāciju par līgumu ar Uzņēmumu p/k A-1928. Vēstulē institūta direktora vietnieks lūdz noslēgt LVU līgumu ar Uzņēmumu p/k A-1928 par *Zarja-B* (*Заря-Б* – krievu val.). Piedāvātais līgums ir daļa no kopējā līguma *Zarja* (*Заря* – krievu val.) par radioaktīvi ķīmiskiem procesiem pirotehnikas sastāvos. Vēstulē pieminēts, ka *Zarja-A* (*Заря-А* – krievu val.). īsteno institūta atomreaktorā. Līguma saistībā ar *Zarja-B* izpilde prasa ievērot slepenības režīmu, tāpēc apstaroto paraugu ķīmiskās analīzes jāveic institūta atomreaktora telpās. Vēstulei pielikumā bija pievienoti dokumenti, kas piekrišanas gadījumā strādāt ar projektu *Zarja-B*, bija jāsaskaņo un jānosūta darbu pasūtītajam. Šeit arī minēts, ka aptuvenā līguma summa ir 65 000 rubļu pie nosacījuma, ka darbus pabeidz 1972. gada 1. novembrī.⁴²⁶ LVU zinātņu prorektora Edgara Jansona 1971. gada 20. augusta vēstule Nr. 79-c Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietniekam Jevgenijam Šahidžanovam norāda, ka LVU piekrita kopīga saimnieciskā līguma slēgšanai, norādot, ka LVU darbinieki veiks daļu no darbiem, kas paredzēti *Zarja-B*, proti, veiks degvielas ķīmisko izmaiņu, radiolīzes un tehnoloģisko īpašību izpēti LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta atomreaktora telpās vecākā pasniedzēja Jura Tīlika vadībā.⁴²⁷ Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs 1971. gada 13. septembra vēstulē Nr. 6353/197 LVU zinātņu prorektoram Edgaram Jansonam nosūtīja dokumentu kopumu parakstīšanai – tehnisko uzdevumu variantus, darbu programmu variantu, kā arī plānu.⁴²⁸

Tehniskie uzdevumi par pētniecības tēmu *Zarja-B*, ko parakstīja 6. daļas priekšnieks Zaripovs un 62. laboratorijas priekšniece

⁴²⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 51.–52. lp.

⁴²⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 51. lp.

⁴²⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 53. lp. (LVU zinātņu prorektora Edgara Jansona 1971. gada 20. augusta vēstule Nr. 79-c Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietniekam Jevgenijam Šahidžanovam; dokuments krievu valodā).

⁴²⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 56. –64. lp. (Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs 1971. gada 13. septembra vēstule Nr. 6353/197 LVU zinātņu prorektoram Edgaram Jansonam ar pielikumiem; dokumenti krievu valodā).

Ņikitina, ko apstiprināja 1971. gada 10. septembrī Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs un ko saskaņoja 1971. gada 29. oktobrī LVU zinātņu prorektors Edgars Jansons un 1971. gada 25. oktobrī LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietnieks Kurts Švarcs, bija paredzēts izpētīt deviņu pirotehnikas sastāvu radioaktīvo izturību. Darbi bija jāveic līdz 1972. gada 1. novembrim.⁴²⁹ *Zarja-B* pētījumu veikšanas programma, ko parakstīja, no vienas puses 6. daļas priekšnieks Zaripovs, 62. laboratorijas priekšiece Ņikitina un, no otras puses, LVU Ķīmijas fakultātes fiziskās ķīmijas katedras vadītājs Gunārs Slaidiņš un tēmas vadītājs Juris Tīlis, un ko apstiprināja 1971. gada 10. septembrī Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs un ko saskaņoja 1971. gada 29. oktobrī LVU zinātņu prorektors Edgars Jansons un 1971. gada 25. oktobrī LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietnieks Kurts Švarcs, paredzēja konkrētu pienākumu sadali tēmas īstenošanā.⁴³⁰ Visbeidzot darbu īstenošanu, minot darba uzdevumu un izpildes termiņu, un atbilstoša samaksa bija iekļauta plānā par darbu izpildi posmos, ko parakstīja LVU Ķīmijas fakultātes fiziskās ķīmijas katedras vadītājs Gunārs Slaidiņš un tēmas vadītājs Juris Tīlis, 1971. gada 20. augustā apstiprināja LVU zinātņu prorektors Edgars Jansons un ko saskaņoja Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs un 1971. gada 20. augustā arī LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta direktora vietnieks Kurts Švarcs.⁴³¹

Spriežot pēc Jura Tīlika 1972. gada 21. septembra vēstules Nr. 89-c un tai klāt pievienotajiem dokumentiem, kas nosūtīti Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietniekam Jevgenijam Šahidžanovam, darbi *Zarja-B* sakarā turpinājušies, jo ir norāde par to izpildi 1972./1973.⁴³² Tātad LVU bija atsaukusies aicinājumam turpināt darbu. Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieka Jevgenija Šahidžanova 1972. gada 15. jūnija vēstule Nr. 2916/197 LVU zinātņu prorektoram Edgaram

⁴²⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 57.–59. lp.

⁴³⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 60.–62. lp.

⁴³¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 40. l., 63.–64. lp.

⁴³² LVA, 1340. f., 1a. apr., 41. l., 21.–23. lp. (Jura Tīlika 1972. gada 21. septembra vēstules Nr. 89-c un tai klāt pievienotajiem dokumentiem, kas nosūtīti Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietniekam Jevgenijam Šahidžanovam; dokumenti krievu valodā).

Jansonam, nosūtot tehniskos uzdevumus saskaņošanai, piedāvāja ērtības labad izpēti, ko veic LVU, dēvēt par *Zarja-B-1* (*Заря-Б-1*).⁴³³ Izpēte turpināta arī vēlāk, par ko liecina, piemēram, tehniskais uzdevums par zinātniski pētnieciskā darba *Pirotehnikas sastāvu izturība pret augstas intensitātes jonizējošā starojuma iedarbību. Šifrētais nosaukums Zarja-13* (*Заря-13* – krievu val.), ko, no vienas puses parakstīja, līguma vadītājs Juris Tīliks un atbildīgas izpildītāis Egils Svārs, bet, no otras puses, Uzņēmuma p/k A-1928 daļas priekšnieks V. Fedins, atbildīgais izpildītāis N. Mozgunovs, zinātniskais līdzstrādnieks S. Suhanovs, saskaņoja režīma daļas priekšnieks A. Serdcovs. Tehniskos uzdevumus saskaņoja LVU prorektors Rihards Kondratovičs un 1989. gada 19. aprīlī apstiprināja Uzņēmuma p/k direktora vietnieks V. Borisovs.⁴³⁴ Kā redzams visā ar Uzņēmumu p/k A-1928 sadarbības laikā ar LVU Juris Tīliks vadījis projektus *Zarja*.

Sadarbība ar Uzņēmumu p/k A-1928 veidojās arī cita zinātniski pētnieciskā darba sakarā. Uzņēmumu p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs 1980. gada 18. decembra vēstulē Nr. 11386/197 LVU prorektoram Albertam Varslavānam nosūtīja saskaņošanai tehnisko uzdevumu, lai veiktu pirotehnikas sastāvu un to komponentu radioaktīvās izturības izpēti *Adamant* (*Адамант* – krievu val.) tēmas ietvaros. Sadarbība bija paredzēta laika posmā no 1981. gada 1. janvāra līdz 1985. gada 31. decembrim. Darbu izmaksu summa nedrīkstēja pārsniegt 200 000 rubļu, kas vienmērīgi sadalīti visas izpildes gaitā.⁴³⁵ Tehnisko uzdevumu zinātniski pētniecisko darbu veikšanai, lai izpētītu perspektīvo pirotehnikas sastāvu un to komponentu radioaktīvo izturību, no LVU puses parakstīja katedras

⁴³³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 41. l., 17.–20. lp. (Uzņēmuma p/k A-1928 direktora vietnieka Jevgenija Šahidžanova 1972. gada 15. jūnija vēstule Nr. 2916/197 LVU zinātņu prorektoram Edgaram Jansonam ar pielikumu; dokumenti krievu valodā).

⁴³⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 100. l., 59.–62. lp. (Tehniskais uzdevums par zinātniski pētnieciskā darba *Pirotehnikas sastāvu izturība pret augstas intensitātes jonizējošā starojuma iedarbību*. Šifrētais nosaukums *Zarja-13*, ko saskaņoja LVU prorektors Rihards Kondratovičs un 1989. gada 19. aprīlī apstiprināja Uzņēmuma p/k direktora vietnieks V. Borisovs; dokuments krievu valodā).

⁴³⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 81. l., 6.–9. lp. (Uzņēmumu p/k A-1928 direktora vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs 1980. gada 18. decembra vēstulē Nr. 11386/197 LVU prorektoram Albertam Varslavānam ar pielikumu; dokumenti krievu val.).

vadītājs Juris Tiliks un atbildīgā izpildītāja Jeļena Gavrilova, bet no Uzņēmuma p/k A-1928 puses daļas priekšnieks V. Barinovs, laboratorijas priekšnieks L. Ovečenko un atbildīgais izpildītājs K. Uspenskis. Tehnisko uzdevumu atbilstoši saskaņoja 1980. gada 25. decembrī LVU prorektors Alberts Varšlavāns, bet 1980. gada 17. decembrī to bija apstiprinājis Uzņēmuma p/k A-1928 vadītāja vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs. Tehniskais uzdevums precizē, ka izpēti veic atbilstoši PSRS Ministru Padomes Militāri rūpniecisko jautājumu komisijas 1980. gada 22. augusta lēmumam Nr. 255, bet zinātniski pētnieciskā tēma saukta *Adamant-RVO* (Адамант-РВО – krievu val.).⁴³⁶ Kemerovas Valsts universitātes rektora Jurija Zaharova 1981. gada 14. janvāra vēstules 1-c ar pielikumā esošo protokolu, kas adresēta LVU rektoram Visvarim Milleram, atklāj, ka *Adamant-RVO* galvenais izpildītais ir Kemerovas Valsts universitāte, līdzizpildītāji – Tomskas politehniskais institūts un LVU, darbu pasūtītājs – uzņēmums p/k X-5498, uzņēmumiem p/k A-1928 un p/k A-7491 bija jāsniedz darbu programmas. Projekta īstenošana bija paredzēta kā vienpadsmitās piecgades (1981-1985) sasniegums. Spriežot pēc Kemerovas valsts universitātes vēstulē tēmas izklāsta, *Adamant-RVO* bija saistīts arī ar raķešu cietās degvielas komponentu un kompozīciju stabilitātes izpēti, tai skaitā saistībā ar kosmiskās telpas un atomsprādziena iznīcinošo iedarbību.⁴³⁷

Spriežot pēc 1986. gada 21. februāra tēmas vadītāja Jura Tilika anotācijas par zinātniski pētnieciskā fundamentālā darba valsts aizsardzības interesēs *Adamant-RVO* (1981–1985) izpildi, projekta izpilde jāvusi reģistrēt vairākus patentus, rezultāti izmantoti mācību procesā, kā rezultātā sagatavoti jauni mācību līdzekļi, izstrādāti atklāti pētījumi –astoņi kursa darbi un pieci diplomdarbi –, izgudrotās dozimetriskās iekārtas ne tikai ieviestas ražošanā, bet ar tām uzstājas

⁴³⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 81. l., 7.–9. lp (Tehnisko uzdevumu zinātniski pētniecisko darbu veikšanai, lai izpētītu perspektīvo pirotehnikas sastāvu un to komponentu radioaktīvo izturību, ko 1980. gada 25. decembrī saskaņoja LVU prorektors Alberts Varšlavāns, bet 1980. gada 17. decembrī apstiprināja Uzņēmuma p/k A-1928 vadītāja vietnieks Jevgenijs Šahidžanovs).

⁴³⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 81. l., 12.–15. lp. (Kemerovas Valsts universitātes rektora Jurija Zaharova 1981. gada 14. janvāra vēstules 1-c ar pielikumā esošo protokolu, kas adresēta LVU rektoram Visvarim Milleram; dokumenti krievu valodā).

arī starptautiskajās izstādēs.⁴³⁸ Piemēram, jāmin daži izgudrojumi. Tā PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūts pieņēma 1984. gada 23. janvāra lēmumu Nr. p-1386, ko parakstīja daļas vadītāja pienākumu izpildītājs Koļesnikovs un eksperts J. Aleksandrovs un ar kuru patentēts 1983. gada 22. septembrī saņemtais LVU pieteikums Nr. 3074258/18-25 *Jonizējošā starojuma dozimetrijas paņēmieni*, autori – Juris Dzelme, Jeļena Gavrilova, J. Ēķis, K. Uspenskis.⁴³⁹ Vēl viens piemērs ir LVU zinātņu prorektora Jura Zaķa 1984. gada 29. janvāra vēstule 368-c PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūtam, ar kuru nosūtīts pieteikums patenta saņemšanai izgudrojumam *Mitrumizturīgu izstrādājumu iegūšana veids (tā varianti)*, ko izstrādājuši fizikālās ķīmijas katedras darbinieki kopā ar Uzņēmuma p/k A-1928 darbiniekiem. Izgudrojuma autori – Ruta Štreihfelde, Juris Dzelme, Juris Tīlis, Aleksandrs Usilins.⁴⁴⁰ Visbeidzot, ilustrācijai jāmin arī PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta lēmums Nr. p-6095, kas sagatavots 1988. gada 23. februārī, ko parakstīja grupas vadītāja L. Jekimova un eksperts S. Kanašins un ar ko patentēts izgudrojums, kā sakarā saņemts 1987. gada 8. septembrī pieteikums Nr. 3182441/40-23 *Nitrītu daudzuma noteikšanas nitrātu saturošos pirotehnikas sastāvos magnija klātbūtnē paņēmieni*. Autori – Ligita Vircava, Juris Avotiņš, Jeļena Gavrilova, Juris Tīlis, S. Suhanovs.⁴⁴¹

⁴³⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 99. l., 23.–26. lp. (1986. gada 21. februāra tēmas vadītāja Jura Tīlika anotācijas par zinātniski pētnieciskā fundamentālā darba valsts aizsardzības interesēs *Adamant-RVO* (1981–1985) izpildi).

⁴³⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 82. l., 11., 11. lp. otra puse (PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta 1984. gada 23. janvāra lēmums Nr. p-1386, ko parakstīja daļas vadītāja pienākumu izpildītājs J. Aleksandrovs; dokuments krievu valodā).

⁴⁴⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 82. l., 47.–61. lp. (LVU zinātņu prorektora Jura Zaķa 1984. gada 29. janvāra vēstule 368-c PSRS Komitejas izgudrojumu un atklājumu lietās Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūtam ar pielikumiem; dokumenti krievu valodā).

⁴⁴¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 100. l., 18. lp. (Zinātniskās pētniecības valsts patentu ekspertīzes institūta lēmums Nr. p-6095, kas sagatavots 1988. gada 23. februārī un

Ārvalstu zinātniski pētniecisko un rūpniecisko sasniegumu pārnese PSRS tautsaimniecībā

Atsevišķi jāizceļ vēl viens jautājumu loks, kas guvis atspoguļojumu LVU pirmās daļas slepenajā lietvedībā. Nosacīti to var formulēt kā ārvalstu zinātniski pētniecisko un rūpniecisko sasniegumu *pārnese* PSRS tautsaimniecībā. Jau iepriekš minēts, ka LVU Zinātniskās bibliotēkas specfondā glabātā ārzemju literatūra varēja daļēji būt izmantota jaunā PSRS publikācijā, tādējādi radot jautājumu par autortiesību iespējamo aizskārumu. Tāpat iepriekš aprakstīti nosacījumi, kas izvirzīti personām, kas strādā ar valsts noslēpumu saturošām ziņām, lai tās būtu komandētas. Proti, komandēšanas rezultātam jāveicina risināt tās problēmas, kas arī veido valsts noslēpuma saturošas ziņas, ar kurām konkrētā persona strādā. Šajā sadaļā būs minēti gadījumi, kas rosina domāt par iespējamo rūpniecisko spiegošanu, tomēr, neesot konkrētākām norādēm, autors atturas no kategoriskiem spriedumiem.

Piemēram jāmin LPSR Ministru Padomes Valsts zinātniski pētniecisko darbu koordinācijas komitejas priekšsēdētājs Miervaldis Ramāns (1925–1996) 1962. gada 28. novembra vēstulē Nr. 175-c LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam atgādina, ka ar 1962. gada 28. februāra vēstuli Nr. 194 komiteja bija nosūtījusi LVU Skaitļošanas centram tehnisku informāciju, ko “mūsu speciālisti ieguva ārzemēs”. Šajā sakarā bija lūgts ne vēlāk kā līdz 1962. gada 10. decembrim sniegt informāciju par to, kā LVU Skaitļošanas centrs izmantojis vai izmanto minēto materiālu, kā arī novērtēt šo materiālu izmantošanas iespējamo ekonomisko vai tehnisko efektu.⁴⁴² LVU rektora Valentīns Šteinbergs 1962. gada 15. decembra vēstulē Nr. 77-c LPSR Valsts zinātniski pētniecisko darbu koordinācijas komitejas priekšsēdētājam Miervaldim Ramānam norādīts, ka atsūtītajos materiālos ir novitātes

ko parakstīja grupas vadītāja L. Jekimova un eksperts S. Kanašins; dokuments krievu valodā).

⁴⁴² LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 50. lp. (LPSR Ministru Padomes Valsts zinātniski pētniecisko darbu koordinācijas komitejas priekšsēdētāja Miervalža Ramāna 1962. gada 28. novembra vēstule Nr. 175-c LVU rektoram Valentīnam Šteinbergam; dokuments krievu valodā).

elementu virkne, ko var izmantot LVU Skaitļošanas centrā veiktajos pētījumos, izstrādājot jaunus mezglus jau esošajām elektroniskajām skaitļošanas mašīnām.⁴⁴³ Vēstules pamatā ir Skaitļošanas centra ekspluatācijas daļas vadītāja Jāņa Daubes salīdzinoši lakoniskais 1962. gada 28. marta slēdziens saņemtajiem materiāliem, kas iegūti no uzņēmumiem *DIT-MCO* un *Texas Instruments Inc.*⁴⁴⁴ materiāliem.⁴⁴⁵

Otrs piemērs ir LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieks Zigfrīds Austers 1972. gada 7. jūnija vēstule Nr. 69-c LVU pielikumā esošs *Nolikums par kārtību, kādā veic jaunas tehnikas paraugu iepirkumu kapitālistiskajās valstīs un to izmantošanu tautsaimniecībā*, ko 1971. gada 7. oktobrī apstiprināja PSRS Ministru Padomes Valsts zinātnes un tehnikas komitejas priekšsēdētājs Džermenes Gvišiani (1928–2003) un ārējās tirdzniecības ministra pirmais vietnieks Ivans Semičastnovs (1905–1994).⁴⁴⁶ Nolikumu var raksturot kā vienu no spilgtākiem piemēriem padomju valstsvīru prasmei dot norādījumus *starp rindām*.

Nolikuma 1. punktā bija noteikts, ka, lai izpētītu ārzemju tehniku un ar mērķi izmantot pozitīvo ārzemju pieredzi, radot jaunas un pilnveidotu esošās mašīnas, iekārtas, ierīces, instrumentus un materiālus, savienoto republiku ministru padomes, ministrijas un PSRS resori var iesniegt priekšlikumu par iepirkumu kapitālistiskajās valstīs.⁴⁴⁷ Nolikuma 3. punkts paredzēja, ka Ārējās tirdzniecības ministrija veic iepirkumu un organizē kopā ar PSRS Ministru Padomes Valsts zinātnes un tehnikas komiteju kontroli pār to, kā pasūtītājs izmanto paraugus. Nolikuma 4. punkts paredzēja, ka paraugus iepērk, lai veiktu izpēti par tehnikas attīstības virzieniem un tendencēm

⁴⁴³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 51. lp. (LVU rektora Valentīna Šteinberga 1962. gada 15. decembra vēstule Nr. 77-c LPSR Valsts zinātniski pētniecisko darbu koordinācijas komitejas priekšsēdētāja Miervaldim Ramānam; dokuments krievu valodā).

⁴⁴⁴ Abi uzņēmumi joprojām darbojas. Sk. attiecīgās mājaslapas. Pieejams: <http://www.ti.com/>, <https://www.ditmco.com/>. *Red. piez.*

⁴⁴⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 16. l., 52. lp. (LVU Skaitļošanas centra ekspluatācijas daļas vadītāja Jāņa Daubes salīdzinoši lakoniskais 1962. gada 28. marta slēdziens; dokuments krievu valodā).

⁴⁴⁶ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 26.–37. lp. (LPSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Zigfrīda Austera 1972. gada 7. jūnija vēstule Nr. 69-c LVU ar pielikumu; dokuments krievu valodā).

⁴⁴⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 27. lp.

ārzemēs, izmēģinājumus, salīdzinot importa un vietējo izstrādājumu paraugus, lai noteiktu vietējās tehnikas attīstības līmeni un konkurētspēju, pārbaudītu un salīdzinātu ražošanas apstākļus importa un vietējiem izstrādājumu paraugiem. Šajā punktā bija uzsvērtā nepieciešamība nodrošināt patentu tīrību, kas izriet no Parīzes Konvencijas par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību.⁴⁴⁸ Nolikuma 5. punkts paredzēja, ka paraugus iepērk tikai uzņēmumiem un organizācijām, kas izstrādā un ražo analogiskas vietējās mašīnas, iekārtas, ierīces, instruments un materiālus.⁴⁴⁹ Nolikuma trešā daļa ilustrē, ka sevišķu uzmanību pelnīja paraugi, ko varēja iegūt ārvalstu nacionālajās izstādēs vai starptautiskajās izstādēs.⁴⁵⁰ Nolikuma ceturtā, piektā un sestā daļa paredzēja noteiktas darbības un termiņus, lai nodrošinātu paraugu izpēti, izslēgtu to neatbilstošu izmantošanu un lai noteiktu atbildību par neatbilstošu rīcību.⁴⁵¹ Noslēdzošais Nolikuma 26. punkts paredzēja uzņēmuma un organizācijas vadības atbildību par tādu importa paraugu iepirkumu, kas pēc saviem raksturlielumiem atpaliek no vietējā analoga un kam nav progresīva konstruktīva un tehnoloģiska risinājuma.⁴⁵² Tādējādi var secināt, ka galvenais nolikuma mērķis panākt, ka ārvalstu tehnikas sasniegumus izmanto PSRS tautsaimniecībā. Uzsvars, piemēram, Nolikuma 21. punkta v (в – krievu val.) un g (г – krievu val.) apakšpunktos uz faktiski ietverta virzība uz iepirkto paraugu atdarināšanu⁴⁵³ ar nosacījumu, ko atspoguļo 20. punkts:

“Organizācijām un uzņēmumiem, kas izmanto vietējās izstrādēs ārvalstu tehnikas sasniegumus, kas iegūti importa paraugu izpēti un izmēģinājumu rezultātā, ir pienākums rūpīgi pārbaudīt jaunradīto vietējo konstrukciju patentu tīrību kopumā vai atsevišķus to mezglus un detaļas.”

⁴⁴⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 28. lp.

⁴⁴⁹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 29. lp.

⁴⁵⁰ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 31.–33. lp.

⁴⁵¹ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 33.–37. lp.

⁴⁵² LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 37. lp.

⁴⁵³ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 35. lp.

Tādējādi 20. punkts skaidri definēja paraugu izmantošanas secību. Vispirms uz to izpētes pamata bija jāizstrādā vai uzlabot padomju analogi, un tikai tad bija jārūpējas par to patentspēju.

Nobeigums

Pirmās daļas institūta izpētes rezultāti rosina pretrunīgus spriedumus. Ir saprotama nepieciešamība pēc struktūras, kas atbildīga par slepeno lietvedību un slepenības režīma nodrošināšanu. Cits jautājums ir par slepenības apmēriem. Nesamērīga slepenība rada iespēju manipulēt, piemēram, ar zinātniski pētnieciskie darba, kas satur slepenas ziņas, iespējām un atzinību, kas pienākas par darbu šādos pētījumos.

Pārspīlētā slepenība ļāva kontrolēt zinātniskus spriedumus. Kritiskus spriedumus, piemēram, par LVU Zinātniskās bibliotēkas specfondā pieejamo ārzemju literatūrā pausto *pretpadomju vai antikomunistisko viedokli* vairums lasītāju nemaz nevarēja kritiski novērtēt, tai skaitā pārbaudīt citētā precizitāti. Tas vien, ka Galvenās pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē 1968. gada 29. martā noteiktajā kārtībā kapitālistisko valstu literatūras pasūtīšanai, glabāšanai un izmantošanai bija paredzēts, ka ārzemju izdevumus, ko reproducē un tulko krievu valodā un izplata caur *Sojuzpečatj* (Союзпечать – krievu val.) abonēšanas sistēmu, bija aizliegta, un tikai izņēmuma gadījumos ministrijas, resori un PSRS Zinātņu akadēmija varēja pasūtīt oriģinālo izdevumu, saņemot atbilstošu atļauju,⁴⁵⁴ norāda, ka slepenība faktiski slēpa cenzūras apmēru. Zinātniskā diskusija gan gara zinātnēs, gan daba zinātnēs nevarēja normāli noritēt, jo vieni nedrīkstēja izpaust slepenas ziņas, citi nezināja par šo ziņu esību. Tādējādi pārspīlētā slepenība pildīja būtisku padomju ideoloģijas un propagandas funkciju, nevis kalpoja zinātnes interesēm. No valsts ideoloģijas un politikas interešu viedokļa var mēģināt rast skaidrojumu, piemēram, vēstures noklusējumiem, aizliegumam publicēt ziņas par PSRS dabas resursiem un to apjomu, tomēr kopumā tā bija virzība uz profanāciju.

⁴⁵⁴ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 44. lp.

Visasāk pārspīlētā slepenība sevi pieteica priekšrakstos par topogrāfisko karšu pieejamību, kuru ievērošana praksē izvērtās absurda. Situācijā, kad ar LVU līdzdalību bija iespējams veikt augstas izšķirtspējas Zemes mākslīgo pavadoņu fotografēšanu, precīzu topogrāfisko karšu slēpšana bija atavisms, bet kartes, ko akceptēja atklātai publicēšanai faktiski bija pazemojums kartogrāfijai, tai skaitā LVU speciālistiem. Visvairāk gan šāda situācija pauda par necieņu pret sabiedrību kopumā.

Par vēl vienu “absurda slavinājumu” praksē izvērtās augstskolu sekošana *Glavļita* priekšrakstiem par rokrakstu un iespieddarbu nonākšanu ārzemēs. Kā norāda, piemēram, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra Vjačeslava Jeļutina 1972. gada februāra (LVU pirmajā daļā saņemta 1972. gada 16. martā, reģistrācijas Nr. 8-пп) vēstule Nr. 540 savienoto republiku augstākās un vidējās speciālās (tautas) izglītības ministriem un augstāko mācību iestāžu rektoriem, ierobežojumi attiecās arī uz PSRS augstākajās mācību iestādēs studējošiem ārvalstu studentiem, kam bijusi liegta ne tikai brīva rīcība ar saviem darbiem, bet viņi arī nedrīkstējuši iepazīties ar cenzūras sistēmu.⁴⁵⁵

Šādas negācijas un absurdus var atrast vēl daudzos slepenības sistēmas aspektos, tomēr būtiskākā un nozīmīgākā negācija bija tās ietekme uz sabiedrības morāli un vērtībām. Tas, ka cilvēks savā darbā sadūrās ar divām realitātēm – atklātībai rādāmo un no atklātības slēpto –, neizbēgami veda pie vienīgā iespējamā secinājuma par valsts akceptētu liekulību un dubultiem standartiem. Šajā situācijā *padomju domājošais cilvēks* vilka praktisku konsekvenci arī savai dzīvei, nodalot savu atklātībai demonstrējamo seju no savām no atklātības slēpjamajām tieksmēm un vēlmēm. Un šajā kontekstā slepenības sistēma – kā apliecinājums valsts akceptētai liekulības, melu, puspatiesību un dubultstandartu kārtībai – bija viena no tām parādībām, kas rosināja arī sabiedrības vērtību un morāles izviršanu.

⁴⁵⁵ LVA, 1340. f., 1a. apr., 32. l., 5. lp.